

RINGERIKE.

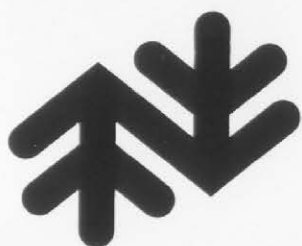
1999

dhauq 7 hinu þ pulke
tv blot 7 atnat ap ma

þostuoc pircr hðine 7 þ
lri hroga up ollu lide smu.

R.V.L.

Norske Skog
Follum Fabrikker

Forsidebildet

"Haraldur hárfagri tekur við ríki úr hendi föður síns, Hálfðanar konung svarta" – Harald Hårfagre tar imot kongetronen av far sin, Halvdan Svarte. Tegningen i Flateyrbok fra 1390 er det første kjente bildet av Halvdan Svarte. Boka er i de Arnemagnæanske samlinger (Árnastofnun á Íslandi) i Reykjavík.

RINGERIKE

<http://www.ringerike.com/ringerike/>

1999
(Hefte nr. 71)

Utgitt av

RINGERIKES MUSEUM
RINGERIKE UNGDOMSLAG
RINGERIKE HISTORIELAG

Redaksjon

FRED HARALD NILSSEN (redaktør)

TOM BJØRNSTAD

OTTO FRYDENLUND

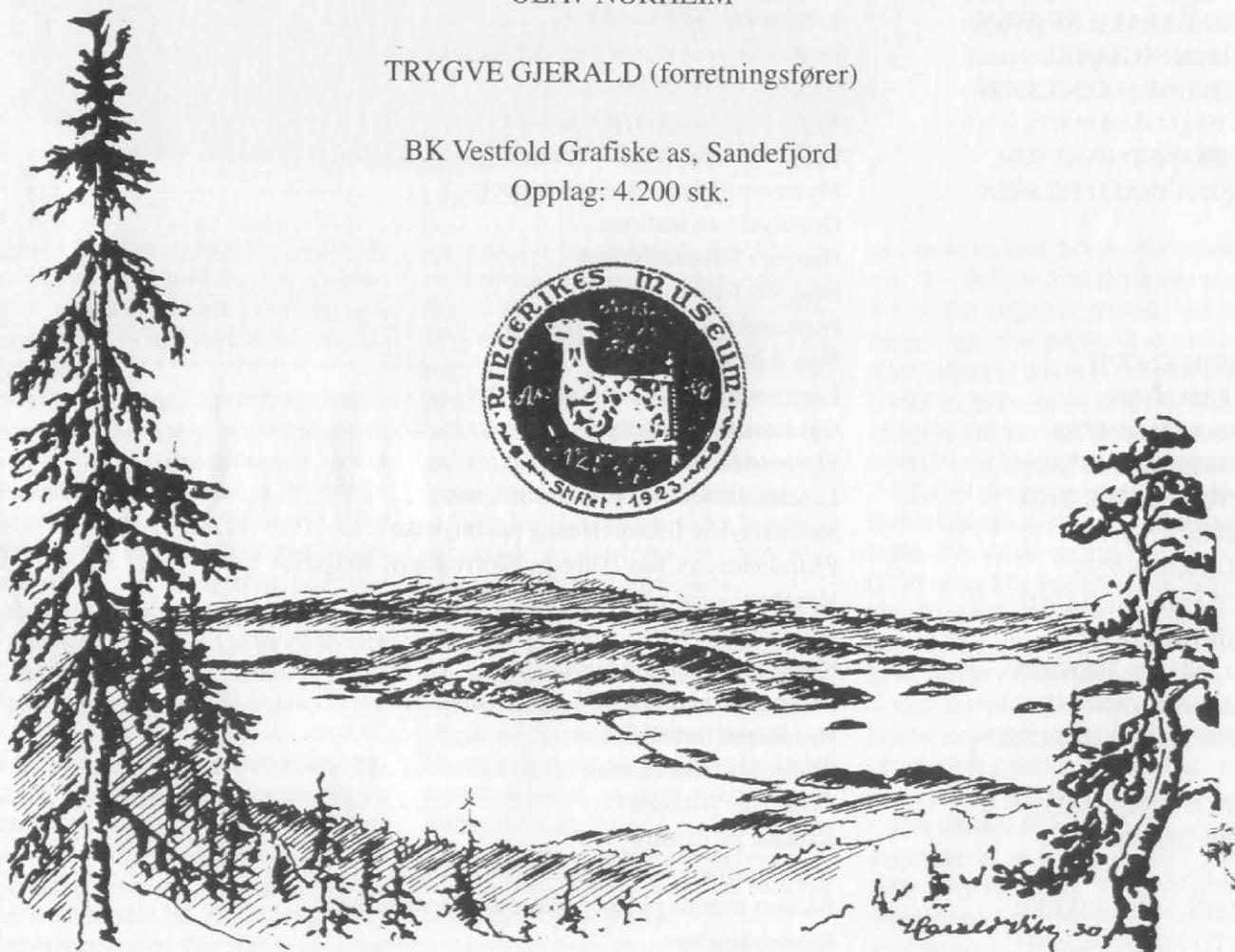
BJØRN KNOPH

OLAV NORHEIM

TRYGVE GJERALD (forretningsfører)

BK Vestfold Grafiske as, Sandefjord

Opplag: 4.200 stk.

Ringerike, vårt lokalhistoriske heftes hjemmeside...

Back Forward Stop Refresh Home Search Mail News Favorites Larger Smaller Preferences

Address: <http://www.ringerike.com/ringerike/>

Best of the Web Today's Links Web Gallery Product News Microsoft

For 71. gang

Hefet "Ringerike" kommer i år ut for 71. gang. Med noen få opphold har heftet dokumentert lokalhistorie siden 1922.

Vi håper og tror heftet også vil overleve det neste hundreåret. Dagens interesse for lokalhistorie gjør oss optimistiske. Med litt stolthet kan vi opplyse at heftet er modell for et tilsvarende tidskrift, "Årringen", som blir gitt ut i Fet i Akershus for første gang i år.

Spørsmålet er hvilken plass slike trykte papirutgaver vil få i framtida. Vi tenker på den sterke framveksten av Internett. Redaksjonen mener at økt omfang av elektronisk publisering ikke er noen trussel mot papirutgaven, men vil være et supplement. Derfor satser også vi på Internett. I fjorårets utgave redegjorde vi hvorfor.

I løpet av 2000 regner vi med å ha klar en samlet oversikt over hvilke artikler og bilder som er publisert siden 1922, samt forfattere. Følg med på nettsida <http://www.ringerike.com/ringerike> eller kontakt redaksjonen dersom du ønsker en slik oversikt.

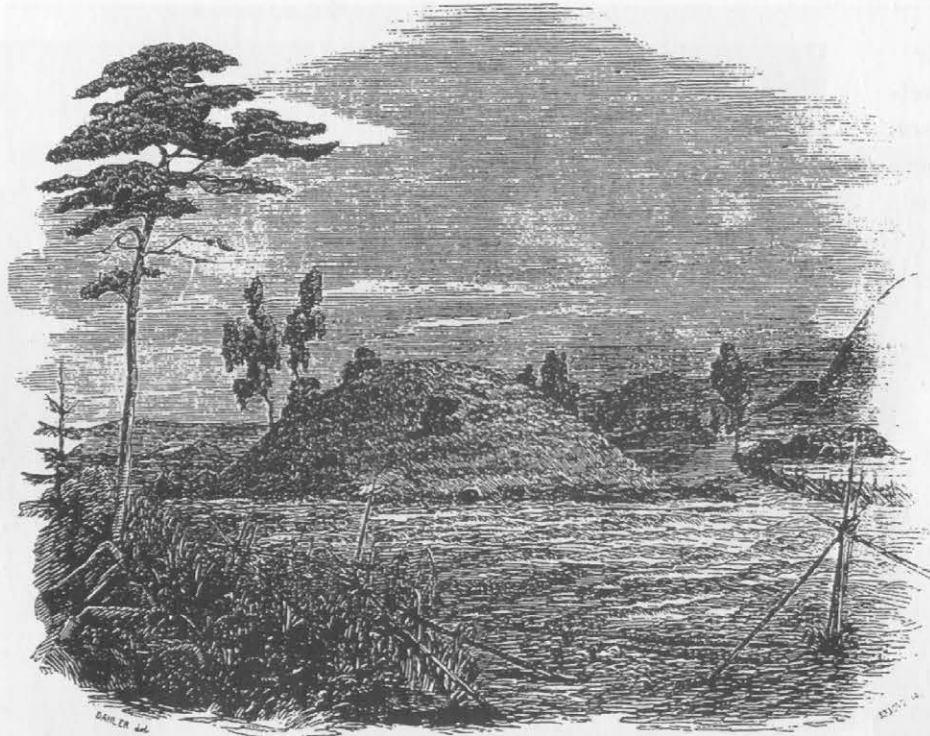
Vi vil også takke alle bidragsytere og andre hjelpere som har gjort det mulig å utgi årets heftet. En særlig takk går til alle skoleelevene som hjelper oss å få solgt heftet.

F-red.

Innhold

LEDER	Skal haugen forbli en hemmelighet?	3
FRED HARALD NILSSEN	Tilbakeblikk på århundret	4
GUDMUND BAKKE	Da Ringerike storkommune så dagens lys	5
FRED HARALD NILSSEN	Naturens og skogfolkets diktter	8
GUDBRAND HVATTUM	Begna bru – århundrets byggverk	10
FRED HARALD NILSSEN	Haugferd – spillet om Halvdan Svarte	13
	Myten om Halvdanshaugen er punktert	17
	Gravelyst – en tradisjon	18
	Haugen i folketradisjonen	20
	Brøggers forklaring	20
	Forbannelse rammet gravrøveren	21
	Nationalfester i 1811	22
	Lang vei fram til et norsk universitet	23
	Gymnasiast under krigen	25
	Flystyrten i Klekkenputten	28
	Landhandleriene var kulturinstitusjoner	30
	Mønstergyldig fiskeomsetning på Ringerike	32
	Fjellvandrerens Claus Helbergs tilknytning til Ringerike	34
	Hønefossingene på "Øya"	37
	Klesvask i Juveren	41
	Skremt av skrømt i Ådalen	43
	Filmpremiere avrundet 75 års kulturhistorie	45
	Høyesterett forbød filmen	46
	Ringeriksgardist i filmen	46
	Kanal eller jernbane?	47
	Kapellet på Tanberg	53
	A.C. Svarstad – bymaleren fra Røysetangen	56
	Bussens historie på Ringerike, del I: Pionertiden	60
	Rutebilstasjonen	64
	Rørleggerens eventyrlige ferder	66
KJELL LUNDSTAD		
GEIR ODDEN		
ELLEN J. LERBERG		
SVEIN ÅGE ERIKSEN		
OTTO FRYDENLUND		
ANDERS SKRATAAS		

Skal Halvdanshaugen forbli en hemmelighet?

Enframt-besegn von Øren.

Sagaene forteller at Halvdan Svarte ble gravlagt på Stein, men ingen av sagaene peker ut noen spesiell gravhaug som gravstedet. Det har vært flere gravhauger i området.

Det er først og fremst fordi Snorre skriver om haugen i Heimskringla at mange synes Halvdanshaugen er så spennende. Det er nesten så det er blitt noe religiøst over troen på Snorre, og at en utgraving vil bekrefte sagaskrivninga hans. Dette var til og med pensum i gårsdagens puggeskole.

Folk flest er nysgjerrige og vil ha svar på hva haugen skjuler, men ekspertene vegrer seg for å grave ut haugen.

Vi er mange som gjennom tidene har iaktatt Halvdanshaugen der den ligger som en åkerholme på Steinsletta. Etter hvert har haugen oppnådd status som nasjonalmonument. Siden den er plassert i landskapet på samme måte som Oseberghaugen og Gokstadhaugen, har arkeologer ment at Halvdanshaugen er

en skipsgrav fra vikingtida. Det har pirret menigmanns nysgjerrighet. Arkeolog Sigurd Grieg skrev i 1946 at en utgraving av Halvdanshaugen var en oppgave som var mer aktuell enn noensinne. Bare en utgraving vil kunne løse de flokete spørsmål omkring Halvdan Svartes gravlegging og samtidig et stort arkeologisk problem i vår eldste historie.

I dag har forskere fra andre fagområder meldt sin interesse for utgraving, ikke minst religionshistorikere. Full utgraving av haugen vil føre til at vi risikerer å ødelegge det monumentale og godt bevarte fornminnet med sin mytiske bakgrunn i det fine kulturlandskapet på Steinsletta. På en matiné om Halvdanshaugen på Sundvolden Hotel for ett år siden sa professor Christian Keller det så sterkt, at å satse på et prosjekt som bare handler om utgraving av haugen, ville være å voldta en nasjonal helligdom til ingen nytte.

Samtidig risikerer vi å ødelegge en opphavsmyte og en bekreftelse av vår

nasjonale stolthet. Myten var imidlertid noe våre forfedre i sin tid skapte som en del av det nasjonale prosjektet det var å bygge opp den norske nasjonalstaten. Spørsmålet blir da om vi i dagens flerkulturelle og globaliserte samfunn føler oss trygge nok til å ta risikoen med å punktere myter fra vår historiske barnelærdom.

I lys av denne problemstillingen blir derfor Oldsakssamlingens advarsler noe søkte. Det verste en utgraving kan føre til, er at vi blir stående igjen med noe råttent treverk uten praktfunn og dermed har ødelagt et riksmonument til ingen nytte, advarer Oldsakssamlingen.

Oldsakssamlingen har et poeng når institusjonen møter de mange ønskene om utgraving med å komme med motargumenter for å få balanse i diskusjonen.

Det sikreste vi kan si i dag, er at full utgraving er et dilemma med mange sider. Det er nesten så tilhengere og motstandere av utgraving kan velge argumenter på øverste hylle.

“

Det sikreste vi kan si i dag er at full utgraving er et dilemma med mange sider. Det er nesten så tilhengere og motstandere av utgraving kan velge argumenter på øverste hylle.

”

“

Folk flest er nysgjerrige og vil ha svar hva haugen skjuler, men ekspertene vegrer seg for å grave ut haugen

”

Tilbakeblikk på århundret

Hefte "Ringerike" har i år påtatt seg den krevende øvelsen å kåre århundrets person, begivenhet og byggverk i distriktet. Juryen vi oppnevnte, fant raskt ut at Ringerike i vårt århundre ikke har vært preget av de store menn og handlinger med spesiell ringeriksidentitet.

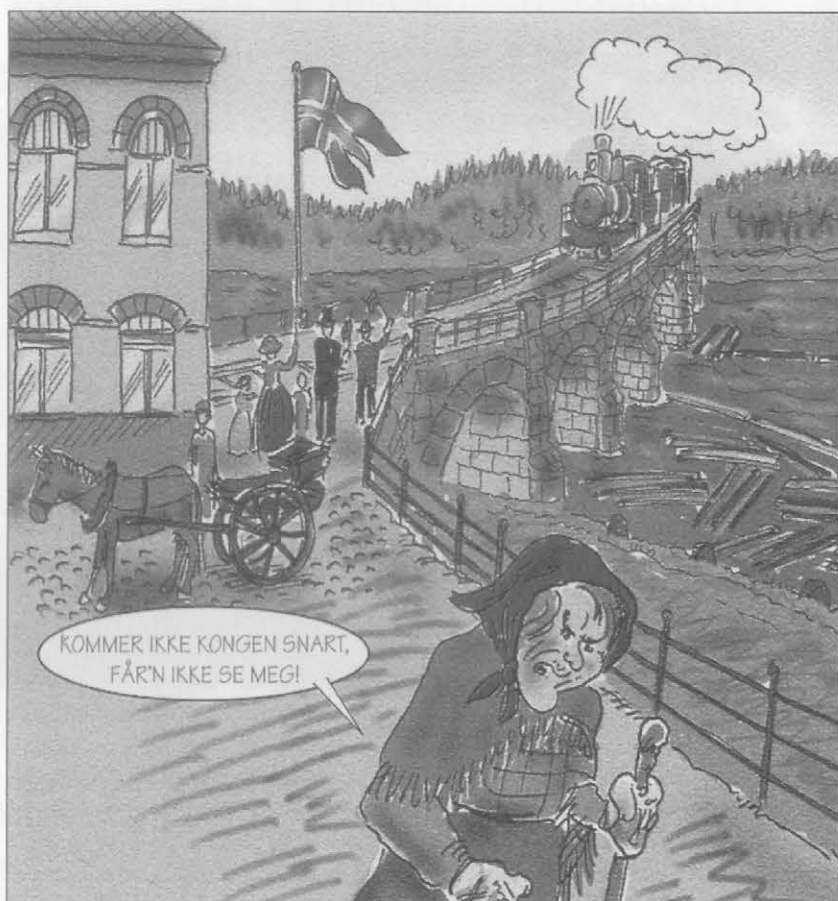
Av FRED HARALD NILSSEN

En jury i 1799 og 1899 ville hatt en mye enklere jobb med å kåre sine århundrets personer og begivenheter. Juryene ville neppe fått innvendinger hvis de hadde valgt Anna Colbjørnsdatter som 1700-tallets og Jørgen Moe som 1800-tallets personer. 1900-tallets Ringerike har ikke gitt samme grobunn for sterke personligheter og store handlinger som i tidligere tider.

Norge fikk selvstendigheten sin da århundret var ungt. Grunnsteinene for "prosjektet den selvstendige norsk stat med egen identitet" var lagt i slutten i forrige århundre. I 1905 gjaldt det å bygge det norske samfunnet med de ressurser vi hadde i naturen og med folkets muskelkraft og hjernekraft. Utjevning og sosialdemokratisk tankegang kom til å prege oss i århundrets sterke vekstperioder.

Ringeriksdistriktets rolle i samfunnsutviklingen var klart definert med sine jord-, skog- og vannkraft-ressurser. Distriktets geografiske plassering førte også til at samferdsel og handel fikk betydning for og påvirket lokalsamfunnene. Slik ble Ringerike i dette århundret et område som fikk sin del av velferdsstatens utvikling.

Mange av de store framskrittene innen velferd og teknikk som vi har fått oppleve i dette århundret, er ikke spesielle for Ringerike. Velstandsutviklingen

Fra den offisielle åpningen av Bergensbanen 27. november 1909 slik den lokalhistoriske grunnskoleboka "Alle tiders Ringerike" framstiller begivenheten.

på helse- og sosialsektoren, skolesektoren og de tekniske nyvinninger som har gjort hverdagen lettere for oss, har skjedd overalt i landet. Det samme kan vi si om århundrets mest dramatiske hending på Ringerike, krigen fra 1940 til 1945.

I dette århundret er det få ringerikinger som er kommet på sokkel, eller fått sine offentlige minnesmerker. Symptomatisk for hundreåret er det at ordfører Anton Solbakken er kommet på sokkel på grunn av sitt politiske arbeid med å få sjukehuset til Ringerike.

Det er innen idrett, kunst og kultur at landets ulike lokalsamfunn har hatt muligheten til å markere seg. Fra natu-

rens side er Ringerike et fruktbart distrikt. Da er det et tankekors hvor lite distriktet har bidratt med til utviklingen av det kulturelle Norge. Juryens jakt på årets ringeriking blant kandidater med ringeriksidentitet førte til at valget falt på forfatteren Elling M. Solheim. Forfatterskapet hans er et produkt av det naturlige livsgrunnlaget på Ringerike. Med kvae på nevene skrev han seg inn i norsk litteratur.

Juryen har bestått av bibliotekar Liv Skretteberg, lærer Else Marie Abelgård, arkitekt Sverre Moe, historiker Gudmund Bakke, redaktør Tore Roland, journalist og forfatter Olav Norheim og journalist Fred Harald Nilssen.

Da Ringerike storkommune så dagens lys

Det første kommunestyret konstituerer seg i Samfunnshuset. Ole Nilsedalen sitter nest ytterst t.h. på tredje rad.
(Foto utlånt av Trygve Ellingsen).

Juryen har kåret etableringen av Ringerike storkommune fra 1. januar 1964 til århundrets begivenhet i distriktet. Onde tunger vil påstå at det er i mangel av de virkelig store hendelser at sammenslåingen av bykommunen Hønefoss og de fire herredskommunene Hole, Norderhov, Tyristrand og Ådal til én storkommune fortjener en slik heder. Og de har kanskje litt rett i det.

Av GUDMUND BAKKE

Men dannelsen av en storkommune på Ringerike var det store stridsspørsmål i

lokalpolitikken i begynnelsen av 1960-åra. Det fantes knapt én innbygger i regionen som ikke hadde sin personlige mening i saken. På godt og vondt har storkommunen i de 35 år som har gått siden, virket inn i dagliglivet for hver enkelt av oss.

Hvorfor tvang en storkommune seg fram på Ringerike? De sentrale myndigheter hadde siden opprettelsen av kommuneinndelingskomiteen i 1946, seiere kjent som Schei-komiteen etter sin formann, tydelig gitt til kjenne at man ønsket større kommunale enheter. Til manges overraskelse foreslo Schei-komiteen i begynnelsen av 1960-åra kun mindre grensereguleringer rundt Hønefoss. For det var her skoen trykket: Hønefoss by var i ferd med å vokse ut over sine grenser, og Norderhov – som

omsluttet Hønefoss på alle kanter – var ikke villig til å gi fra seg viktige skatteinntekter fra sine bymessige strøk nord og sør for byen. Det måtte skje noe på Ringerike.

Storebror

Norderhov var storebror blant Ringeriks-kommunene. I 1960 hadde Norderhov 13.100 innbyggere og et areal på 773 kvadratkilometer. Av de øvrige hadde Hønefoss 3.600 innbyggere på snau 2 kvkm, mens tallene ellers var Hole med 2.500 innbyggere/203 kvkm, Tyristrand med 1.600 innbyggere/108 kvkm og Ådal med 3.300 innbyggere/645 kvkm.

Det var den daværende Ap-regjeringen som satte Schei-komiteens forslag til side og skar igjennom. Der forholdene lå slik til rette, ønsket den å

skape storkommuner med en by som sentrum. Og på Ringerike lå forholdene til rette, mente Einar Gerhardsen og hans regjering. De viktigste argumenter for å etablere en storkommune her, var følgende:

- Hønefoss by måtte ha større plass. Byen hadde fått tilført mindre områder fra Norderhov i 1938 og 1943, men trengte mer. Norderhov sa nei, og var spesielt redd for å miste viktige skatte-kroner i bymessige strøk som øvre Høneveggen og Dalsbråten.

- Småkommunene hadde for ensidig næringsgrunnlag. En storkommune med samordnet næringspolitikk og tilbud om regulerte industritomter ville stå bedre rustet til å demme opp mot utflytting i tilfelle sviktende konjunkturer, ble det hevdet.

- Planene om ny motorvei og Ringeriksbanen fra Oslo/Bærum ville ventelig føre til en betydelig økning av folketallet på Ringerike. Prognosene viste 50.-60.000 i 1980, og ved så store utbygginger var det en fordel at man ikke behøvde å ta hensyn til snevre kommunegrenser.

- Den nye bygningsloven som var på trappene (vedtatt 18. juni 1965) ville stille krav til kommunenes forvaltnings-apparat som småkommunene hver for seg ville få vanskeligheter med å oppfylle.

- Rasjonalisering innen skolesektoren. Man mente en vellykket gjennomføring av den 9-årige grunnskolen forutsatte kommuner med tilstrekkelig store elevtall.

Tre kommuner sa nei

Våren 1963 fikk småkommunene uttale seg om regjeringens forslag om én storkommune på Ringerike. Norderhov kommunestyre gikk enstemmig inn for tanken. Også i Ådal hadde politikerne tro på storkommunen: 21-3 var stemmetallet. De tre øvrige kommunene gikk imot: Tyrstrand enstemmig, Hønefoss med 24 mot 5 og Hole kommunestyre med 20 mot 1 (Peter Lyse). Og det var nok ikke bare flertallet av de folkevalgte som var motstandere. Det er liten tvil om at deres skepsis ble delt av et flertall i befolkningen. De trauste ringerikingene visste hva de hadde, men var usikre på hva de ville få.

Etter kommunestyrenes uttalelser gikk Buskerud fylkesutvalg utpå ettervinteren enstemmig inn for storkom-

mune, og i kveldsmøte 13. juni 1963 vedtok Stortinget at de fem ringerikskommunene samt Brekkebygda og Havikskogen i Krødsherad fra årsskiftet 1963-64 skulle utgjøre én kommune. Kun én representant stemte imot: Senterpartiets medlem av kommunalkomiteen, Bjarne Undheim.

Vann på mølla

Dermed var det bare å brette opp ermene og sette i gang det omfattende arbeidet med å samordne fem tidligere kommuneadministrasjoner til én. Garantien som ble gitt om at ingen av de kommuneansatte skulle miste jobben, og ingen skulle gå ned i lønn, ga skeptikerne vann på mølla. I debatten foran stortingsvedtaket ble det hevdet at en større kommune ville gi en enklere og rimeligere kommune-administrasjon. Dette var en flopp, det motsatte ville bli tilfellet! Og avstanden mellom de folkevalgte og byråkratiet på den ene siden, og den jevne kvinne og mann på den andre, ville vokse, fryktet mange.

Og hvor ville det bli av lokalpatriotismen? Følelsen av å tilhøre en liten kommune hvor de fleste var på fornavn med ordføreren, var en uvurderlig del av lokaldemokratiet. Med en stor og uoversiktlig kommune ville folk miste interessen for å delta i styre og stell, og da var det fare på ferde, mente tvilerne. Men de ble ikke hørt. Regjeringen ønsket en befolkningsmessig og økonomisk sterk enhet på Ringerike, hvor alle distrikter i regionen skulle få del i den økonomiske vekst man ventet ville skje i det sentrale Hønefoss-området.

Var et riktig?

Ingen kan i dag gi entydig svar på om det var en riktig avgjørelse. Spør du en holerøying, er nok svaret gitt. Etter at Hole fikk igjen sin selvstendighet fra 1. januar 1977, har kommunen mellom Bærum og Ringerike blomstret opp, og solt seg i glans av god økonomi og gode skatte-kroner fra pendlere og eiendoms-kongen Olav Thon på Sollihøgda.

I dag sliter de fleste norske kommuner med økonomien, både de store og de små. Staten gir dem stadig nye lovpålagte oppgaver, og dette har etter hvert ført til anstrengt økonomi i Ringerike kommune. Det høye service-nivået innbyggerne har vendt seg til, står i fare for å måtte reduseres på en del områder – en

utvikling lokalavisen Ringerikes Blad har vært flink til å slå opp med feite krigstyper. Men for innbyggerne i storkommunen synes ikke situasjonen så dystert. De fleste vil nok underskrive på at Ringerike er en god kommune å bo i, og at vedtaket i 1963 om å opprette én stor Ringeriks-kommune fortjener betegnelsen "århundrets begivenhet" på Ringerike. Det ville nok heller ikke blitt problemfritt med fem småkommuner.

Ådals tidligere varaordfører Thor Thorsen (Ap) ga trolig uttrykk for magefølelsen til ringerikinger flest, da Ringerike kommunestyre behandlet Hole-saken og oppsummerte erfaringer etter 10 års storkommunedrift 29. august 1974: "Best var det kan hende at det gikk som det gikk, og så får du ha takk da, Gud!"

Regissøren

Blant aktørene i spillet som førte til dannelsen av Ringerike storkommune i 1963, var en traust skogsarbeider fra Ådal. Ole Nilsedalen var ordfører i sin hjembygd. Han bar på en drøm om at skogsbygda Ådal med sitt ensidige næringsgrunnlag skulle få være med og dele overskuddet av den økonomiske veksten i Hønefoss-området.

Som innehaver av sentrale posisjoner hadde han gode muligheter for å arbeide mot sitt mål. I tillegg til å være ordfører i Ådal, var han formann i Samarbeidsnemnda for Ringeriks-kommunene, formann i Buskerud fylkesting, medlem av fylkesutvalget i Buskerud, formann i Norges Herredsforbund, og varamann på Buskerud-benken i Stortinget for Arbeiderpartiet.

Hvem andre enn Ole Nilsedalen talte varmt og lenge for storkommune-løsningen, da Stortinget i kveldsmøte 13. juni 1963 vedtok å oppfylle skogsarbeiderens drøm? Sjølv inntok han ordførerstolen i storkommunen fra 1. januar 1964, mens den tidligere Hønefoss-ordføreren Otto Hansen ble AP's gruppefører i kommunestyret. De tre øvrige Ringeriksordførerne Anton Solbakken (Norderhov), Einar Sundøen (Hole) og Jonas Tangen (Tyrstrand) trakk seg ut av lokalpolitikken.

Historien

1837: "Lovene om Formandskaber i Kjøbstæderne og paa Landet" deler Ringeriks-området i to formannskapsdistrikter: Norderhov og Hole.

1852: Hønefoss får bystatus og blir skilt ut som egen kommune, fra Norderhov. Norderhov er fortsatt en stor kommune, og kravet om ytterligere oppdeling er sterke.

1857: Ådal skilles ut som egen kommune, med ytterligere områder fra Norderhov i 1860.

1916: Hole kommune deles i to herreder: Hole og Tyrstrand. De geografiske forhold er avgjørende - de to områdene lå på hver sin side av Tyrifjorden. Dermed var det blitt fem Ringerikskommuner.

1938/1943: Hønefoss får tilført mindre områder fra nabokommunen Norderhov, da byen har vokst sterkt og trenger utvidelse.

1950-åra: Hønefoss henvender seg flere ganger til Norderhov med forslag om byutvidelse, men får nei. Norderhov vil nødig gi slipp på viktige skatte kroner.

1964: De fem Ringeriks-kommunene samt Brekkebygda og Havikskogen i Krødsherad går sammen i én storkommune.

1977: Hole gjenoppstår som egen kommune, etter imponerende arbeid av en aksjonskomite for løsrivelse.

Hole ut igjen

Ikke alle slo seg til ro i storkommunen. I Hole hadde kommunestyret i 1963 gått imot storkommune-løsningen med 20 mot 1 stemme. Forbitrelsen var stor over at folkeviljen så suverent ble satt til side. Gammelordføreren Einar Sundøen mente at det gav dystre perspektiver for demokratiets framtid i Norge.

Allerede høsten 1966 dannet en del tidligere formannskapsmedlemmer fra bygda et utvalg som skulle arbeide for løsrivelse. Einar Sundøen ble formann, og tidligere varaordfører Thorleif Borgersen nestformann i utvalget. Borgersen skulle seinere bli den drivende kraft.

Folkeavstemning

I februar 1967 hadde en tremannsdelegasjon fra Hole sitt første møte i Kommunaldepartementet, hvor argumentene for frihet ble lagt fram. 8. mai samme år ble det organisert en folkeavstemning, hvor 80 % av bygdas stemmeberettigede møtte fram. Av disse stemte 93 % for at Hole igjen skulle bli egen kommune.

Fylkesmannen i Buskerud mente på denne bakgrunn at Ringerike kommunestyre burde behandle saken, og 20. september 1968 tilrådte de folkevalgte med 37 mot 30 stemmer at Hole fortsatt burde være en del av storkommunen Ringerike. Etter at fylkesutvalget i november støttet kommunestyrets flertall og departementet derpå uttalte at man ønsket flere erfaringer før man ønsket å ta opp kommuneinndelings-sakene til ny vurdering, innså holeværingene at de hadde tapt første runde.

Tallaksen-utvalget

I november 1968 ble Thorleif Borgersen fra Hole medlem av arbeidsutvalget i det nyopprettede "Samarbeidsutvalget for tvangssammensluttede kommuner", hvis første oppgave var å be departementet opprette et utvalg for å se nærmere på en del av sammenslutningene. Og de ble hørt: I oktober 1971 ble det såkalte Tallaksen-utvalget oppnevnt. Men da utvalgets innstilling forelå i januar 1974, gikk to av de tre medlemmene inn for at Hole fortsatt burde tilhøre Ringerike. I august 1974 behandlet Ringerike kommunestyre igjen saken, på bakgrunn av Tallaksen-utvalgets innstilling, og med 44 mot 25 stemmer gikk de imot løsrivelse for Hole. At AP's 39 representanter

stilte med bundet mandat i saken, betydde at stemmetallene i den borgerlige og venstresosialistiske leir var 25-5 i Holes favør. Det vitnet om stort sympati og forståelse for holeværingenes sak. Men i november samme år støttet Buskerud fylkesting kommunestyrets flertall med 26 mot 18 stemmer, og da regnet de fleste saken for avgjort.

– Hadde jeg visst at det ville bli så mye arbeid, og at det ville ta så lang tid, ville jeg aldri begynt på dette arbeidet, sa Thorleif Borgersen i 1975. Aksjonsutvalgets medlemmer var utbrent. Seinshøsten 1975 døde Einar Sundøen, og de øvrige medlemmene i utvalget begynte å dra på årene.

Kuvending

Men – som i 1963 – var det Regjeringen som skar igjennom og gjorde en overraskende kuvending. Utpå vinteren 1976 begynte ryktene å gå i Stortingets korridorer. Regjeringen hadde planer om å la noen av de tidligere småkommunene få prøve seg på nytt. Stortinget ville få seg forelagt et forslag om å gjenopprette 15 av de kommunene som var blitt "tvangssammensluttede" i 1963/64, og blant disse var Hole!

En stor Hole-kontingent med Thorleif Borgersen i spissen satt benket på galleriet på Løvebakken 31. mars 1976, og "intet øye var tørt" da Stortinget med stort flertall vedtok å gjenopprette Hole som egen kommune fra 1. januar 1977. Og siden har holeværingene styrt seg sjøl. Samme høst ble det avholdt kommunevalg i bygda. Det resulterte i at den person som mer enn noen annen ble inkarnasjonen på Holes kamp for selvstendighet, Thorleif Borgersen, fra 1. januar 1977 kunne overta som ordfører i det "frie" Hole.

Kilder:

Kolbjørn Kværum: "Mot større kommunale enheter. Ringerikskommunen."

Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo 1970.

Gudmund Bakke: "En storkommunes første 10 år. Er forventningene innfridd?" Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo 1975.

Aksjonsutvalget i Hole: Arkivet.

Ringerikes Blad 1975, -76 og -77.

Avisa UKESLUTT/Hønefoss Avis 25. mai 1989.

Om artikkelforfatteren:

Gudmund Bakke (50) er født i Åsbygda og bor i Haug og er bygdebokforfatter i Hole. Han har bidratt med artikler til heftet siden 1992 og vært med i redaksjonen fra 1993 til 1998, som redaktør årene 1993 til 1995.

Bakke er utdannet cand.philol. med historie som hovedfag. Han har arbeidet som lærer, journalist og forretningsdrivende og har skrevet skolehistorien for Vang skole og Åsbygda skole, samt Åskameratene U&ILs 50-årsberetning. For tiden arbeider han med Osvaldgruppas historie på Ringerike.

Naturens og skogfolkets dikter

*Se hele Ringerike kløverrødt!
Med go'værssus igjennem
lyse lunder
Og sum av bi som drikker
honningsøtt
Av alle sommerylne
blomstermunner*

**Slik er den første strofa i
"Sommervise fra Ringerike",
skrevet av Elling Martinsen
Solheim (1905-1970). Den sted-
bundne Solheim skilder
Ringerike til skiftende årstider,
en skogsnatur som hvilested
for mennesker.**

Av FRED HARALD NILSSEN

Forfatteren og kritikeren Carl Fredrik Prytz har skrevet at Solheims "stedbun-
dethet har ellers inngått den lykkeligste
forening med hans dype og rotfaste
kjærlighet til Ringerike. Og nettopp
denne trygge forankring i hjembygdens
natur og i dens liv og lagnad har gjort at
han samtidig er blitt en dikter for hele
folket. Han kjenner tømmerhuggerens
slit og gleder, han kjenner også de for-
gangne slekters arv til dagens kvinner
og menn. Ringerike er ikke bare en bygd
på Østlandet. Som Sigurds Syrs og
Jørgen Moes hjemsted ligger det midt i
Norge. Det er blitt en forpliktelse for
dikteren Elling M. Solheim. Hans styrke
ligger i at han tar opp det stoff og den
arv bygden og landet har gitt ham, og
som han kjenner til margen – og at han
bevisst velger å bære en sunn og levende
tradisjon videre."

Ringeriksdikteren huskes best som
naturlyriker, men forfatterskapet hans er
så mye mer. Elling M. Solheims utvik-
ling avspeiler utviklingen av det nye og

selvstendige Norge som vokste fram fra
frigjøringsåret 1905, gjennom klasse-
kamp og krig til den velferdsstaten ikke
minst Ringerike har fått del i.

Solheim høstet stor anerkjennelse
blant andre forfattere. Johan Falkberget
karakteriserte ham som en av de mest
begavede naturlyrkere. Arnulf
Øverland skrev at Solheims diktning var
"Så frasefri, så ekte, så menneskelig,
enkel og naturlig... Der har ikke
sprunget en renere kilde i vår folkelige
lyrikk siden Rudolf Nilsens dager."

Enkelt valg

Det var ikke vanskelig for juryen å kåre
Elling M. Solheim til århundrets ringeri-
king, nettopp fordi han har beskrevet
Ringerike best i vårt århundre. Diktinga
er en verdifull arv til etterslekten.

Som dikter skrev han seg inn i norsk
litteratur "med kvae på nevene". Til tross
for langvarig sykdom holdt han livsmo-
tet og produktiviteten opp. Så tidlig som
i 1934 begynte han å merke at multippel
sklerose kom snikende. Sykdommen
lenket ham til senga fra 1945 og gjorde
han avhengig av pleie. Gunhild Hoff,
bare kalt søster Gunhild, tok det som en
livsoppgave. Etter hvert var det hun som
førte diktinga hans i pennen.

Skulle bli dikter

Solheim startet som politisk kampdikter,
fortsatte som nasjonal dikter og naturly-
riker. Som skogsarbeider var han et pro-
dukt av det naturlige livsgrunnlaget i
distriktet. Han klarte å sette ord på det,
og skildret et skogsarbeidermiljø som
var typisk for hele Østlandet. Med sær-
lig hell brukte Solheim hjemlig dialekt
og folkelige talemåter.

"Han elsket vårt Ringerike og ga det
stemme", skrev Kari Bakke i heftet
"Ringerike" 1971-72. Solheim var også
en flittig bidragsyter med dikt og arti-

kler til heftet "Ringerike" fra 1932.

Det var ikke tvil om hva Solheim ville
bli. Den første fortellinga skrev han på
en brun papirpose i skinnet fra parafin-
lampa på kjøkkenet. Bare 13 år gammel
fikk han sitt første dikt på trykk i
"Hønefoss og Oplands Social-
demokrat". 20 år gammel debuterte han
med diktsamlinga "Preludium".

Oppvekstvilkårene preget Solheim.
Da han som ung skogsarbeider ga ut den
andre diktsamlinga si "Jeg lever i dag" i
1934, bar han fram den moderne skogs-
arbeideren i norsk arbeiderlyrikk, her
fra diktet "Kveld i tømmerkoia":

*Det stekes flesk. Det spises, røkes skrå,
de yngste sover alt med tunge snork.
Det teljes, spikkes, legges bekketrå',
mens pratet går om øks og kvist og bork.
Men først og sist om det fordømte slitet
som krever alt, men gir så altfor lite.*

Framtidstro

I generasjonen før Elling M. Solheim
var det bare noen få som fikk del i vel-
standsutviklinga.

Mens han var gutt og ung mann skjød
moderniseringa av samfunnet fart. En
ny livsførsel bredte om seg i befolk-
ningen.

Solheim hadde en intens følelse av å
gå inn i ei ny tid. Det gjennomsyret
tenkemåten hans. Utviklinga ble godtatt
slik den var. Solheim kunne skrive om
noe så naturfjernt som sement som noe
trygt og stabilt.

Solheim gjennomlevde ei tid hvor
"både arbeidernes, bøndernes og byfolks
livsformer ble omformet. De sosiale
gruppene møtte utfordringene med hver
sine svar – solidaritet, slektsfølelse og
individualisme", skriver Knut
Kjeldstadli i Aschehougs Norges histo-
rie og bruker et dikt av Solheim for å
illustrere tidsånden:

Elling M. Solheim tegnet i hjemmet sitt på Trygstad i 1957 av Øyvind Sørensen.

*Jeg lever i dag!
Jeg er med i det spennende jag.
Jeg elsker maskinenes stønn
og farten – motorenes sønn.
La stønne – la juble – la fly
over land – over hav – imot sky.
I min sjel er det evige gry,
i mitt hjerte: på ny og på ny.*

“Jeg lever i dag“ ble et gjennombrudd for Solheim. Den optimistiske tittelen skjuler et politisk budskap om trua på at sosialismen kan frigjøre menneskelig livsvilje. Grunntanken er at folket ikke får utnyttet evnene sine før de blir sosialt frigjorte. Skogsarbeiderne hadde to hovedmotstandere, dårlig vær og skogeierne.

Det første var det lite å gjøre med, men de sosiale forholdene kunne bli endret.

I diktsamlinga kretser han mer omkring om den tekniske utviklingen og byen. Bare fire av de 29 diktene i samlinga kan kalles naturdikt. Det er først på 1940-tallet, når han forlater den politiske diktinga, at skogsmiljøet for alvor preger diktinga hans.

Proletaren

Solheim ble født på Veme som ektefødt proletar. Land- og skogsarbeiderne fant sammen med den tradisjonelle arbeiderklassen i byene. Solheim vokste opp sammen med arbeiderbevegelsen. Faren var skogsarbeider og anleggsarbeider.

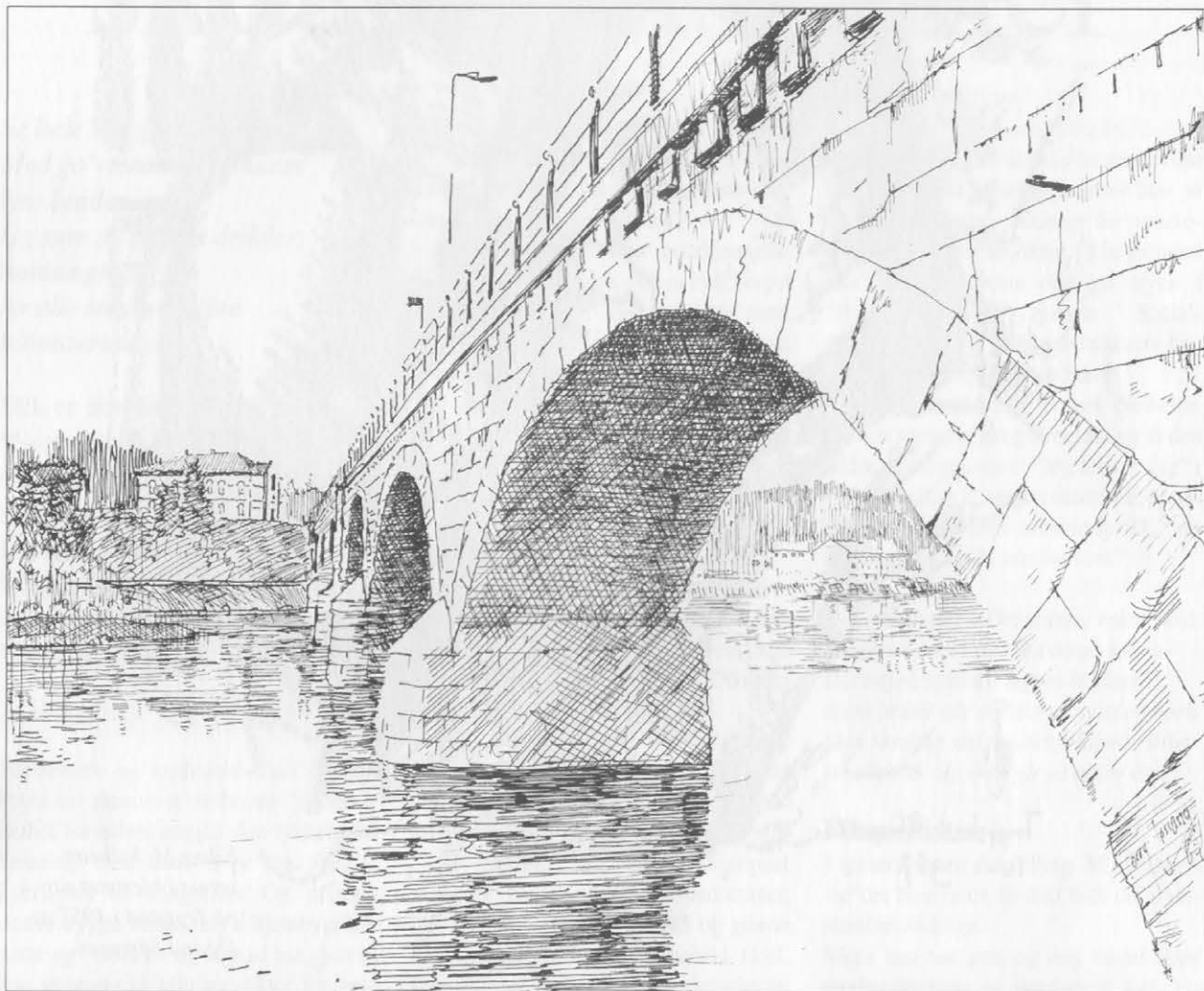
Mora Tonnie likte å synge salmer hun hadde lært som gjeterjente på setra. I den mildt vemodige erindringsboka “Fotefar“ skildrer Elling M. Solheim hvordan livet artet seg i Soknedalen. Skulle vi kåret århundrets ringeriksbok, ville “Fotefar“ vært en sterkt kandidat.

Kilder:

Geir Vestheim: Frå radikalisme til reformisme. Elling M. Solheims lyrikk. (Norsk litterær årsbok 1975). Ringerikes Blad og “Ringerike“ Aschehougs Norges historie, bind 10, “Et splittet samfunn 1905-35“

Begna bru

— århundrets byggverk

Begna bru i Torry Jøssangs strek. Brua ble bygd i ei tid hvor ikke bare snevre økonomiske overveielser var enerådende.

Det var en enkel sak å kåre Begna bru til århundrets byggverk på Ringerike. Jernbanebrua har stått nesten i hele dette århundret. Den vil bli stående som et strålende eksempel på ingeniørkunst, godt håndverk og arkitekters sans for estetisk utforming av jernbanen i samspill med naturen.

Av FRED HARALD NILSSEN

I de tre kategoriene juryen skulle velge, var valg av byggverk det letteste. Norges lengste steinbru inngår som ett av praktverkene på Bergensbanen, selve storverket blant jernbanene. Brua og banen ble bygd i jernbanens blomstringstid. I 1909 da brua sto ferdig, var den med sine 220 meter landets lengste steinbru.

Eget kapittel

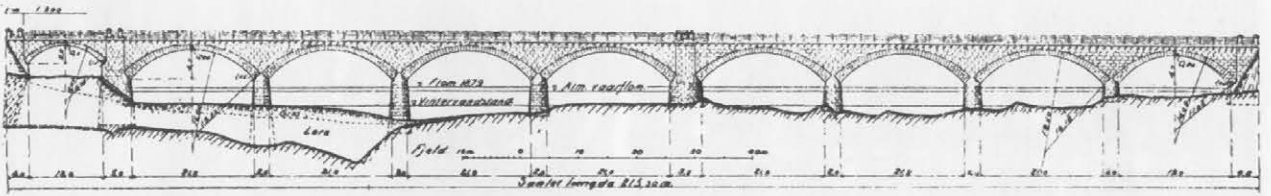
Bruene er et kapittel for seg i jernbanearkitekturen. Sammen med stasjonene,

synes bruene best. Noen bruer ruver mer enn andre i landskap og bybilder. Begna bru er et slikt eksempel, men den ble bygd i ei tid hvor jernbanesporene ble lagt i harmoni med omgivelsene.

Stortinget hadde 1. mars 1894 vedtatt å bygge Bergensbanen. At den skulle gå om Roa og Hønefoss, ble vedtatt 3. juni 1898. Dermed fikk ingeniørene utfordringen med å krysse Begna ovenfor Hønefoss.

Fordeler med stein

Da brua sto ferdig, trakk sjefsingeniør S. A. Lund fram estetisk utforming i et foredrag om nyere hvelvbruer av natur-

Illustrasjon fra Teknisk Ugeblad 1909 hvor brua over Begna ved Hønefoss blir omtalt som landets lengste steinbru.

stein, han holdt på landteknikermøtet i Bergen. Blant de mange avveininger som måtte foretas før valg byggematerialer, var det ikke alt som kunne regnes i penger. Sjefsingeniøren mente det var en skjønnssak hvilket materiale som skulle bli brukt. For ham var også syssetsetting et poeng.

– Spesielt under vore arbeidsforhold er det av stor værdi at ha tilstrækkelig av passende vinterarbeide at kunne sysselsette folkene med, og hertil bidrar en steinbru betydelig mer end en jernbru, sa Lund og var ikke tvil hvilket byggemateriale han ville bruke.

– Det anbefales derfor i hvert enkelt tilfælde, hvor valget mellom steinbru og jernbru kan synes tvilsomt, at anstille

sammenlignende beregninger og dessuten skjønsmessig angi, hvor stor vekt man vil tillægge de nationaløkonomiske hensyn og de øvrige faktorer, der ikke kan føres i regning.

Blandt disse kan ogsaa regnes de æstetiske hensyn, der paa sine steder – i turiststrøk og lignende – bør veie ganske betydelig; – for det kan vel ikke negtes, at en smuk steinbru fører sig ganske anderledes ind i landskapet og virker langt roligere og behageligere paa øiet end en "stivbenet" jernfagsverksbru", sa Lund. Han trodde steinhvelvbruer ville bli rimeligere å bygge etter hvert som vi fikk flere ingeniører med spesialkompetanse. Lund avsluttet foredraget med følgende håp for steinbruene:

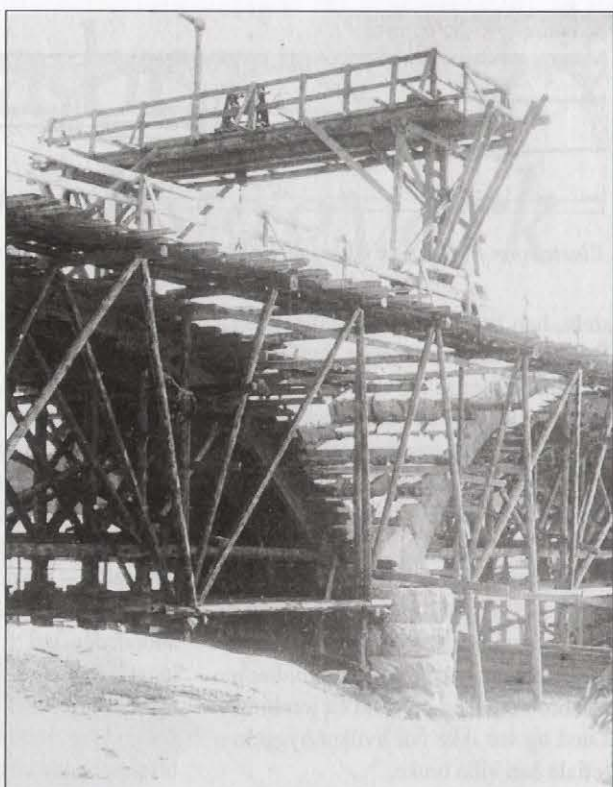
– Og vi faar haabe at vort land som er saa rikt paa fjeld og rikt paa smukke landskaper ogsaa maa bli rikt paa smukke steinbroer".

Jernbanens dårlige økonomi i mange år har knust sjefsingeniørens håp. Pengemangel og krav til økt hastighet for togene har gjort bruer mer synlige i landskapet.

Monument

Begna bru blir i denne sammenheng et monument som minner oss om ingeniørkunst fra en tidsepoke hvor stein var et aktuelt byggemateriale. Det var imidlertid ingen selvfølge at brua over Begna skulle bli ei steinbru. En rekke tidsbestemte faktorer, og i ettertid fornuftige

Fra anleggsperioden i årene 1907 til 1909. (Foto utlånt fra Samferdselsmuseet) Kilder: Samferdselsmuseet, "Teknisk Ugeblad" nr. 29 og 32/1909, "Perler på et spor" (Jernbaneverket/NSB BA 1997).

økonomiske vurderinger, avgjorde imidlertid materialvalget. Begna bru kom på tegnebrettet da steinhvelvbruer hadde sin veksttid på slutten av 1890-tallet. Steinbruene ble først fortrent av bruer i armert betong på 1930-tallet.

Begna bru skulle bygges med stein framfor jern, selv om det ble 30 000 kroner dyrere. Stein ville dessuten føre til mindre vedlikeholdsutgifter. Granitten var "vedlikeholdsfri". Den rette betegnelsen på steinslaget er for øvrig granitt, som er en grad hardere enn granitt.

Åtte spenn er på 21,2 meter, ett spenn 19 meter, mens spennet hvor veien går er 10,7 meter. Ved lavvann ville brua være ti meter høy.

Anleggsarbeidene kom ikke i gang høsten 1907 på grunn av høstflommen. Steinen kom fra Gulslogen, hvor byggeelementene ble hogd ferdig for hånd og fraktet med Randsfjordbanen til Hønefoss. Arbeidet ble foretatt på Gulslogen fordi det ikke var plass nok i Hønefoss.

Jernbanen overtok i 1907 hoggingen da en ringeriking hadde forsøkt å skru opp prisene uforholdsmessig mye. Jernbanen fikk på denne måten steinen billigere enn av entreprenører.

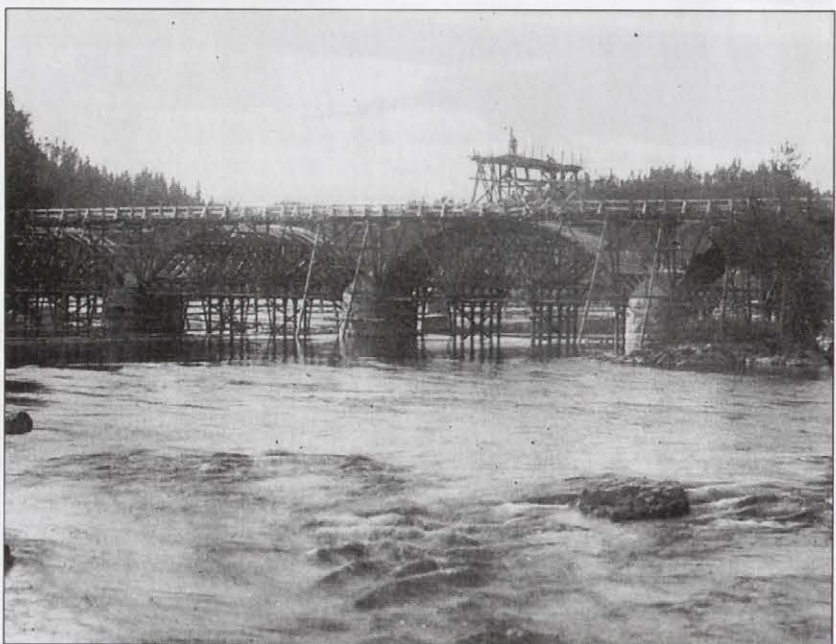
Severdigg

Da den offisielle åpningen av Bergensbanen ble foretatt 27. november 1909 framsto Begnabrua som et byggverk som ble verdiget en kongelig inspeksjon. Kong Haakon VII steg av toget og gikk ned til Soknedalsveien for å beundre den nye brua over Hønefossen, et ingeniørverk på sitt høyeste.

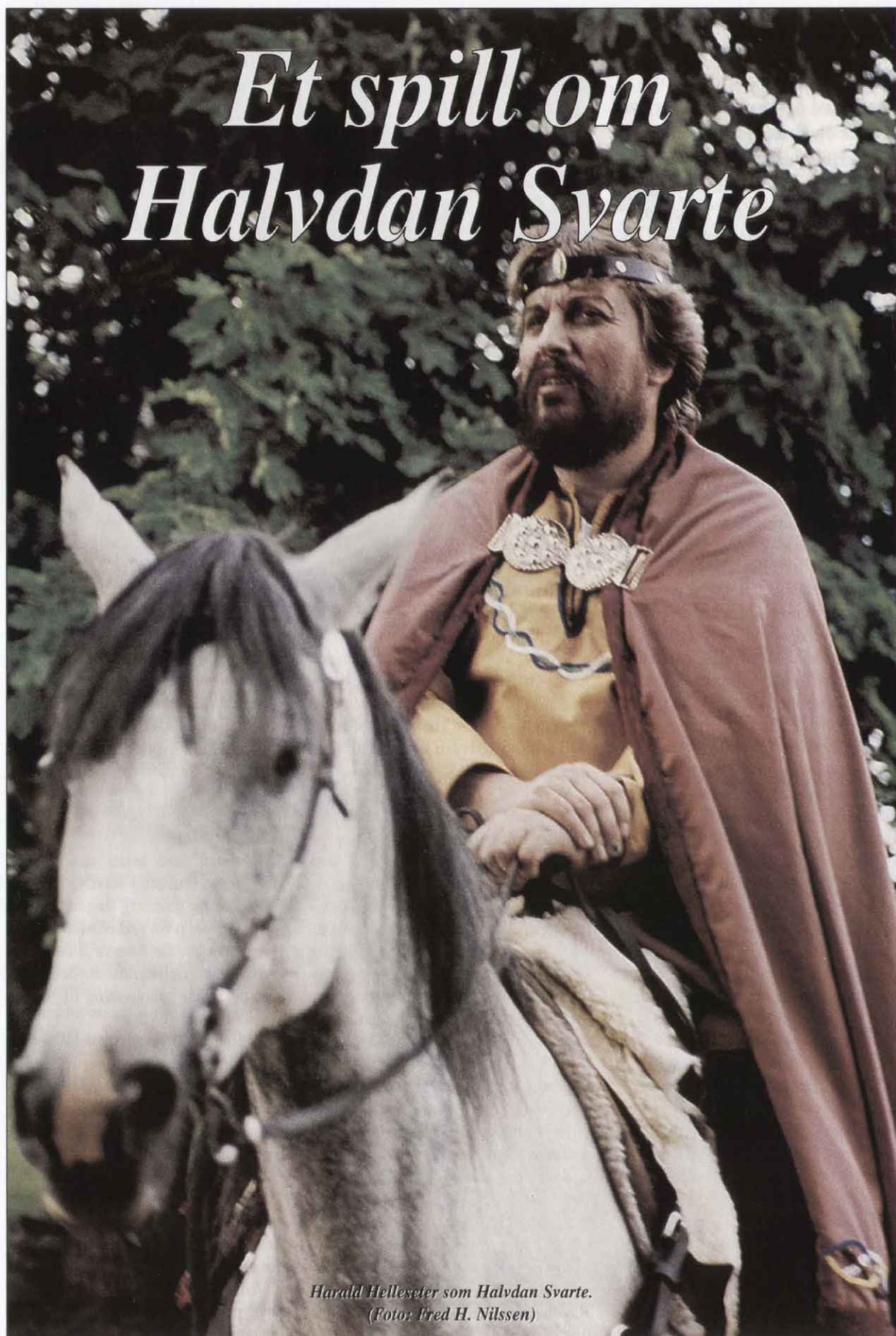
Ringerikes blad hadde tidlig skapt

store forventninger til byggingen av brua. Etter å ha sett tegningene av brua på Bergensbanens kontor i 1907 slo avisa fast at dette så ut til å "skulle bli en stenbro så pen at den vil danne en ren severdighet".

En av lederne ved Samferdselsmuseet, Kristoffer Drolsum, mener at det nå er på tide å sandblåse brua, en god ide til byjubileet i 2002.

Et spill om Halvdan Svarte

*Harald Hellestjer som Halvdan Svarte.
(Foto: Fred H. Nilssen)*

Hill deg Halvdan, ynglingkonge ættehaugen åpen er. Havets hest er ferdig sadlet står der klar med mast og rær. Slik hilser valkyrjer og einherjer den døde kong Halvdan velkommen til haugen og til Valhall. Det skjer i det historiske spillet "Haugferd" som ble oppført på Stein gård og Halvdanshaugen 11., 12. og 13. juni 1999.

Av GUDBRAND HVATTUM

Interessen for kong Halvdan Svarte og Halvdanshaugen gav ideen til spillet. Hva om vi laget et spill om Halvdan Svarte. Haugleggingen av ynglingkongen måtte være en viktig del av spillet.

Spillet føyer seg inn i rekken av historiske spill på Ringerike de seneste årene. Det er lite sansynlig at de historiske hendingene i "Haugferd" har skjedd akkurat på den måten som vi regisserte det. Det er vanskelig å rekonstruere historiske hendinger som ligger så langt tilbake i tid. Men det er viktig at hendingene i spillet kunne ha funnet sted ut fra de gitte historiske forutsetninger på 800-tallet. Når en skal skrive et historisk spill, er det av stor betydning ikke bare å kjenne de ytre historiske hendingene, men også prøve å trenge inn i forestilingsverdenen til menneskene som levde på den tiden. Hva trodde de, tenkte de og mente de om dette livet og det neste? Kjenner en deres måte å tenke på, er det også lettere å finne ut hva de ville ha sagt og gjort i ulike situasjoner.

Vandreteater

Det var naturlig at spillet måtte starte på Stein Gård. Et tidligere spill, "Kongsgarden", som ble oppført på Stein i 1989 og 1990, kunne være første delen av det nye spillet. Ferden fra garden til haugen, åpnet for mange spennende sceniske innslag. Slik ble deler av spillet vandreteater. Det hadde vi ingen erfaring med fra før og var både spennende og utfordrende. Det samme gjaldt i høy grad spill på selve Halvdanshaugen.

Jan Fredrik Hornemann og hans fru Ragnhild var klart positive til å oppføre spillet på garden. Fylkesarkeolog Liv Gøytil Lund hadde heller ingen innvendinger mot at vi spilte på selve haugen.

Akkompagnert av dødstrømmene beveget likfølget seg mot haugen. Etter båretvogna gikk dronning Ragnhild og de nærmeste, så fulgte kongens menn. Publikum gikk til slutt i prosesjonen. (Alle foto: Fred Harald Nilssen)

Handlingen

Handlingen i "Haugferd" starter i gårdstunet på Stein der kong Halvdans skåle er bygget opp. Kong Halvdan hadde reddet barna til kong Sigurd Hjort, Ragnhild og Guttorm, fra den fæle hadelandsberserkeren Hake. Spillet åpner med at kong Halvdan kommer til Stein for å gifte seg med Ragnhild.

Vi er med i bryllupet, det er fest og glede. Raust lar vi Ragnhild få hele garden Stein med alle tilhørende jakt og fiskerettigheter som sin medgift. Som gjengave gir Halvdan et praktfullt sølvsmykke, Brisngamen, som har vært i hans ætt så lenge noen kunne minnes. Ved høgsetet sverger Ragnhild og Halvdan troskap til hverandre og ætta og tar gudene som vitner på dette.

Men alt er ikke bare idyll. En rasende volve (Bente Andresen) dukker opp. Skuffet over at hun ikke er buden til bryllupet, gir hun vonde varsler.

Du skal favne kong Sigurds datter i kveld, Halvdan. Men om ikke lenge skal du favne Rans ni døtre, sier hun.

Ran var sjøguden og hans ni døtre var bølgene. Volve's spådom om at kongen skulle drukne, la en demper på stemningen, men den ble glemt da vakre trellkvinner fra Irland danset og sang.

Videre i spillet får vi høre dronning Ragnhilds drøm om det forunderlige treet som brer sine grener over hele

Norge. Kong Halvdan har også drømt og skalden Tjodolv gir en felles tolking av drømmene. Den nyfødte sønnen, Harald, skal bli en mektig konge som skal samle hele landet under seg.

Harald (Sindre Hammersbøen) møter vi senere i spillet som 10-åring. Han får gode råd om hvorledes en kongssønn skal te seg av morbror Guttorm (Geir Engen)

Haugferden

Så kommer brått budet om at kong Halvdan er druknet i Randsfjorden og litt senere får dronning Ragnhild besøk av tre stormenn fra andre deler av kong Halvdans rike. De foreslår å dele kongens legeme og begrave en del i hver landsdel. Men i motsetning til Snorre, avviser dronningen dette.

Min husband skal ikke deles som et dyr. Han skal hauglegges her på garden, sier hun. Når kong Halvdans bære kommer til gards, inviterer dronning Ragnhild alle, også publikum, til å være med på haugferden.

Dødstrømmene lyder og langsomt setter likfølget seg i bevegelse mot haugen. Etter båretvogna går dronning Ragnhild og de nærmeste, så følger kongens menn og til slutt publikum..

Ved stabburet som for anledningen er hovet på garden, stopper følget opp. Fire treguder er stilt opp. Hovgoden skvetter

Da Capos sangglade kvinner opptrådte på Halvdanshaugen.

blod fra lautbollen på den første guden og sier.

Vi hilser deg Odin, hilser deg Valfader Runers og galdrenes herre.

Ta imot vår gave, styrk deg i din gjerning. Gi oss din visdom og makt.

I tur og orden hilses så de andre gudene. Gravfølget fortsetter videre mot haugen, men så dukker Volven opp på nytt.

Jeg kan se, jeg kan se, sier hun og forteller om Ynglingættas makt.

Makt og mynde uten like, komme hit fra Sveariket.

Makt og mynde uten like, komme hit til Ringerike

Trommene går, og likfølget nærmer seg haugen. Volven dukker opp igjen. Fra toppen av haugen snakker hun direkte til den døde kongen:

Se Halvdan Gudrødssønn, se!

Valkyrjene, Odins sendebud fra Valhall hilser deg velkommen

Fra baksiden av haugen dukker hærkleddede kvinner opp. De er bevæpnet med spyd og skjold og syngende ønsker de kong Halvdan velkommen til haugen. Volven kommer igjen:

Se Halvdan Gudrødssønn, se. Einherjene, dine kampfeller fra Valhall hilser deg velkommen

Så dukker en gruppe hærkleddede menn, bevæpnet med skjold og sverd opp fra baksiden av haugen. Sammen med valkyrjene avslutter de sin sangerhilsen

Lang er ferden, Valhall venter
Odins raske hest står klar
Heidruns melk er ferdig skjenket
Alle guder er deg var

Bårevogna stanser på østsida av haugen. Selve båren løftes av. Den døde kongen bæres opp til det ventende gravkammeret. Men før kong Halvdan legges inn der, tar dronning Ragnhild et gripende farvel med sin kjære husbond. "Normene ville det ikke slik at Halvdan og jeg skulle eldes sammen her på Stein", klager hun.

Unge Harald tar også farvel og han gir faren det kjæreste han har, et dyrebart sverd som han har fått etter morfaren, Sigurd Hjort "Ta med dette sverdet, far", sier Harald. "Du kan trenge et godt våpen på din farlige ferd til dødsriket."

Skalden har også sitt han skal ha sagt:
Ubunden mot menneskers heim
Vil Fenrisulven fare

Før det igjen kommer en jamngod konge. I hans øde fotspor

Etter at kong Halvdan er lagt til hvile i gravkammeret, bloter hovgoden til de hauglagte og ber om deres hjelp.

Vi hilser de hauglagte, hilser våre fedre
Vernere av odel og eie.

Ta imot vår gave, styrk oss i vår gjerning

Trygg oss i haugen en gang

Sang og musikk avslutter det hele.

Medlemmer fra Kor Sandra opptrådte som trelles og hadde sitt eget spill i spillet.

En lokal dugnad

Arbeidet med Hole-spillene har i størst mulig grad vært basert på dugnadsarbeid med gode hjelpere. Det er utrolig hvilken innsats folk er villige til å gjøre hvis det er noe som fanger interessen.

Som ved tidligere spill var vi svært opp-tatt av å få med folk i distriktet både som skuespillere, sangere og musikere. Mange av de samme aktørene som hadde deltatt ved tidligere spill, stilte opp igjen. Sangkoret Da Capo med sine sangglade kvinner og menn stilte med dirigent Nils Olsen. Hilde Dahlen med korene Kor Sandra og Apropos deltok også. Lederen for Midtfylket Teaterverksted, Ragnhild A. Mørch, tok på seg ansvaret for instruksjon og regi, godt hjulpet av Torunn Bratli Nilssen som regiassistent og Hilde Dahlen som koreograf. Med Berit Skaug som inspisent og Berit Reitan som sufløse, var vi sterkt rustet.

Med et så stort antall aktører som vi la opp til, over 150 i alt, var det et vold-somt arbeid å skaffe drakter til alle. Men Frithjof Rudstaden som også denne gangen hadde ansvaret for kostymene, var godt forberedt. Etter et besøk på et nedlagt veveri i nærheten av Drammen, kom han hjem med flere hundre meter førsteklases stoff. Under Frithjofs kyn-dige hender, godt hjulpet av Berit Skaug og flere, ble det drakter til alle.

Det måtte også produseres store mengder våpen. Gjermund Barstad og Martin Rudstaden var primus motorer i dette. En stor gruppe holepensjonister laget skjold, spyd og sverd på løpende bånd.

Som vanlig sørget komponist Kjell Mørk Karlsen for musikken. Et første-klasses orkester med Tove Hansen i spissen var villige til å spille.

Fra et tidligere spill hadde vi en kopi av Osebergvogna som vi ønsket å bruke også denne gangen. Den var skåret ut av Rolf Hylemark. Til vårt nye spill ønsket vi også å ha en skipsbaug til bruk på

Halvdanshaugen. Rolf Hylemark var villig til å skjære ut en tilnærmet kopi av Osebergskipets baug. Båtbygger Reidar Solberg sørget for at skipsbaugen ble skikkelig formet.

Manusforfatter Gudbrand Hvattum hadde løpende drøftinger med instruktør Ragnhild A. Mørch. Det ble foretatt mindre endringer i manus underveis, men hovedideen ble som planlagt.

Øvingene startet på etterjuls vinteren på Vik skole. Det ble en hektisk virksomhet utover våren. Gradvis begynte spillet å ta form. Hovedrollene var for lengst besatt. Dronning Ragnhild ble spilt av Kari Thaulow Bremnes, Harald Hellesester spilte Halvdan Svarte.

I tillegg til de mer enn 150 aktører som direkte tok del i spillet, var det mange bygdefolk som hjalp til på forskjellige måter. Uten disse "bakspil-lerne" hadde det ikke vært mulig å gjennomføre spillet.

Selv om spillet mest har preg av være en dugnad, er det nødvendig med økonomisk støtte for å få det hele til å bære seg. Hole kommune, Buskerud fylke og sparebankene i distriktet støttet oss. Med oppspart kapital fra tidligere spill og billettinntektene i tillegg, kom vi brukbart ut av det.

Skal vi tro de mange tilbakemeldinger vi har fått, ble "Haugferd" godt

mottatt av publikum. De som ikke fikk se spillet, eller som vil oppleve det på nytt, får sjansen i begynnelsen av juni 2000. Spillkomiteen går inn for det.

Om artikkelforfatteren:

Gudbrand Hvattum (70) er født i Gran på Hadeland og bor i Hole. Han er utdannet lektor/pedagogisk-psykologisk rådgiver og har blant annet arbeidet som pp-rådgiver i Ringeriksregionen og i Buskerud fylke. Han gikk av med pensjon i 1995.

Hvattum har har siden 1985 bidratt med artikler til heftet. Han skrevet manus til en rekke historiske spill. En kan nevne:

- Munke/nonneopptreden på Storøya 1985

- Kong Olavs heimkomst. Oppført på Bønsnes 1986 og 1987

- Kongsgarden. Oppført på Stein 1989 og 1990

- Eventyrgarden. Oppført på Mo 1991 og 1992

- Riddergårdsspill . Oppført på Riddergården 1992 og 1993.

- På kirkevangen. Oppført ved Søsterkirkene på Gran 1991.

- Fra Blot til Messe. Oppført på Bønsnes 1995

- Haugferd. Oppført på Stein/Halvdanshaugen 1999.

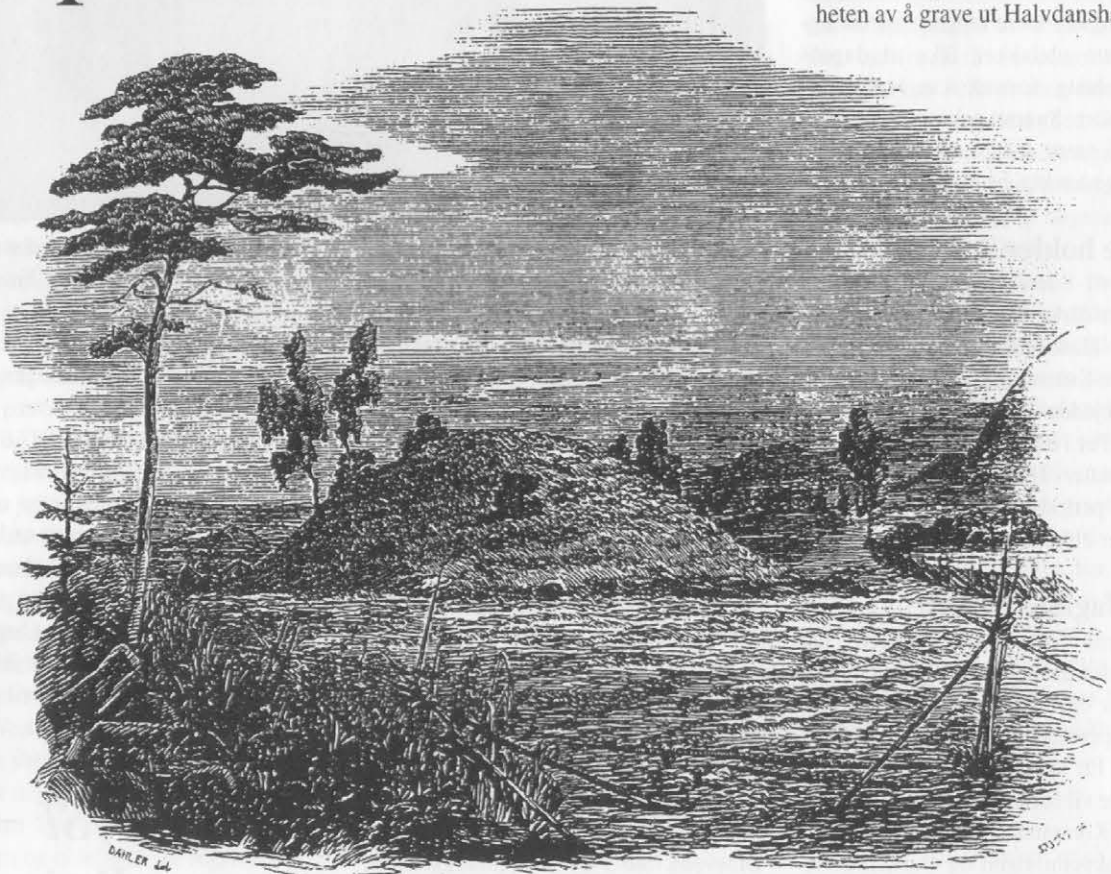
Myten om Halvdanshaugen er punktert

“

I dag er denne oppgave mer aktuell enn noensinne, for bare en utgraving vil kunne løse de flokete spørsmål omkring Halvdan svartes gravleggelse og samtidig et stort arkeologisk problem i vår eldste historie.

”

Sigurd Grieg 1946 om nødvendigheten av å grave ut Halvdanshaugen

Halvdanshaugen i illustrert "Ugeblad" 1857.

I år er det blitt slått kraftige sprekker i myten om at Halvdan Svarte ligger begravd på Stein i Hole. Oldsaks-samlingens rapport fra undersøkelsene av haugen i 1997 viser at haugen er fra folkevandringstiden, nærmere 400 år før Halvdan Svartes tid. Nå vet vi ikke om hva haugen inneholder. Så langt har gravelysten i haugen punktert myten.

Av FRED HARALD NILSSEN

Gravinger i haugen i 1997 ble gjort i troen på at haugen var en skipsgrav fra vikingtida.

Allerede noen dager før jul i fjor kom nyheten om at Halvdanshaugen er eldre enn mannen som har gitt haugen navn. Oldsaks-samlingens hovedresultater fra gravingen i haugen viser at haugen kan være bygd for en båt-/skipsbegravelse. Det kan dreie seg både om et gravkammer av tre eller en steinkiste/steinsetting. Spørsmålet er blitt om haugen skjuler en skipsgrav fra 400-500-tallet. Det vil i så fall være en større arkeolo-

gisk sensasjon enn om haugen skjuler et vikingskip.

Oldsaks-samlingen satte i fjor høst en arbeidsgruppe til å vurdere utgraving av Halvdanshaugen. I midten av mai i år forelå utredningen. Rapportens tittel, "Utgraving av Halvdanshaugen?", viser at gruppa er usikker på om haugen skal graves ut. Det blir imidlertid slått fast at det materialet som er analysert ikke alene gir grunn for å grave ut Halvdanshaugen for å sikre eventuelle funn og gravanlegg i den. Arbeidsgruppa foreslår heller å gjennomføre nye og mindre undersøkelser. De skal kunne gi svar på om

Halvdanshaugen er et gravanlegg, og det blir blant annet foreslått at nye undersøkelser bør omfatte nye kjerneboringer med utstyr som kan hente opp sammenhengende kjerner.

Rapporten slår fast at det går an å løse haugens hemmeligheter ved å grave i den uten å foreta full utgraving. Analyser av prøver fra gravingen viser at funnene er fra 416 til 569 e. Kr. Dermed er haugen blitt datert til folkevandringstida. Denne problemstillingen åpner for nye tolkninger av haugen. Samtidig kan vi ikke se bort fra at deler av haugen kan være en grav fra vikingtida. Dette utelukker ikke at dagens Halvdanshaug fortsatt kan være den haugen som Snorre peker ut, men det kan også være at han mente en annen gravhaug som kan ha blitt fjernet.

Snorre holder ikke

Tiltroen til Snorres "Heimskringla" er uansett et dårlig argument for å grave i haugen. Historikere har plukket fra hverandre Snorre som kilde for hva som faktisk skjedde i Norge, særlig i tida før år 1000. Per i dag er det 13 kjente kilder som omtaler Halvdan Svarte. De er skrevet i perioden 900 til 1400. Åtte av kildene er eldre enn Snorre.

Tverrfaglig interesse

Resultatene av prøvegravingen har svekket det meste av tidligere bombastiske krav om full utgraving av haugen. Det er oppstått tvil om haugens videre skjebne. Ett spørsmål er hvordan Hole kommune vil forholde seg til de nye realitetene. Kommunestyret vedtok i fjor å be Oldsaksamlingen og Buskerud fylkeskommune om å framskynde og prioritere forberedelsene med å grave ut Halvdanshaugen.

Ett av rapportens viktige budskap er at en utgraving ikke bare må knyttes til mulighetene for praktfunn, men hva slags kunnskap en utgraving kan gi. Dette kom også fram på et seminar på Sundvolden hotell høsten 1998. Professor Christian Keller kunne ikke godt nok få understreket at utgraving av Halvdanshaugen ikke bare er for arkeologer. Keller viste til at Halvdan Svarte har nasjonal og rikshistorisk interesse for mange samfunnsgrupper og ulike forskningsdisipliner.

– Det forhold at Halvdan Svarte (muligens) ligger begravd i et fredet

Scene fra spillet "Haugferd" kan stå som et symbol på at myten om Halvdanshaugen kan bli begravd. Eller skal vi bestemme oss for "haugfred"? (Foto: Olav Norheim).

forminne, rikker ikke ved dette faktum. Derfor er en eventuell undersøkelse av Halvdanshaugen ikke utelukkende et arkeologisk anliggende. Skulle det være noe vits i en undersøkelse, så måtte den være en del av et større, tverrfaglig prosjekt der de sentrale tema omkring Halvdan Svarte, Ynglingekongene og rikssamlingen, ble tatt opp på bred basis, sa Keller.

Haugen rører på seg

Den direkte grunnen til å undersøke haugen på 1990-tallet var påstander om at den begynte å synke.

Pensjonert teknisk sjef i Hole, Harald Dalevold, ble i 1988 oppmerksom på hva som skjedde. Han hevder at haugen sank ni centimeter fra 1987 til 1989. Det er dobbelt så mye som rapporten oppgir fra 1991 til 1998.

I et brev til fylkeskonservatoren i Buskerud i desember 1998 skriver Dalevold:

"Jeg overhørte da (1988) et overmåte frodig utvalg av nordnorske ord fra landmåler Rune Klevstad. Han hadde arbeidet en hel dag med landmåling og med utgangspunkt i høydemåling fra Halfdanshaugen.

Jeg hadde vel ikke brydd meg så mye om dette hvis det ikke hadde vært fordi han sa: Jeg brukte dette høydemerket i fjor (1987) og da var det riktig".

Ettersommeren 1989 ble landmåleren

bedt om å sjekke om det tidligere hadde forekommet synkninger. Haugen hadde sunket ytterligere tre centimeter i tillegg til de seks som var målt fra 1987 til 1988.

Målinger fra 1991 til 1998 viser at haugen beveger seg både opp og ned. Selv om det kan knyttes mye usikkerhet til målingene, slår Oldsaksamlingen fast i rapporten at den påståtte nedsynkingen av haugen ikke er noe argument for å grave ut haugen. Det er ikke noe som tyder på at noe i haugen vil gå tapt ved ikke å grave ut haugen nå.

Gravelyst – en tradisjon

Ønsket om å grave ut Halvdanshaugen har lange tradisjoner. Tvil og tro har preget ekspertene i mer enn hundre år. Det har ikke manglet på motforestillinger. Nå blir graving også gjort til et etisk spørsmål.

Johannes Solberg (1845-1921), eier av Stein gård og mangeårig ordfører i Hole, ville ha haugen undersøkt og tok opp saken 1904. Oldsaksamlingens bestyrer, professor Oluf Rygh, avfeide

henvendelsen med at det som oftest ikke var noe å finne i slike store gravhauger.

Da professor Anton Wilhelm Brøgger (1884-1951) tiltrådte som bestyrer av Oldsaksamlingen i 1915, var han opptatt av å undersøke storhauger. I forbindelse med vurderingen av Borregravfeltet i 1916 trakk han fram undersøkelse av Halvdanshaugen som en viktig arbeidsoppgave. Det var fordi Halvdan Svartes grav kunne gi svar på hvem av Borreætten som lå i den nordligste av Borrehaugene. Brøgger hevdet med stor tro at det var en høvding som ble gravlagt der i 860-870-årene. Siden det ble antatt at Halvdan Svarte døde i 860, kunne det være ham som lå der. Brøgger stilte spørsmål om den nordligste av haugene kunne være Vestfoldættens æresgravhaug over Halvdan Svarte.

Svaret var avhengig av om man kunne påvise at det at det i nordisk oldtid ble reist æresgraver med et så rikelig utstyr som skipsgraven fra Borre. I 1916 fantes det ikke noe slikt bevis. "Riktig er det ogsaa at vente til man engang faar rede paa hvad Halvdanshaugen paa Stein og de andre Borrehaugene gjemmer," mente Brøgger.

Han pekte på hvordan Snorre trekker Halvdan Svarte ut av sammenhengen med småkongene i Vestfold hvor han i virkeligheten hørte hjemme som det siste ledd i rekken. Brøgger mener at Halvdan var Vestfoldkonge og må ha følt seg slik. Sønnen Harald Hårfagre begynte jo også som Vestfoldkonge da faren døde. Det var fra Vestfold han startet rikssamlingen. Derfor mente Brøgger at det er rimelig at Halvdan Svarte ble gravlagt der faren, farfaren og oldefaren var begravd.

Brøgger skriver at det aldri er blitt funnet oldsaker i Halvdanshaugen. Alt tyder på at den har vært for stor for alle de ødeleggende krefter gjennom tidene, "saa den endnu kan tænkes at gjemme Halvdan Svartes grav. En videnskapelig omhyggelig udgravning av denne haug er derfor et nærliggende maal".

Ut fra dette kunne vi forvente utgraving av Halvdanshaugen, men etter undersøkelser av større hauger med magre resultat, dalte interessen. Arkeologenes graveiver førte til mange eksempler på storhauger som nesten ikke brakte noen funn eller bare sparsomt med gravgods. Det gjaldt flere utgravinger i Vestfold og av Raknehaugen i Ullensaker.

Aktuelt i 1946

Sigurd Griegs tok i avhandlingen sin fra 1946 om Gjermundbu-funnet opp spørsmålet om utgraving av Halvdanshaugen. Han skriver at alle ting tyder på at denne gravhaugen gjemmer Halvdan Svartes grav. "I dag er denne oppgave mer aktuell enn noensinne, for bare en utgraving vil kunne løse de flokete spørsmål omkring Halvdan Svartes gravleggelse og samtidig et stort arkeologisk problem i vår eldste historie".

Sammensatt problemstilling

Spørsmålet er imidlertid ikke om Halvdanshaugen skal bli gravd ut. Det er også et spørsmål hvorfor vi absolutt skal grave ut Halvdanshaugen? Og hva risikerer vi med utgraving? Oldsaksamlingens rapport gir ikke klare svar, men lister opp en rekke motforestillinger til graving. Skulle det likevel bli aktuelt å grave ut haugen, må det først bli foretatt forundersøkelser og planlegges nøye.

Rapporten slår fast at noe av det mest fantastiske en arkeolog kan komme over, er en skipsgrav med bevart treverk. Men det er også det forferdeligste når det gjelder arbeid og kostnader.

Tid og penger

En utgraving av Halvdanshaugen vil uansett ta tid og koste penger. Årets rapport anslår at en utgraving vil ta tre år og koste fra 10 til 50 millioner kroner, alt etter hva haugen inneholder. Dersom det blir funnet en båt eller et stort gravkammer av tre, må man regne med at det kan ta 15 år fra utgravingen begynner til gravfunn kan komme på utstilling.

I rapporten settes det fram et absolutt krav om at det må stilles økonomisk garanti for at arbeidet kan slutføres med alt etterarbeid som en graving vil føre med seg. Uten en slik garanti, vil det være etisk forkastelig å sette i gang utgraving.

Arbeidsgruppa skriver at publikum i liten grad har forstått at en eventuell utgraving må planlegges meget nøye for at informasjon og kunnskap i haugen skal sikres best mulig.

Penger, og risikoen for at haugen ikke gjemmer noe praktfunn, synes å ha blitt de største hindrene for ikke å grave ut Halvdanshaugen.

Plyndret

Oldsaksamlingens rapport beklager at

diskusjonen om utgraving for lite har dreid seg om faren for å stå igjen med et dårlig resultat. Det er høyst sannsynlig at haugen er plyndret, og at det meste av gravgodset er fjernet eller ødelagt.

Halvdanshaugen har nemlig klare spor av å ha vært plyndret. Derfor er det viktig å finne ut hvor omfattende plyndringen har vært. Gravgodset kan dessuten ligge spredt over et stort område. Det gjør det nødvendig å undersøke områdene rundt haugen. Dette ble gjort 8. mai i år. Oldsaksamlingen varslet Buskerud fylkeskommune i et brev unnatt offentligheten at dette skulle skje. Det var for å få arbeidsro, og at det skulle søkes over et stor område. Det viser en viss medieskyhet. For ett år siden var det en åpen krangel mellom Fylkesarkeologen og Oldsaksamlingen om hvor mye offentlig oppmerksomhet undersøkelsene skulle ha.

Under undersøkelsene i mai ble det funnet masse metallgjenstander som har med senere tids bruk av området å gjøre.

Som ledd i den videre utredningen om haugen ønsker Oldsaksamlingen å søke med metalldetektor på og rundt haugen. I "Norske Fornlevninger" står det at det har vært flere gravhauger på Stein. Det er funnet sverd og andre våpen. Oldsaksamlingen har en spydspiss fra jernalderen som er funnet på jordet ved Halvdanshaugen. Oldsaksamlingen mener det er viktig er å sikre løse kulturminner som ligger like under markoverflaten. Hittil har ikke dette gitt noen avgjørende funn.

Mytens verdi

Rapporten understreker også at myten om Halvdanshaugen har en verdi. "Med den frie beliggenheten i kulturlandskapet, egger den til fantasien. En eventuell utgraving med negativt resultat, vil ødelegge denne verdien av haugen med dens stemning av fortid, og en restaurert haug vil lett kunne bli et tomt skall".

Videre tar rapporten til orde for at diskusjonen ikke bare må være om gravgods og kunnskap, men også se på miljømessige sider som trafikk, forurensing og jordvern. Arbeidsgruppen påpeker hvor viktig det er å få vurdert slike spørsmål før det blir bestemt om vi skal gå i gang med en storstilt utgraving.

Siste ord er ikke sagt. Oldsaksamlingens arbeid fortsetter. Det er lagt et program, men det vil ta sin

tid på grunn av pengene. Nye kjernebo-
ring og graving av flere sjakter trengs
for å få klarlagt om haugen er bygd på i
Halvdan Svartes tid, opplyser første-
manuensis Jan Henning Larsen.

Haugen i folketradi- sjonen

Tradisjonen om Halvdan Svartes gravlegging finnes i flere variasjoner. I de eldste fornaldersagane kan Halvdan-navnet på haugen ha fått plass i folketradisjonen.

Det kan ha vært en maktperson man senere ønsket å knytte opp til sagaens kjente kongeslekter. Slik kunne man gjøre ved å knytte deres navn til eksisterende, eldre gravminner.

Professor Anton Wilhelm Brøgger mener at delingen av liket ikke har "...nogen hjemmel i faktiske gravskikker i hedensk tid, og den vil neppe kunne bringes til at stemme overens med den i vikingtiden gjeldende ret massive dødstro om livet i Valhal for de døde høvdinge, " Brøgger hevder at en slik deling av en død konges legeme er uhedensk og uten hjemmel i nordisk tankegang. Derimot kan denne tanke-

gangen passe med Snorre og samtida hans. I katolisismen var deling av helgeners kroppsdeler og oppbevaring av dem på hellige steder, et vesentlig moment som kan forklare sagaenes omtale av ulike Halvdanshauger.

Brøgger antar dette etter å ha studert den eldste Fagerskinna (skrevet ca. 1230 – 40) og Heimskringla, som begge kan være skrevet ned av islendinger.

Fagerskinna skriver omtrent på samme måte som i Ågrip (ca. 1200). I Finnur Jonssons utgave Kjøbenhavn 1902-03 står det ikke noe om deling av liket.

En yngre avskrift av Fagerskinna (ca. 1325) skriver mer utførlig om Halvdan. Innskuddet om Halvdan Svarte død er et bevis på en tradisjon som var levende i Viken i det 14. århundre. Håndskriftet antas å være redigert ca. 1325. Her fortelles det svært utførlig om kongens ferd over Randsfjorden, hvordan isen brast og at alle ville redde kongen, men druknet.

Sammenholder vi de ulike fortellingene, skulle vi hatt fem gravsteder for Halvdan Svarte, ett i Vestfold, ett på Ringerike, ett på Hadeland, ett på Romerike og ett på Hedemarken.

De to eldste tekstene slår fast at Halvdan Svarte ble gravlagt på Stein. De to yngste tekstene, Snorres Heimskringla fra ca. 1240 og Fagerskinna A fra ca. 1325, gjengir en utvidet lokaltradisjon i Viken. Brøgger bemerker imidlertid at det er flere hundreår mellom de nedskrevne versjonene,

men at vi også må ta med i vurderingen et skifte i tro og syn. Han viser til at kildene om Halvdan Svarte er langt mer usikre enn i Ynglingatål som er et dikt som tar for seg Ynglingætters medlemmer. Tradisjonene om Halvdan Svarte må ha blandet sammen hvor og hvordan han ble gravlagt.

Brøggers forklaring

Brøgger mener at grunnen til at Halvdan Svarte har fått to hauger, er at den ene eller begge kan ha vært minnehaug. Dette drøfter Brøgger og skriver:

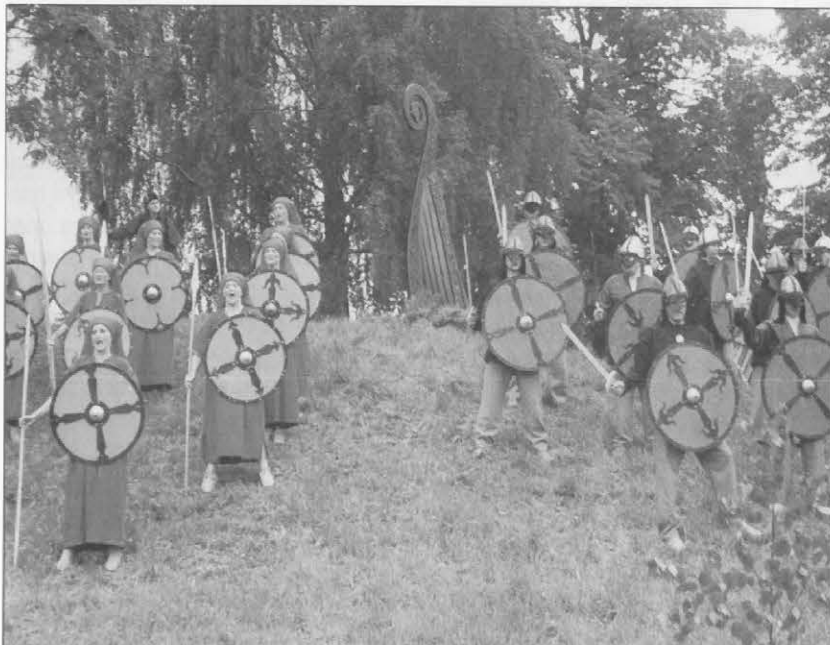
"Naar traditionen fortalte at kongen druknet i Randsfjorden mens det ikke destomindre fantes flere gravhauger reist over ham, maatte løsningen fremstille sig noksa naturligt for en kritiker som Snorre. Kongens lik maatte være fundet ved sokning, det sa sig selv, men dernæst maatte kongens lik være delt i flere deler og over hver del var det reist en haug. Motivet maatte søkes i hver landsdels trang til at ha kongens grav i sin mitte, det fulgte der lykke med.

Det er to muligheter. Den ene er den at kongen virkelig druknet i Randsfjorden slik at hans lik ikke blev fundet igjen. Paa Ringerike og i Vestfold ble det reist tumulus honorarius til hans minde. I begge tilfælder har en kristen tids historieskriver behøvet en forklaring paa en kjendsgjerning, hvis egentlige indhold har været dem helt ukjendt, og saaledes er traditionen blit utformet.

Forsaavidt det paa det givne grundlag kan dannes nogen formening om det faktiske, skulde vel det sandsynligste være at gaa ut fra at kongens lik virkelig blev fundet og at det blev haugsat paa Stein, mens Vestfoldslegten reiste æreshaugen på Borre. Det omvendte kunde være tilfældet, men ved at anta dette, forlater man det faste punkt som Stein paa Ringerike ganske utvilsomt er i Halvdan Svartes saga".

Mytens gjenkomst

Brøgger skriver at det skal visstnok ha vært gravd mye i Halvdanshaugen på Stein. Selv om det ikke finnes noen påviselig tradisjon fra middelalderen, mener Brøgger det likevel ikke er grunn

til å tvile på at det er en sammenheng mellom haugen og Halvdan Svarte. I ny tid blir haugen først nevnt i Jonas Ramus' bøker "Norriges Kongers Historie" og "Norriges Beskrivelse" som begge ble fullført i 1715, men trykt først etter at han døde i 1718. Bøkene kom henholdsvis i 1719 og 1735. I kongehistorieboka står det at de fire Halvdanhaugene er slettet, mens haugen omtales to steder i "Norriges Beskrivelse". Det er grunn for å tro at forbindelsen til Stein er ført inn i Ramus' manus etter hans død. Inntil gransking av kildene kan få avklart dette, kan vi anta at tradisjonen med å knytte Halvdan til haugen på Stein oppsto tidlig på 1700-tallet.

Fogd Iver Wiel nevner tradisjonen om haugen i beskrivelser over Ringerikes og Hallingdals fogderier i 1743. Utdrag av beskrivelsen ble første gang trykket i "Topographisk Journal" 1802-05. Her står det at det på nordsiden av Stein er en høy jordhaug like ved allfarveien. Wiel mener Halvdan Svarte må være begravd i haugen som han beskriver som "rund nedentil og viid i sin Circumference, men gaar op i 3de runde Houger". Wiel mener at Halvdan ble gravlagt i den ene haugen, Sigurd Hjort i den andre og dronning Tyra i den tredje.

Wiel skriver at det er pløyd tett ved haugen og at det en og annen gang er pløyd ut store steinheller. Han mener at det må ha vært murt opp en steingrav.

Forbannelse rammet gravrøveren

I dag holder kulturminneloven folk unna graving i fortidsminner. Før fornminner ble lovbeskyttet, ble folk skremt fra å grave i gravhaugene.

Den som gravde, kunne bli rammet av forbannelser. Fogd Wiel har flere eksempler på det. Han skriver om Tanberg i Norderhov, at det ble fortalt at det der var en stor gravhaug som ble gravd ut på slutten av 1600-tallet. Det ble funnet et sverd i haugen. Da gutten

som hadde gravd ut haugen, kom så langt ned at han skulle ta sverdet, noen mente også at det var gull eller penger i graven, raste jorda som han hadde kastet opp, over ham med slik kraft at han brakk det ene beinet. Etter det ble han lenge sjuk. En del bønder forsøkte å få ut av gutten hva som ble funnet. Derfor forsøkte de å skjenke ham for å få lokke fram sannheten. De fikk ikke vite noe, for han hadde sverget overfor husbonden at dette skulle forbli en hemmelighet.

Hendelsen skremte folk slik at ingen torde å påta seg slik arbeid. Det skulle

være forklaringen på at ikke flere hauger ble gravd ut for å lete etter skjulte ting.

Førte til ulykke

Wiel skriver også om at det på gården Veien var en mann som gravde i en av haugene der. Samme dag ble tre av sauene hans revet i hjel av rovdyr. Kona til mannen forbannet seg på at mannen ikke måtte grave mer og mente at ulykken skyldtes gravingen. Wiel trekker fram dette som et eksempel på hvilke tanker bøndene hadde om graving i slike hauger.

Scene fra "Haugferd" illustrerer interessen for Halvdanshaugen. (Foto: Olav Norheim).

Kilder

"Utgraving av Halvdanshaugen?" Utredning fra arbeidsgruppe, Universitetets Oldsaksamling mai 1999

Arkivet i kulturavdelingen Buskerud fylkeskommune

Norsk Fornlevninger 1862-66 s. 136 Aftenposten, Dagbladet, Ringerikes Blad

Matiné på Sundvolden hotel 28.11.99

"Rapporten Arkeologiske undersøkelser 1997", Universitetets Oldsaksamling Oslo 1998

Foredrag av Jan Henning Larsen, Oslo 09.10.99

Om artikkelforfatteren

Fred Harald Nilssen (51) er født i Hamar og bor i Hole. Han er utdannet adjunkt og har arbeidet som lærer i Kvænangen, Rana og Ringerike. Siden 1986 har han arbeidet som journalist i Norsk Skoleblad.

Nilssen har vært bidragsyter til heftet siden 1987 og har representert Ringerike Ungdomslag i redaksjonen siden 1992. Siden 1996 har han vært redaktør.

“Nationalfest” i 1811

11. desember 1811 var det en rekke nasjonalfester i Norge. Det var Det Kongelige Selskab for Norges Vel som sto bak denne markeringen av at Kong Frederik VI hadde befalt at det skulle opprettes et universitet i Norge.

Av BJØRN KNOPH

På våre kanter ble det holdt spesielle gudstjenester i Hole kirke, Norderhov kirke og Jevnaker kirke. Senere på dagen var det arrangementer for de kondisjonerte og bondestanden, og det ble sannsynligvis spist og drukket godt, sunget og holdt taler. Det ble også samlet inn penger til fattigfolk. Forut for festen var det samlet bidrag til opprettelsen av universitetet -- både rede penger og årlige bidrag i form av korn.

I Jevnaker var det Jevnagers Sogneselskab som la opp programmet, mens en egen distriktskommisjon tok seg av saken i Ringeriges District som omfattet Norderhov og Hole. Dette går fram av en egen innberetning om nasjonalfesten som Selskabet for Norges Vel lot trykke i 1812.

Innberetningen forteller at “ved Indbydelse af Districts-Commissionen bleve de, som havde Lyst at være tilstede i Kirken, opmuntrede til at yde, til Bedste for de Fattige, 24 Skilling for hver Indgangs-Billet. Denne Indbydelse tilligemed Indgangs-Billetterne bleve derefter ombaarne af Skoleholderne”.

I Hole kirke kom det inn 63 riksdaler og 72 skilling, og i Norderhov kom det inn 96 riksdaler og 24 skilling. I Hole ble pengene utdelt til fattige utenfor den offentlige fattigforsørgelses-foranstaltning. I Norderhov

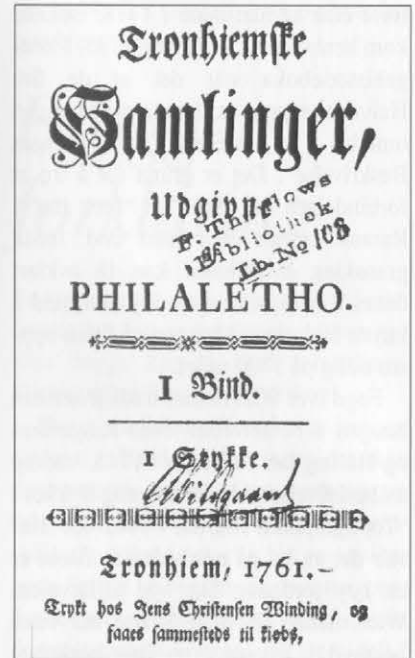

Den første som skriftlig brakte spørsmålet om et norsk universitet fram i lyset var den danske historiker og boksamler Peter Fredrik Suhm som oppholdt seg mange år i Trondheim.

ble midlene utdelt til 52 “husarme”.

I Hole kirke talte prost Kjerulf etter at det var “præluderet fra Orgelet” og til slutt ble det sunget en salme. I Norderhov kirke talte prest Fietzetz, og det var sang av noen sangere og sangerinner fra stedet akkompagnert av orgel og to fioliner.

Det heter videre at en del av selskaps medlemmer med familie var invitert til middag av assessor Moss, “men til Aftensmaaltid og Bal vare i Følge den omsendte Subscriptions-Liste Bygdernes Beboere udenfor Almuestanden som og flere Bondefamilier forsamlede efter Overenskomst hos Stedets Landhandler. Paa begge Steder bleve udbragte Skaaler

Peter Fredrik Suhm pekte på de dårlige muligheter for vitenskapelig arbeid i Norge i hefteskriftet Tronhiemske Samlinger i 1761. De dårlige forholdene skyldtes mangelen på et universitet, mente han.

for Hans Majestet Kongen og for Norges Universitet”.

Jevnaker slo litt større på, får man inntrykk av. Der var det først en høytidelighet i kirken klokken ett. Etterpå var selskapets medlemmer av bondestanden med koner og voksne barn, innbudt til et bygdas mest bekvemme sted (som innberetningen ikke stedfester) for å feire dagen i selskapielig glede. I kirken var det et kor av ni hvitkledde unge piker som sang en passende kantate, og presten Suhr holdt tale.

Under et tarvelig aftensmåltid frembraktes adskillige skåler for Hans Majestet Kongen; Norges vordende universitet; direksjonen i Det Kongelige Selskab for Norges Vel; Norges stigende Flor (blomstring) “hvilke alle bleve tømte under Hurraraab og Kanonerens Torden. Dandsen fortsattes indtil om Morgenen, da Selskabet adskiltes”.

Det bemerkes at “Til denne Nationalfest blev ingen Viin brugt, men ikkun Landets egne Producter tjente til at forhøje Gleden. For Bygdens Fattige er der ved en vel ordnet Fattig-Indretning sørget”.

Norske Intelligenz-Sedler.

N° 16.
Onsdagen den 17. April 1793.

De Wormeeninge, som jeg troer i disse Meninger er indførte i No. 15 og Tilleg til No. 16 af disse Tidender gjøre mig ingenlunde forjagt i en saa vigtig Sag, som et Akademi er for Landet, jeg overvejer alle og haaber godt.

J. N. Wille.

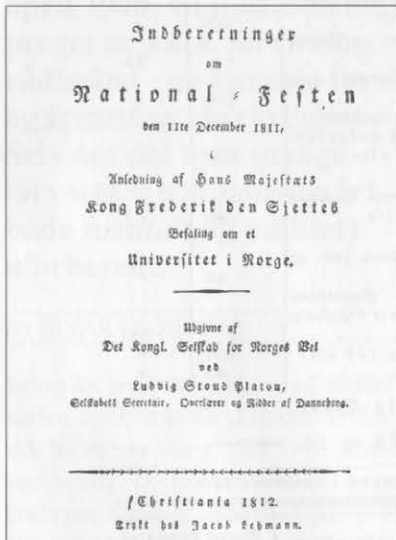
Behovet for et universitet ble tatt opp i avisen “Norske Intelligenz-Sedler” i 1793. Samme år ble det valgt en komite som utlyste en konkurranse om hvordan man kunne opprette et universitet.

Lang vei fram til et norsk universitet

Et reskript fra kong Fredrik VI fra 2. september 1811 bestemte at det skulle opprettes et fullstendig universitet for Norge. Man kan i ettertid mene at det var på tide. Ute i Europa hadde det eksistert universiteter i 6-700 år, og skulle nordmenn studere skjedde det gjerne i København. Det var et stort skritt framover for landet vårt å få sitt eget universitet, og det ble samlet inn mange penger for å få realisert planene.

Av ULF HANSEN

Selskabet for Norges Vel utarbeidet en "Nationalsubskription" for å få økonomiske midler til universitetet. Det ble stor respons, og etter to års forløp var det i 1813 samlet inn 782 000 riksdaler. En bidragsliste fra Ringerike fra 1811

Den 11. desember 1811 ble det holdt "Nasjonalfester" rundt om i landet i anledning av Kong Frederik den sjettes befaling om opprettelse av et universitet i Norge. Det ble holdt slike fester i Hole, Norderhov og Jevnaker. En omtale av festene ble utgitt på trykk året etter.

viser for eksempel at Chr. Krefting, "Eier af Viols Brug", hadde tegnet seg for 200 riksdaler. Fr. Chr. Moss, Assessor og Brugs-Eier, hadde tegnet seg for den samme sum, og dessuten ville han bidra med en tønne bygg pr. Skippund Skyld av sin gård Hoff sålenge universitetet eksisterer!

Ellers var bidragene ned til 20 riksdaler. En del storfolk tegnet seg også for årlige bidrag i form av bygg og havre.

Den første som skriftlig brakte spørsmålet om et norsk universitet fram i lyset, var den danske historiker og boksamler Peter Fredrik Suhm. Han oppholdt seg i mange år i Trondheim med et tett samarbeid og vennskap med historikeren Gerhard Schøning. I 1761 tok han for seg de dårlige mulighetene for vitenskapelig utfoldelse i Norge, og begrunnet det med mangelen på et universitet.

Biskop Johan Ernst Gunnerus fulgte opp i anledning Kong Christian VII's fødselsdag i 1768 med "det beklagelige i Fædrelandets mangel paa eget Universitet". I 1771 foreslo den danske botaniker G.K.Oder, med bifall av Gunnerus, å nedlegge akademiet i Sorø i Danmark og overføre dets inntekt til et universitet i Norge. Dette ville i følge Gunnerus antagelig være helt i Holbergs ånd. Biskopen ville forøvrig legge universitetet til Kristiansand.

Det ble holdt en tilsvarende fest i København, og beretningen om den ble også trykt.

I de følgende år fulgte mange nordmenn og dansker opp med anmodninger om å etablere et universitet. I et tillegg til avisen "Norske Intelligenssedler" i 1793 innkalte Jacob Nicolay Wilse til et diskusjonsmøte om saken. Det førte til en rekke innlegg i avisen, og ca 40 personer var til stede på møtet. Det ble valgt en komite hvor Wilse selvfølgelig ble med. Komiteen utlyste en konkurranse med besvarelse om "Hvorledes et Universitet i Norge kan indrettes----"

Dette var noe nytt for Norge, og det kom inn en rekke besvarelser. Vinner ble Christen Henrik Pram, og hans bok

B u d s t i k k e n.
Fredag den 27 og 28. Juni.
Trykt hos Jacob Lehmann i Christiania, 1811.

Om det Norske Universitet.

I samme Anledning forelægges Selskabets tilstedeværende Medlemmer følgende Forslag: "Om der igjennem Selskabets respectible Districts-Commissioner skulde adspørges, saavel hvert Selskabets Medlem, som hver Norges Ven, hvad og hvorledes Enhver vilde bidrage til, at Norge faaer et Universitet i sit eget Eljsød?" hvilket Forslag eenstemmigen blev an-

Det kongl. Selskab for Norges Vel utarbeidet en "Nationalsubskription" til opprettelse av et norsk universitet. Det ble stor respons, og etter to år var det samlet inn hele 782 000 riksdaler.

“Forsøk om en Høiskoles anlæg i Norge“ på 327 sider ble trykt i 1795. Det var ikke mange som var imot Wilses tanker, men katedralskolens rektor, dr. Niels Treschow, mente at Norge var et for fattig land uten de nødvendige midler.

På ny gikk det mange år uten at det skjedde noe særlig. Først i 1809 ble saken reist igjen. Det ble igjen benyttet prinsippet med prisoppgaver, og allerede 2. november 1809 fikk byskriver B.D.Prahl sin premie på 400 riksdaler. Selskapet for Norges Vel ble stiftet 29. desember 1809 og det utlyste en ny premiekonkurranse om beste skrift for et norsk universitet. I februar 1810 forelå resultatet og Nicolai Wergeland (far til Henrik) vant med skriftet “Mnemosyne” som fikk rosende omtale fra mange kanter.

Det ble nedsatt en universitetsdireksjon der grev Herman Wedel kom til å spille en avgjørende rolle. 12. april 1811 forelå direksjonens innstilling til Kongen, og 2. september 1811 forelå Reskriptet fra kong Fredrik VI som bestemte at det skulle opprettes et universitet i Norge. Selskapet for Norges Vel satte i gang en Nationalsubskription for å få økonomiske midler til universitetet og etter to år var det samlet inn 782 000 riksdaler.

Kilder:

Trondhjemske Samlinger 1761
Trondhjem Norske Intelligenssedler 1793 og videre, Christiania (Tidsskriftet) Minerva 1788 - 1807, København (Avisen) Budstikken 3. del 1811, Christiania. Indberetning om Nationalfesten 11/12 1811 ved Ludvig Stoud Platou, 1811, Christiania. Forhandlinger om festen i Kbh, 1812, København Det kongelige Fredriks Universitet 1811-1911, 1911 Kristiania.

Selskapet for Norges Vel trykket denne listen over bidragsytere i Ringerike distrikt.

Om artikkelforfatteren

Ulf Hansen (54) er født og oppvekst i Oslo og bor nå i Haugbygd. Han har vært ansatt ved Statens kartverk siden 1962. Her har han ansvaret for kartverkets kartsamling. Hansen har gjennom årene foret heftets bidragsytere med litteratur og illustrasjoner.

B u d s t i k k e n .

Udgives af det Kongelige Selskab for Norges Vel
ved
Oberlærer L. Stoud Platou.

Bevillegedes til Besendelse med de Kongelige Alderboer.

Eredie Deel.

No. 65 og 66.

Fredag

8 Marts.

Købt hos Jacob Lehmann i Christiania, 1811.

Fortættelse af de anmeldte Bidrag
til
Et Universitet i Norge.
(See Budstikken 3die Deel, Pag. 252.)

Subscribers Navne, Bopæl, borgerlige Stilling og Paategning paa Subscriptions-Planen.	Bidrag engang for alle.		Aarligt Bidrag.	
	Rd	Rd	Rd	Rd
Ringeriges District				
769. Christoffer Lie, Gaardbruger, eeng. f. alle	30			
770. Gulbrand Landberg, Gaardbruger, ligeled.	30			
771. Hans Warloe, Sausfoged, ligeledes . . .	50			
772. O. Grovud, Proprietair, ligeledes . . .	30			
773. Engedret Wager, Jordbruger, ligeledes . . .	30			
774. Ole Haavind, Jordbruger, ligeledes . . .	30			
775. Iversen, Lensmand i Hole, eeng. for alle	35			
776. Christian Buhre, Gaardbruger, ligeledes	30			
777. Jesper Hallingsbø, Gaardbruger, ligeledes	20			
778. Poul Poulsen, Sausfoged, ligeledes . . .	20			
779. H. Joh. Bjørnstad, Gaardbruger, ligeledes	20			
780. Major Kognehøyt, ligeledes	30			
781. Kobfahm, Regiments-Quartiermeister, giver, i Slutningen af Aaret 1812 eller i Begyndelsen af 1813, eengang for alle	20			
782. Dals, Lieutenant, eengang for alle	50			
783. Fougner, Procurator, ligeledes	25			
784. Simon Fougner, ligeledes	25			
785. Andr. Holdt paa Drøfberg, ligeledes	20			
786. Fr. Chr. Wofs, Afsesfor og Drugs-Eier, giver eengang for alle	200			
og desuden 1 Rd. Byg pr. Skippund Skjold af sin Gaard-Hoff, saalange Universtitetet eksisterer.				
787. Jac. Thullin Thams, Ridder og Foged, ligel. og desuden 1 Rd. Byg aarlig af Embeds- gaarden, samt i Tilfælde af at han erholder Eien- doms-Gaard, da et passende Bidrag af Samme	100			
788. Chr. Kresting, Eier af Niols Brug, eengang for alle	200			
789. Pet. Georg Boll, Sorenskriver og Justits- raad, giver aarlig			20	
790. Niels Fred. Arctander, Procurator, eengang for alle	100			
791. O. Andr. Høstad, Procurator, ligeledes og desuden 1 Rd. Byg af sin Gaard Helgerud.	80			
792. Proest Kjerulf, eengang for alle og desuden aarlig 1 Rd. Byg.	100			
793. Liv. Borch Fletjenty, restderende Capellan til Nordrethoug, eengang for alle og desuden aarlig 1 Rd. Byg.	40			
794. Leonh. E. Borchgrevink, Exam. jur. og Jordbruger, eengang for alle	40			
795. Jens Finne Borchgrevink, Sognepræst til Nordrethoug, giver, saalange han er i Embede, aarlig 1 Rd. Byg, og i Penge			25	
796. Tosten Bye, Procurator, eeng. for alle	100			
797. L. Breier, ligeledes	40			

Tillæg til Eredie Deel.

Fredag

No. 13 og 14.

17 5

Købt hos Jacob Lehmann i Christiania, 1811.

Korn-Subscription til Norges Universitet.	Aarligt Bidrag af Dag.		Aarligt Bidrag af Havre.	
	Edr.	Stpr.	Edr.	Stpr.
Ringeriges District.				
21. Fr. Chr. Wofs, Afsesfor og Drugs-Eier, af sin Gaard Hof i Tunde Byg pr. Skjold				
22. Jac. Thullin Thams, Ridder og Foged, af sin Embeds-Gaard	1			
23. O. Andr. Høstad, Procurator og Jordbr., af sin Gaard		4		
24. Proest Kjerulf, af sin Embeds-Gaard	1			
25. Liv. Borch Fletjenty, restd. Capellan, af sin Gaard		4		
26. Capitaine D'Unker, ligeledes		4		
27. Major Neumann, Bataillons-Commandeur, ligeledes		4		
28. Jens Finne Borchgrevink, Sognepræst, ligeledes	1			

Einar Gandrud, skoleelev i 1940 minnes 9 april preget av kaos, forvirring, rådløshet og usikkerhet. (Foto: Fra Jan Helge Østlunds fotoarkiv).

Minner fra Ringerikes høyere skole 1940–1943

Alle som opplevde den 9. april 1940, vil huske en dag preget av kaos, forvirring, rådløshet - og kanskje først og fremst av uvirkelighet. Selv om det kom mange forvarsler, var landet vårt både mentalt og militært uforberedt.

Av EINAR GANDRUD

Selv gikk jeg i tredje klasse på middelskolen, og til tross for at landet vårt faktisk befant seg i krig, gikk vi på skolen som vanlig. De to første timene denne tirsdagen hadde vi frihånds-tegning, et fag mange av oss ikke var glødende begeistret for. Men denne spesielle morgenen var det helt umulig å konsentrere seg om mugger og vaser, for hver gang vi kastet et blick ut av vinduet, så vi biler med evakuerte fra hovedstaden på vei oppover Storgata. Utpå formiddagen ble all undervisning stoppet, og vi ble

sendt hjem. Først etter ca. en måned kom undervisningen i gang igjen, men i mellomtiden hadde tyske soldater okkupert skolen, og jeg husker at når vi kom til første time om morgenen, var de opp tatt med morgenstellet i korridorene.

Eksamen

Det ble ikke noen eksamen for avgangselevne i middelskolen dette året. Det ble gitt standpunkt karakterer i skriftlige fag, og resultatet ble kunngjort i lokalpressen. Da skolen begynte igjen etter ferien, var forholdene relativt normale. I hovedoppgangen hang det nå et stort bilde av Quisling; det ble en slags påminnelse om at nazistene nå også hadde hånd om skoleverket. Enda en påminnelse om at vi levde i et okkupert land: hver morgen de første høstukene i 1940 møtte jeg på min skolevei en avdeling tyske soldater som sang av full hals:

“Heute wollen wir ein Liedlein singen, trinken wollen wir den klaren Wein... und die Gläser sollen dazu klingen,

denn es muss, es muss ein Wunder sein. – Gibt mir deine Hand, deine weisse Hand... denn wir fahren, denn wir fahren, denn wir fahren gegen England, England!”

Men da invasjonsplanene ble oppgitt, forstummet naturligvis denne sangen.

Gymnassamfunnet

Samme høst ble gymnassamfunnet BRAGE gjenopprettet etter mange års dvale. Jeg tror det var Arne Auråker som tok initiativet, iallfall var han den første formann i samfunnet. Det var stor oppslutning om møtene, og jeg husker spesielt ett som utløste en heftig debatt. Emnet var demokrati, og en av gymnasiastene, en glødende nazist fra en av våre fjellbygder, gikk til frontalangrep på vårt styresett og provoserte mange med sine skarpe uttalelser. Han var for øvrig en av de første til å melde seg til Regiment Nordland eller Germanske SS, og han falt på Østfronten i 1942. I vår håndskrevne avis “Bragebeget”

var det flere innlegg mot "den nye tid". Dessverre forsvant "Bragebeget" under den store razziaen i Hønefoss høsten 1944.

Foran meg har jeg liggende et referat fra et møte i BRAGE 3. februar 1943. Det er et tidstypisk og nokså rørende dokument. Først blir det redegjort for foreningens formål: å være et forum for diskusjoner, og dessuten har den også et sosialt formål: å komme sammen til festlig lag og dans. Men så kommer alle advarslene! I den spente situasjonen som landet befinner seg i, kan det neppe bli tale om noen diskusjon! Det ville være en farlig lek med ilden ifølge referatet. Videre står det: "Med rektors tillatelse og på eget ansvar kan vi erstatte den tradisjonelle dansen med å hoppe "tyven, tyven" (!)- Etter Stalingrad var all offentlig dans forbudt. De fleste vil nok være enig i at det blir litt kjedelig i lengden, så derfor skal vi ikke holde på så lenge som vanlig. Men etter avtale med rektor må det ikke være antydning til noen form for dans, ikke engang polonaise! Ellers kan det bli bråk, og alle vi som er her, kan komme til å lide for det!"

Motstand mot nazifiseringen

Som jeg allerede har antydnet, artet skolelivet seg forholdsvis normalt ved vår skole fra høsten 1940 til februar 1942. Men det var stor motstand blant de aller fleste av skolens lærere mot alle forsøk på nazifisering. Dessverre var det tre som åpenlyst sympatiserte med, eller endog støttet okkupasjonsmakten. Blant elevene var det også en klar motstand mot alle forsøk på nazifisering. I min klasse var det 33 elever. Reallinjen og engelsklinjen var slått sammen til en klasse i de felles allmenne fag. Kun en var nazist. Han sa ikke stort, og jeg tror han egentlig var lojal. Han ble fullstendig boikottet av alle. Unge mennesker i dag som jeg har snakket med, har problemer med å forstå dette med ISFRONT. Men vi følte det slik, og vi ble sterkt oppfordret til det av våre lovlige valgte myndigheter, at det var absolutt nødvendig å markere avstand til nazistene. Det gjaldt også på det rent personlige plan.

Etter den såkalt "statsakten" på Akershus 1. februar 1942, da Quisling ble innsatt som "ministerpresident", begynte en intens propagandaoffensiv

mot skolen og ungdommen. Som en kuriositet kan jeg nevne at konfirmanterne det året fikk tilsendt fra "ministerpresidenten" en bok om norsk sagatid. Det var jo nettopp fra denne epoken at nazistene hentet mange av sine ideer og symboler. Men det viktigste var at alle lærere skulle samles i en organisasjon, det såkalte lærersambandet, under ledelse av Orvar (av oss kalt Virvar) Sæther. Formålet var klart: å oppdra barna og ungdommen i den nye tids ånd, som det het. Dette førte til en voldsom reaksjon blant våre lærere, og de aller fleste nektet hardnakket å bli medlemmer. Resultatet ble som kjent at "myndighetene" forordnet en såkalt "brenselsferie" fra 27. februar. Men "myndighetene" kom ingen vei med lærerne, og den 26. mars ble de fleste mannlige lærerne ved Ringerikes høyere skole og mange fra folkeskolene i Hønefoss og nærmeste omegn sendt til Grini.

Og nå lar jeg dagboken min få ordet:

Torsdag 26. mars 1942:

"I disse to årene som landet vårt har vært besatt, har vi elever demonstrert på en passiv måte ved for eksempel å holde oss hjemme en bestemt tid. I dag var demonstrasjonen aktiv og særlig virkningsfull. Lærerne har ikke gitt etter for kravet om medlemskap i "Sambandet", som følge av dette skal de sendes til Grini. Fra vår skole er disse: Fonnum, Henriksen, Pedersen, Redse, Lundebø;

Aabol og Zachariassen. De skal reise kl. 16; slik er det endelig bestemt. Om formiddagen snakket jeg med Henriksen. Han var ved godt mot - en ekte nordmann. Litt før kl. 16 gikk det som en løpeild gjennom byen at lærerne skulle reise. Folk flokket seg i Storgata; fra alle kanter kom de, alle aldre og alle yrker var representert. Utenfor politikammeret sto en rutebil som skulle føre dem til Grini. Og da klokka var 16, var det samlet veldig mange mennesker i Storgata, sikkert flere hundre. Og så kom lærerne ut av politikammeret, en for en; først rektor, og siden alle de andre med nikkers, vindjakke og ryggsekk. Da de var kommet inn i rutebilen, begynte vi å vifte og rope hurra. Mange hadde tårer i øynene, og alle var grepet av den høytidelige avskjed. Og enda høytideligere ble det da bilen satte seg i bevegelse. Hurraropene gjallet utover Storgata, og folk trengte seg sammen for å få et glimt av dem. Bilen kjørte ned Stangs gate og opp Sundgaten. Da den kom til hjørnet der, sto vi på ny og vinket, og hurraropene gjallet som om det var 17. mai. Det var en rørende avskjed, og en avskjed som var lærerne verdig...." En del ble sendt til Kirkenes.

Vanskelige undervisningsforhold

I resten av skoleåret 1941-42 var det derfor bare delvis undervisning, en del av oss slo oss sammen i grupper og kollokverte. Da vi begynte på avgangsåret

Lærere på vei til Grini 26. mars 1942. Sigvald Skram, Knut Tysnes, Hallvard Løyland, Lars Borlaug, Sven Brun Pedersen, Lars Aabol, Bjarne Busengdal, Ole Engen, Sigvart Mjør, Arne Redse, Henrik Henriksen, Einar Lundebø, Anders Zachariassen, Helge Fonnum og Halvdan Bendeke. (Foto fra boka "Den høyere skolen i Hønefoss 1884-1984")

høsten 1942, var vi således uten lærere og uten klasserom. Lektor Nordvik tok derfor initiativet til en slags "privatskole" for oss som var avgangselever. Han syntes det var trist at vi ikke skulle få noen form for undervisning knapt ett år før vi etter planen skulle ta examen artium. Vi fikk leie et kjellerlokale på Bedehuset og et rom på Grand Hotel. Selv ville han stille opp i historie, og lektor Grøtterud sa seg villig til å ta matematikk og fysikk. Lektor Reidar Aarflot besørget undervisningen i engelsk og fransk. En kort tid var også cand. philol. Ruth Haanes engasjert. Men det var stort sett bare i noen av hovedfagene vi fikk undervisning, og det var en stilltende forutsetning at vi måtte lese mye på egen hånd. – Først den 5. januar 1943 kom undervisningen ved vår skole i gang for alvor; alle lærerne var da kommet tilbake. Men den 18. april måtte vi igjen ut da tyskerne forlangte å få skolen på ny. Dette førte selvsagt til store vanskeligheter for undervisningen. Bibliotek og samlinger og en stor del av inventaret ble lagret på forskjellige steder i byen og nærmeste omegn. Klasserommene var spredt på ikke mindre enn 12 forskjellige steder i byen. Og lærerne ble "omgangsskolelærere" som det het i gamle dager - eller pendlere... som vi vil si nå. Man kan spørre hvordan det var mulig å drive en skole på denne måten. Den viktigste grunnen er selvsagt at elevgrunnlaget var langt mindre enn det er i dag. I 1943 var til sammen bare 31 elever på real- og engelsklinjen ved Ringerikes høyere skole. Av disse var bare 19 fra Hønefoss og Ringerike.; resten var fra Jevnaker, Ådal og Modum. Til tross for svært redusert undervisning ble examen artium avviklet på en noenlunde normal måte, men resultatet fra den skriftlige sensur ble kunnngjort puljevis for alle landets gymnaser i Aftenposten utover sommeren. Ikke alle var like begeistret for denne offentliggjøring av karakterene, men jeg har ikke funnet noen rimelig forklaring på hvorfor skolemyndighetene valgte denne fremgangsmåten. Kanskje ønsket de å vise at forholdene i skolen var normale.

Restriksjoner

De som er unge i dag, vil vel ha problemer med å forstå hvorledes vi opplevde vår skoletid. På alle måter var den annerledes. Hvis jeg med ett ord skulle

Knut Svordal og søsteren Mali studerer vindusoppslag utenfor "Fremtiden" 9. april 1940. (Foto: Fra Jan Helge Østlunds fotoarkiv).

beskrive det som karakteriserte denne tiden, må det bli RESTRIKSJONER. Selvsagt gjaldt det først og fremst de rent materielle ting, som f.eks. det daglige brød. Men restriksjoner var det på et utall av områder; møter og arrangementer, tilstelninger, dans - og ikke minst reisevirksomhet. Selv for en bussreise til eller fra hovedstaden måtte en ofte ha sikret seg plassbillett flere dager i forveien. Men det som sitter klart i erindringer, var restriksjonene på det trykte ord - altså sensuren. Avisene var selvsagt fulle av tysk og nazistisk propaganda, ofte fremstilt på en utpekulert måte. Det ble derfor en kunst å lese mellom linjene, og ikke sjelden kom lærerne med antydninger som ikke var til å misforstå!

Russetid

Men hva med russetid og russefeiring? Etter ordre fra høyeste hold var enhver form for russefeiring på det strengeste forbudt. Allikevel hadde vi våre festlige sammenkomster innenfor de rammer som var gitt, og ved våre studentjubiléer - siste gang i 1993 - har vi gjenopplevd disse fjerne år. Om skolematen heter det f.eks. i en sang:

*Skolematen - mins du den?
det var om og om igjen
en slags mystisk deig som sjelden
hang i sammen.
Melken var en drøm så fjern...
kaffen var et bunnløst tjern,
surrogater - vel å merke - "made in
Drammen"!*

Og om russetiden heter det i en annen sang:
Uten oppstyr eller blest,

*feiret vi vår russefest,
uten stakk og uten dusk og uten lue.
Det var lapskaus uten kjøtt,
det var kaker uten søtt,
men så vidt jeg husker,
ble det huskestue!*

Det er en kjent sak at fortiden har en tendens til å bli enten skjønnt malt - eller svartmalt. Selv om krigen og okkupasjonstiden førte til savn og forsakelser, var den ikke uten gleder og lyspunkter. Og jeg tror at vi som var unge den gang, fikk en dypere forståelse av hva som var viktig og vesentlig. Men kanskje den beste erfaringen vi høstet, var betydningen av samhold og solidaritet. Slik var Ringerikes høyere skole et viktig arnested.

Kilder:

Ringerikes høyere skole gjennom 25 år, v/ rektor Helge Fonnum. Den høyere skolen i Hønefoss 1884-1984, v/ lektor Arnfinn Syvertsen. Egne opptegnelser.

Om artikkelforfatteren

Einar Gandrud (76) er født i Hønefoss og bor i Hamar. Han tok språklig-historisk embetseksamen i 1949 og har vært lektor og styrer ved Senja realskole (1950-55), rektor ved Nore og Uvdal interkommunale realskole (1955-60) og fra 1960-1989 lektor ved Hamar katedralskole.

Flystyrten i Klekkenputten

En aprildag i 1940 gikk unggutten Anders Flåten fra Storflåtan gård en skitur innover Viksetermyrene mot Rughaug, sør for Øyangen. Da hørte han plutselig en underlig, skramlende lyd.

Av SVERRE GRIMSTAD

Han gikk for å undersøke og fant et tysk fly som hadde styrtet. Det var de forvridde platene i flyskroget som beveget seg i vinden og laget ulyden. Anders turde ikke gå frem til vraket, men neste dag tok han med seg to av brødrene sine og gikk inn til ulykkesstedet igjen. Flyet var et stort transportfly. Det sto i myrkanten til Klekkenputten, like ved ei plankehytte. Nesepartiet var knust og sto ned i myra. Halen var brukket tvers av og lå ved siden av flyet. 17 graner var kuttet av rundt plankehytta og nordover og fortalte at flyet hadde kommet i retning fra Øyangen. I tett tåke var det kommet for lavt, gått såvidt klar av plankehytta og dundret i bakken akkurat der hvor myra starter. Det var lite snø og mye tele, noe som gjorde landingen hard. De tre brødrene så ingen aktivitet rundt flyet, men cockpiten var oversprøytet med blod og instrumentdeler fjernet. I plankehytta hadde det tydelig vært folk nylig. Det var sterk bensinlukt rundt flyet, men mange av vingetankene var fortsatt intakte. Guttene gikk hjem igjen men tenkte mye på det de hadde

Det tyske flyet som styrtet i Klekkenputten.

opplevd. Selv om det var hektiske krigsdager rundt i landet, merket de ikke så mye til det her inne på Skauen. Visstnok kom det en og annen flyktning innom og fikk mat og en seng å sove i, men ellers gikk livet normalt på Storflåtan gård. Først senere under krigen, da Milorg etablerte seg i Marka, ble gården et viktig ledd i varslingsystemet.

Guttene fortalte om flyet til folk de kunne stole på nede i bygda, og etter hvert fikk de en del opplysninger tilbake. Flyet, et tremotors tysk Junker 52 transportfly styrtet 14. april 1940. Det var ingen liten maskin. Skroget hadde

en lengde på nesten 20 m, vingebredde på 30 m og vekt 10 tonn. Besetningen på seks mann ble skadet, men overlevde. De oppholdt seg en tid i plankehytta bare 30 meter fra vraket før de fikk kontakt med folk og ble fraktet til Ringkollen. Ringerikes Blad kom ikke ut mellom 12. og 20. april og ingen informasjon ble derfor gitt om flystyrten. Likevel spredde ryktene seg fort. Selv om ulykkesstedet var langt inne på Skauen og relativt utilgjengelig, forsvant etterhvert alle nyttige deler fra flyvraket. Det fortelles "at det ble hamret og banket som på det sværeste verksted der inne de første dagene etter styrten". Del av en motor er for eksempel i fundamentet til en flaggstang på ei hytte ved utløpet av Tvetjernsbekken. Ikke minst bensinen var populær og ble tømt fort. Også ned til Storflåtan gård ble det båret bensin i 10-liters kanner i sene kveldstimer. Rundt 500 liter fikk de "berget". Fire store, tomme aluminiumstanker som kunne ta 175 liter hver ble fraktet ned til gården. En av dem er der fortsatt. To unge gutter* dro med seg to mitraljøser opp på Rughaug i nærheten og skjøt på tyske fly som passerte. Tyskerne satte igang undersøkelser. De to ga seg med den dumdristige "leken" før de ble tatt.

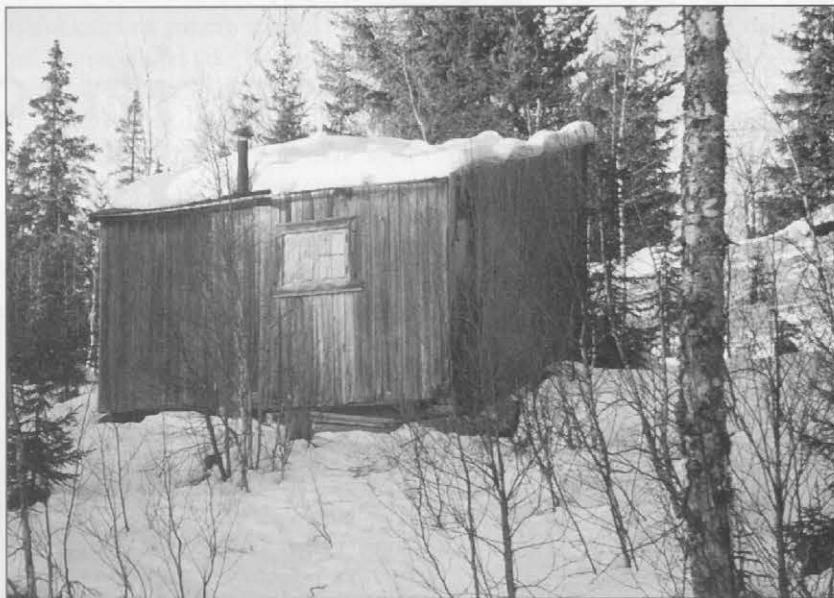

Få spor igjen

I dag 60 år er det få spor igjen etter flyet. Likevel kan det være spennende å se om det fortsatt er rester av flyet der inne.

Ved Klekkenputten er det ei plankehytte. Opp til venstre og mellom den og Putten passerer skiløypa fra Vambutjerna forbi Rughaug til Langtjern. Og akkurat i løypetraseén lå flyet. Ta en pause ved plankehytta neste gang du passerer på ski og tenk over den dramatiske hendelsen her inne i 1940. Ikke en metallbit ligger i dagen. Alt er gjemt eller fjernet. Vi gravde i mose og fant en rørbit i aluminium.

Det fortelles at tyskerne ville ha de tre motorene fraktet ned til bygda, men de betalte så dårlig og føret var så skralt at de tre utkommanderte Haugbøndene søkte dem i myra i stedet. Og der ligger de fortsatt! Skroget derimot, som var solgt til et Oslo-firma for ovnsmelting, ble kjørt ned til bygda vinteren etter.

Mellom plankehytta og Putten passerer skiløypa fra Vambutjerna forbi Rughaug til Langtjern. Flyet lå akkurat i løypetraseén. (Foto: Sverre Grimstad).

Plankehytta står til nedfalls. Taket er lekk etterat sterk vind har blåst av bølgeblikkplatene. Vi ser grunnmuren til hovedhytta til høyre for den blåmerkede

stien som går over til Tvetjerna. Den ble flyttet i 1930-årene til Veslefjellet ovenfor Ringkollsetra, hvor den i dag brukes som privat hytte.

Ringerike, Jevnaker og Hole
samlet til ett internettrike i

**Ringeriks
GUIDEN**

Flere og flere orienterer seg
via nettet, og nå finner du
informasjon om "alt" som
skjer i lokaldistriktet
samlet på ett sted!

Location: <http://www.ringerike.com>

GRINGNETT
INTERNETTJENESTER
<http://www.ringerike.com>

Kilder:

Jan Helge Østlund: Krigen på Ringerike (1995)

Samtaler med Anders Flåten, Ragnar Martinsen og Otto Frydenlund

* At guttene gjorde dette, hersker det ulike oppfatninger om. Artikkelforfatteren vil ikke navngi dem, siden de fortsatt lever. Heftet "Ringerike" tar ikke stilling til saken. (red.)

Om artikkelforfatteren

Sverre Grimstad (57) er født i Ullensaker og bor i Oslo. Han er utdannet bedriftsøkonom og arbeider som salgssjef i Galleberg A/S.

Grimstad har siden 1991 bidratt med artikler om Nordmarka og Krokskogen i heftet "Ringerike" og skrevet om samme emne i Skiforeningens medlemsblad "Snø & Ski" i mange år.

Landhandleriene var kulturinstitusjoner

Hole Samvirkelag på Svendsrud. Før selvbetjeningens tid var det mange som var sysselsatt for å ekspedere kundene, f.v. Alf Karlsen, Sigurd Ruud, Ole Borgen, Karl Dæhli, Birger Fossum og Olga Gommæs. (Foto fra Hole Bygdearkiv etter original utlånt av Olga Gommæs).

Landhandleriene var i sin tid å regne som kulturinstitusjoner. På butikken møttes sambygginger. Det var i en tid før folk visste hva stress var, så de kunne ta seg god tid når de skulle handle. De som hadde lang vei til butikken, brukte det meste av dagen på å handle.

Av OTTO FRYDENLUND

På butikken fikk folk høre siste nytt. Når vi sammenligner de gamle butikkene med dagens supermarkeder, merker vi hvor utrolige forandringer som har skjedd i årene bare etter siste verdens-

krig. I dag har avdelingen for katte- og hundemat i kjøpesentrene mer gulvplass enn hele lokalet hadde i de gamle landhandleriene.

På gårdsplassen foran landhandleriene sto hestene bundet til hestebindinga og gomlet på høy eller havre når det tok tid med handlinga. Høyrester og hestemøkk "pyntet" opp gårdstunet. Om sommeren brukte man vogn eller møkkakjerre, og om vinteren brukte man slea eller møkkabrigg. En måtte ha plass til handelsvarene. De var ofte i sekker og kasser, og det gjaldt ikke å ha det for tungvint å lesse på og av.

Butikklokalene

Å komme inn i en slik landhandel var en

opplevelse, særlig for barna. Disken delte rommet i to, med en lem i disken i den ene enden som kunne heves opp slik at det ble passasje mellom utsia og innsia. På disken sto en vekt med lodd ved siden av samt et stativ for forskjellige papirruller. En kaffekvern var også ofte plassert der. Folk fikk malt kaffen mens de handlet. Det var før vakuumpakningene kom og ga muligheter for lagring. Det var også en del som kjøpte rå kaffe og brant den i panne selv. Da hadde de også muligheten til å blande i noe erter for å drøye på kaffen, for den kostet relativt mange penger. Kassapparat og det fristende sjokoladeskapet i glass dukket opp i tjuetredve-åra.

Utvalget av forskjellige varer var helt

utrolig når vi tenker på hva butikkene hadde av plass. Kolonialvarer var det mye mindre utvalg av. Så å si alle matvarer ble solgt i løs vekt. I disken var det flere rader med skuffer hvor det var plassert mel, sukker, kaffe, salt, grynvarer, tobakk, svisker m. m. Midtre skuffen var pengeskuffen hvor det var forskjellige rom for mynter og sedler. Skuffer var det også i den nedre delen av hylleseksjonen på bakveggen. Disse rommet blant annet sysaker, bendler og band, pyntestas med mer. Tobakken var jo denne kvartrullen som både ble røkt og tygget. Sigaretter og esketobakk var noe som kom etter hvert. For unga var det sukkertøy, ett øres sjokolader, kandissukker i hyssing og det som ble nevnt som "hard lakris" i stenger som var populært. Butikkfolka hadde en egen dreis på dette å lage en strylle av gråpapir som godtene ble levert i. Vindusglass var det også å få. Unga ble mektig imponert når det ble skåret glass til en ny vindusrute. Å få glasset til å falle ifra hverandre etter en strek virket utrolig.

Det var også ofte skuffeseksjoner på veggen utenfor disken. Der var spiker, gangjern, skomakersaker, råvarer til å lage maling av som sinkhvitt, engelsk rødt med mer. Før måtte en lage malingen selv så godt det lot seg gjøre. Borti ei ro sto det mange typer treskaft og arbeidsredskaper til bruk i jordbruket og skogsdrifta.

I hyllene på veggene lå det som ikke fikk plass i skuffene. Tøystoffer, arbeidsklær, gensere, strømper, steintøy som kopper og mugger, skoer, nipsgjenstander som gaveartikler, garnbunter m. m. På gulvet innenfor disken sto smør-, prim- og pultostbutter med en liten spade oppi. Ved sia av brukte sirupsspannet å stå.

Boden

Sirupsspannet måtte fylles fra et sirupfat som enten sto i kjelleren eller i en bod utenfor huset. Denne boden huset også tønner med amerikansk flesk, sildetønner, parafintønner, anker med lut, tjæretønne, malerolje o.s.v. Der kunne det også være plassert forskjellige byggevarer. Et eget rom i boden var stableplass for alt som kom i sekker.

Opp under taket i butikken ble det hengt opp blikktøy som spann, kanner og bøtter, og ellers bjeller, sager, lamper m.m. En kunne få kjøpt det meste av det en trengte i det daglige.

Utenfor disken sto mjølbølene og en bøle for brødvarene. Dette var den faste plassen for kundene når de ventet på tur eller skulle ha en passiar med en sambygding. Det gjaldt da å få plassert spyttebakken i en gunstig stilling i forhold til bølene, så det ikke ble for mye bom når kara sendte en stråle i spyttebakkens retning. Før var det jo vanlig med snus- og tobakks spyting. Skiltene med "spytt ikke på gulvet" var å se over alt. Når det så skulle etterfylles i diskskuffene fra bølene, måtte kara og unga ned der de satt så betjeningen kunne komme til.

Det var fast hesteskyss til jernbanestasjonen i Hønefoss for å hente mel og andre varer som kom med jernbanen.

En vinterdag med mye folk i butikken, når dampen sto av våte klær og blandet med all lukta fra varene, kunne en vel ikke si det var av den friskeste lufta en møtte når en kom inn der. Men folk visste ikke om noe annet, og hjemmefra var de vant med ulike lukter som arbeid med dyr ga og alt arbeid som ble gjort inne på kjøkkenet av kara når de skulle stelle på sælatøy eller noe redskap.

Handle på bok

Det var vanlig at folk handlet "på bok" som de sa. Da ble varene skrevet opp i boka og så ble det gjort opp etter faste tider. Ved å levere slik som egg, hemsjør, pultost eller annet som folk kunne lage og som kunne selges videre i butikken, kunne de også få kreditert noe i regnskapet. Som dagens mennesker der kjøper over evne, var det den gang lett å få liten oversikt over hvor mye som sto på boka med derpå følgende økonomiske bekymringer. Det var ikke lett å være handelsmann i den tida da folk kom med matlapper og skulle ha den sparsomt tilmålte maten som de verken kunne leve eller dø av.

Alltid åpent

Landhandleren måtte også avse tid til handelsreisende. De kom på besøk med hesteskyss til det ble mulig å bruke bil. De kara (for det var alltid karer) hadde god tid og skulle ofte bevertes. Handelsmennene sjøl hadde kontakt direkte med leverandøren eller grossist før handelskjeder kom inn i bildet.

Å kjøre varene rundt til kundene, var ganske vanlig når de skulle leveres i store tunge sekker eller kasser. Det var jo en del kunder som ikke hadde hesteskyss til

disposisjon. Skogsarbeidera fikk også kjørt varer opp på skauen, slik at det ikke skulle bli så langt å frakte maten for dem.

Lukningsvedtekter som er så aktuelt i vår tid, var et tøyelig begrep i gamle dager. Landhandleren bodde vanligvis i samme huset som butikken var, så den ble åpnet når første kunden kom om morran og lukket når siste kunde gikk om kvelden. En kjøpmann fortalte en gang at en kunde hadde kommet klokken 24 på julaften for å handle. Han hadde glemte å gå før. Da var det jo bra at handelsmannen bodde på plassen.

Aviser og post for folk ble også ofte oppbevart i butikkene i egne hyller, hvor da kundene kunne hente det postmannen kom med til dem. Før bilenes tid var det også ofte såkalte "brevhus" hos enkelte landhandlere. Der kunne da folk levere inn post som skulle sendes med postmannen.

De få landhandleriene som ennå er igjen, er for lengst lagt om til selvbetjening som i de store kjøpesentrene. Det er vel et tidsspørsmål hvor lenge disse småbutikkene kan klare seg i konkurranse med de store supermarkedene. Et kapittel av bygenes historie ble borte da de gamle krambodene forsvant.

I 1999 er det 28 butikker på Ringerike som selger kolonialvarer. Fire av dem er i Hole og 24 i Ringerike. Knappt noen kan vi kalle landhandlere slik de begynte å vokse fram på begynnelsen av 1800-tallet. Da var det bare fire landhandlere på Ringerike og i Hole. Det var to i Hønefoss, Lagesen og Glatvedt, samt Sesserud handel i Soknedalen og Byes landhandel på Libakke i Hole. To av landhandlerne fikk privilegium i 1792. De i Hole og Soknedalen i 1798. Den gang var det naturalthusholdningen som gjorde at myndighetene mente det ikke var behov for flere i den bransjen. I 1845 var det tre landhandlere, en gjestgiver og en "marketenter" i Hønefoss. Haagen Warloe fikk i 1845 tillatelse til å åpne landhandel på Øvre Hesselberg i Norderhov etter å ha drevet handel i Hønefoss noen år.

På slutten av 1800-Tallet kom det flere og flere landhandlere utover bygdene. Mønstreret var det vanlige; det ble leid eller kjøpt et gårdsbruk hvor det største rommet ble innredet til handelslokale. Et rom innenfor var kontor og lagerplass. Disse landhandleriene var vel stort sett like over hele distriktet.

Mønstergyldig fiskeomsetning på Ringerike

For bare femti år siden var det en hel rekke fiskebutikker i Hønefoss, og en rekke fiskebilruter ute i distriktene. Da ble Ringerike regnet som et mønster for hvordan fiskeomsetningen ute i bygdene kunne organiseres. Så kom den dypfrosne fisken og snudde opp ned på fiskeomsetningen.

Av BJØRN KNOPH

Frysediskene gjorde sitt inntog hos alle kjøpmennene som etterhvert i stor grad måtte gi opp overfor supermarkedene. I dag har Hønefoss en spesialforretning for fisk og fiskemat, en delikatesse som selger innlandsfisk og så er det fiskedisker i noen større forretninger og en eller flere omreisende frysevogner. Dessuten er det et par utsalg av ferskvannsfisk i Ådal.

Fisk har utvilsomt vært en viktig del av kostholdet på våre kanter i alle år. De store vannene har vært de rene stabbur. Da distriktet fikk jernbaneforbindelse med Drammen, kunne Hønefossbutikkene lettere få tilført saltvannsfisk. Men kundene var ikke alltid fornøyde. Ringerikes Blad skrev på nyåret 1899 at "det har længe været et sterkt følt Savn

Jonn Fredriksens forretning i Stabellsgate. Her ble det solgt omtrent 500 kg fisk hver dag, og landdistriktet ble betjent med fiskebilruter.

Interiør fra Jonn Fredriksens fiskebutikk i Stabellsgate i Hønefoss. Fotografiet er fra 60-årene.

for mange her i Byen, at vi ikke har havt sikker tilgang paa virkelig fersk Saltvannsfisk. Vi henstiller til en eller anden driftig Forretningsmand at gjøre noe med Sagen".

På forsommeren samme år averterte Olava Gjælde at "Da min med elektrisk Kraft drevne Hakkemaskine nu er i fuld orden, tillader jeg mig at anbefale mig til Udførelse av al Slags Hakning af saavel Kjød som Fisk. God Arbeide loves." Det tyder jo på at det var fisk å få.

Mary Stenbro som nå er 94 år gammel og hennes yngre søster Gunvor, husker fra sin ungdom at moren kjøpte fisk av en mann som gikk rundt med en håndkjerre. "Fisk i gården", ropte mannen, og så kom husmødrene ut og handlet.

Fisk fra Tyrifjorden

Var det ikke god saltvannsfisk å få, kunne man kanskje få fersk fisk fra Tyrifjorden. Det var yrkesfiskere som fisket både i Steinsfjorden og selve

Tyrifjorden. De leverte fisk både i Hønefoss og Oslo. På kjelke, kanskje på vogn, men sikkert på egen rygg. Lars Tjernsli som bodde mellom Sundvollen og Åsa rodde ut til Nes om høsten og fisket der. Han gikk over skauen og leverte fisk til det store og velrenomerte Oslofirmaet Karl A. Jensen. Det fortelles at Olaf Sundland som begynte å fiske etter 1953, noterte at han fisket over 4000 kilo ett år. Det tjente han så godt på, at han kunne kjøpe en liten lastebil. Han og Norman Lehne fisket sammen i mange år og brukte over 200 garn. Ellers vet vi jo at den dag i dag drives det yrkesmessig krepsefiske i noen hektiske dager i august måned.

Fredriksen

I krigsårene 1940 - 45 ble fisk viktigere for kostholdet enn noen gang. Ringerikes Blads årganger fra disse årene forteller om det. Det var en gledens dag når avisen kunne fortelle at nå kom det fisk til byen.

Tre av fiskebilene som trålet Ringerike og omland.

En av dagens veteraner innen fiskeomsetning i distriktet er Jonn Fredriksen. Han begynte i bransjen i 1939 med hest og vogn. Hesten lånte han av bestyrer Borlaug på Ve gård. Fisken kom med jernbanen fra Trondheim. Faren hans var med den første dagen for å lære ham å veie og veksle. Dermed var han i gang. Hesten het Torbjørn og måtte settes inn i kjøring av møkk etter jul. Da lånte Fredriksen hesten Kvikk av skredder Tuftte i Heradsbygda, og da også Kvikk måtte i gang med møkkakjøring, dro Fredriksen rundt med kjelke i Heradsbygda og nedre del av Vestre Ådal.

Da krigen kom i 1940 var det slutt. Fredriksen fikk ikke kvote. Det var det bare fiskebutikkene i Hønefoss som fikk ved siden av at noen kolonialbutikker fikk selge salt sild.

Fem butikker

Etter krigen var det fem fiskebutikker i Hønefoss. Det var Andersen i Storgaten, Osnes og Engelstad i Stabellsgate. Engelsens drev stort og la ned grønnsaker hermetisk ved siden av å legge ned

rakørret med råvare fra Hallingdal. Tengelsen hadde butikk på Nordre Torg, Thorvald Endrerud ved folkeskolen og firmaet OMA (Oskar Martinsen) i Øvre Høneveggen drev med fiskemat og engrossalg. Siden det var behov for så mange fiskebutikker, må folk flest ha spist mer fisk enn i dag. En av årsakene var sikkert at den gang var fisk rimelig mat. I en periode var det hele ni fiskeutvalg i Hønefoss og omland. Fredriksen forteller at han alene solgte 500 kg fisk i sin butikk hver dag i mange år. Han drev aktiv markedsføring gjennom Ringerikes Blads annonsespalter. I 1961 fikk han 1. premie i konkurransen "God kjøpmannsannonsering". Han seilte til topps sammen med "Stabburet" i Fredrikstad.

Etter oppholdet under krigen begynte Fredriksen igjen i det små i 1945. Han laget seg en kjerre og kjøpte en polsk steppehest av Norderhov kommune for 500 kroner. Han konkurrerte med fire fiskebilruter som ble kjørt av Karsten Hansen, Rolf Olsen, Thorvald Endrerud og Mork. Da han hadde spart 1700 kroner, kjøpte han en A-modell

Ford og laget varevogn av den. I 1953 kjøpte han butikken til Osnes i Stabellsgate og drev stort med røking, salting luting og produksjon av delikatessevarer. Etterhvert trappet noen av konkurrentene ned, mens Robert Marthinsen kjøpte Tengelsens butikk i Gilhuusgården på Nordre Torg. I 1979 solgte Fredriksen forretningen for å prøve noe nytt. I dag er det bare en spesialforretning i fisk igjen - E. & A. Bjørnstad eft i Storgaten.

Om artikkelforfatteren

Bjørn Knoph (71) er født på Nordstrand utenfor Oslo. Han har vært journalist i hele sitt yrkesaktive liv i Dagningen, Lillehammer, i Fremtidens lokalkontor i Hønefoss og i Ringerikes Blad. Han har vært bidragsyter til heftet siden 1976 og kom med i redaksjonen som representant for Ringerike historielag fra 1993.

Fjellvandrerens Claus Helbergs tilknytning til Ringerike

Vikerkoia.

Da krigshelten, fjellvandrerens og Den Norske Turistforenings aktive medarbeider gjennom en menneskealder, Claus Helberg fylte 80 år i år, ble det gitt ut en velskrevet og vakker bok om hans liv og virke der jubilarnten gis hedersbetegnelsen: "Veiviser i krig og fred".

Av PAUL AASNÆSS

Forfatter av boken, Helbergs nære medarbeider gjennom mange år, Per Roger Lauritzen, har tegnet et fint og nyansert

bilde, ikke minst av den beskjedne men samtidig aktive fjellvandrer som har skapt historie i den norske fjellheimen.

Når redaktøren av vårt lokale kulturskrift, heftet "Ringerike", har bedt undertegnede skrive noen ord om Claus Helberg og om boken som er blitt ham til del, er det med bakgrunn i den sterke tilknytning og kjærlighet han har til Ringerike, spesielt skogen, fjellene og gode venner. En tilknytning han har beholdt siden han som unggutt hadde sin første tur til Hovinkoia og Vikerkoia.

Da undertegnede i 1993 redigerte Ringerike Turistforenings hundre års-jubileumbok, "Skauleis til Fjells", hadde jeg hyggelig god kontakt med

Claus Helberg og fikk del i hans mange opplevelser i de ringerikske skoger og fjell – spesielt om forholdene på Vikerfjell. Det er enkelte av disse hendelser jeg skal forsøke å gjengi i min artikkel.

Etterlyst i Ådalskogene

En dag i oktober 1938 fikk den unge Helberg i oppdrag av sin arbeidsgiver Den Norske Turistforening (DNT) å ta en tur til Tjueborgen der man hadde sikret seg en gammel hytte som med tid og stunder skulle utvides og settes i stand. Det var en ønsketur for den unge mannen som ved siden av nisten hadde med seg noen epler som han stekte på

Ved Vikerkøia.

ovnen, og som etter hans sigende var noe av det beste han hadde smakt.

Dagen derpå skulle han tilbake til sitt arbeid i hovedstaden. Men det gikk ikke slik han hadde planlagt. Mørket kom brått på, og han fant det best å slå seg til for natten under åpen himmel. Så snart det lysnet av dag, var han på farten med kart og kompass. Han kom seg fram til Vestsidenveien i Ådalen. Men på det tidspunkt skulle han allerede vært på kontoret i DNT. Claus var alltid å stole på, og da han ikke kom på arbeidet til rett tid, varslet man lensmannen i Ådalen om at en ung mann var savnet i Ådalsskogene. Da var han allerede kommet fram til Hønefoss og meldte straks fra til lensmannen at han var i god behold. Det er visstnok første og siste gang den erfarne skog- og fjellvandreren er blitt etterlyst.

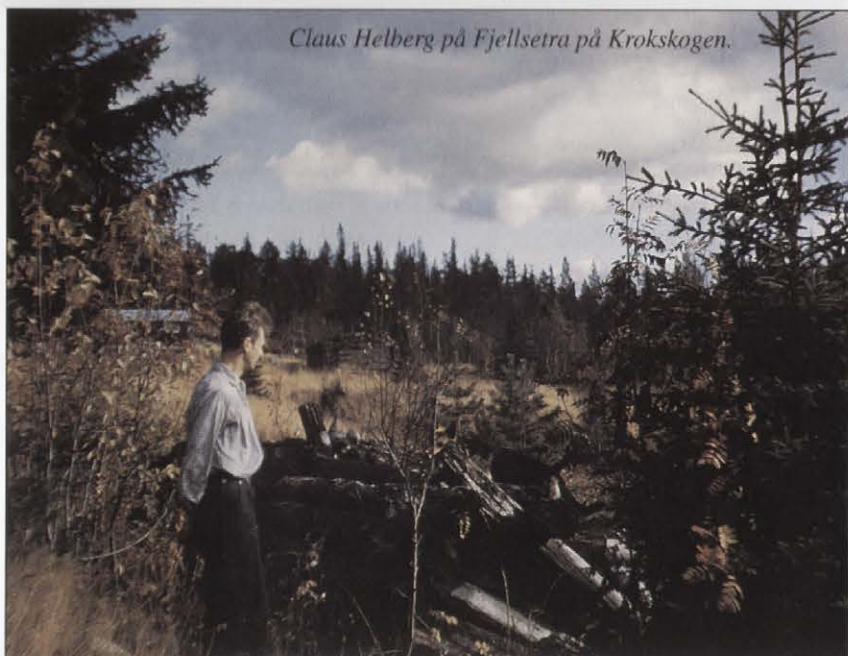
Ryddegutt i koiene

Sin første tur til Hovinkøia og Vikerkøia etter at han ble ansatt i Turistforeningen, skjedde allerede i 1938 og siden ble det mange turer til koiene på Ringerike. Han hadde i oppdrag å føre tilsyn med de to koiene. Oppdrag som stort sett gikk ut på å vaske golv og sørge for at

det var nok ved. Men noe ork var ikke disse turene for den unge Claus. Hans spesielle interesser ble tidlig knyttet til skog og fjell, og han skaffet seg gode venner. Hos Gudbrand og Olaug Viker følte han seg hjemme. Vikersetra var et kjærstet sted å komme til. I juni 1940, etter at han hadde deltatt i krigshandlingene i Haugsbygd, var han en tur på Vikerkøia.

Samme høst var han også noen dager på koiene. Men han fant seg ikke til ro. Han forsvant samme høst og kom ikke tilbake før i 1945.

Beskrivelsen av Helbergs livsløp under krigen er det andre som har tatt seg av. Vårt oppdrag er å formidle glimt fra hans tilknytning til Ringerike både før og etter krigen.

Claus Helberg på Fjellsetra på Krokskogen.

Glemte ikke Ringerike

Etter krigens slutt tok han opp igjen arbeidet med tilsyn av de lokale koiene inntil han i slutten av 1940-årene ble ansatt som ruteinspektør i Den Norske Turistforening. Han fikk flere og større oppgaver å ta seg av, men han glemte ikke Ringerike. I 1950-årene besøkte han koiene på Ringerike – ofte med sin gode venn Oddvar Grønlie. Sin kontakt med Ringerike har han beholdt, og han har ved flere anledninger vært en skattet gjest på høstmøtene i Ringerike Turistforening, der han har fremført sine lysbildekåserier for smekkefulle hus. Når han er i Hønefoss, faller det seg slik at han også besøker sine venner, Guri og Olav Tronrud.

Bryllupstur til Vikersetra

Blant gode minner Claus Helberg har fra sine mange besøk i Vikergrenda og

Vikerfjell-området, var en fin sommerdag i 1950. Så sterkt må han ha følt seg knyttet til disse skog- og fjelltraktene, at han tok med seg sin vordende brud til Viker gamle kirke der de ble viet. Det hører også med til denne spesielle seremonien at bryllupsturen gikk til Vikersetra. Helberg hadde et nært vennskap til familien på Viker gård. Brudeparet fikk låne seterbusa for anledningen. Vennen Gunnar Raabe som deltok i bryllupet, overnattet på Vikerkoia.

På den tiden var det ingen bilvei til Vikersetra, og etter vielsen vandret brud og brudgom opp Vikerlia på vei til setra. Sommerregnet falt fint og la seg som et slør i håret til den unge bruden. Oppe i lia møtte de ingen ringere enn den sagnomsuste budeia fra Vikerfjell, Karoline Vikermoen, som gratulerte og minnet om at regn i håret for en brud, betydde lykke.

Dramatisk skitur

Det var i 1950-årene, en februar dag da Claus Helberg, hans kone sammen med deres gode venn Oddvar Grønlie fra Hønefoss, skulle ut på en skitur fra Vikerkoia til Buvasskoia. Turen startet fra Vikerkoia klokka 09.00, og de var ikke framme ved Buvasskoia før klokka 18.00, etter å ha tilbakelagt en strekning på 14-15 kilometer. Det ble en meget dramatisk tur i et uvær man sjelden opplever i disse trakter.

Det var bra vær til å begynne med, men den dype snøen var tung å ta seg fram i. Bedre ble det ikke ettersom vindkastene ble skarpere, og det utviklet seg til et vindvær som gikk over til storm.

De tre hadde lagt oppe en rute fra Vikerkoia, over Fjellsetra, Sandvannet, forbi Stormyra og ned til Buvasskoia. Uværet økte etter hvert i intensitet samtidig som mørket gjorde sitt til at det var vanskelig å orientere seg. Ved Stormyra rett under Bukollen i "kjeften" fra Vidalen, ble Claus tatt av et stormkast og hivd over ende. Buldret fra stormkastene lød som kraftig torden, og fru Helberg trodde en stund at det var deres siste reis.

Den dramatiske turen endte til slutt bra. De kom fram til en skogsbilvei som førte dem ned til Buvasskoia. Gleden var stor da de kunne låse seg inn i koia, fyre opp i ovnen, få seg litt mat og en god natts søvn.

Holleia mot Tyrifjorden.

Fortsatt på farten

For å få tak i bilder til artikkelen, måtte vi selvsagt dra til skogs, eller retttere sagt, tilfældighetene ville det slik. For det var mens undertegnede var på ei vedøkt på Krokskogen i sommer, at vi så en mann komme gående. På ganglaget så han ikke ut som noen 80-åring, men det var Claus Helberg med full opppakking som skulle på bærtur. Fortsatt farter han i Ringeriksområdet.

Det gjorde av vi lyktes å få tak i mannen vi var etter for å høre om han hadde noen fotografier fra Ringerike. Helberg fortalte at han som regel var alene på oppdragene sine på Vikerfjell, Ådalskogene og Holleia. Derfor ble det lite med bilder, fortalte han oss. Velvillig har han funnet fram bilder fra fotosamlingen sin.

FHN

Boka

Per Roger Lauritzen: Claus Helberg – Veiviser i krig og fred (Den Norske Turistforening – Boksenterets forlag)

Om artikkelforfatteren

Paul Aasnæss (76) er født i Åsnes og bor i Hønefoss. Han er utdannet journalist og arbeidet i Drammens Tidende og Buskeruds Blad til pensjonistalder.

Han har laget en rekke jubileumsberetninger, blant annet Ringerike Turistforening 100 år, Foreningen til Bægnavassdragets regulering 75 år, Norema 50 år, Østlandske spennbetong 25 år og Hønefoss Rotaryklubb 50 år.

Hønefossen i 1850. Akvarellen viser hvordan forbindelsen var mellom Sørsida og Nordsida før 1860. Brua over selve storfossen ble bygd etter flommen i 1792. Videre ser vi "sageierbruene" som gikk omkring bebyggelsen på Øya. Akvarellen er usignert og kunstneren ukjent. Originalen er i Truls Grindes eie.

Hønefossingene på Øya midt i fossen

Før industriutbygginga tok til i 1870-åra besto Hønefossen av tre store løp og noen mindre. Øya var den største av mange øyer ute i fossen. De første som bosatte seg "midt i fossen" var sagbruksarbeiderne. De var lavest på rangstigen i samfunnet. Med dagens uttrykk kan en vel si de bodde i den tids slum. Like fullt var de med på å bygge opp handelssenteret ved fossen.

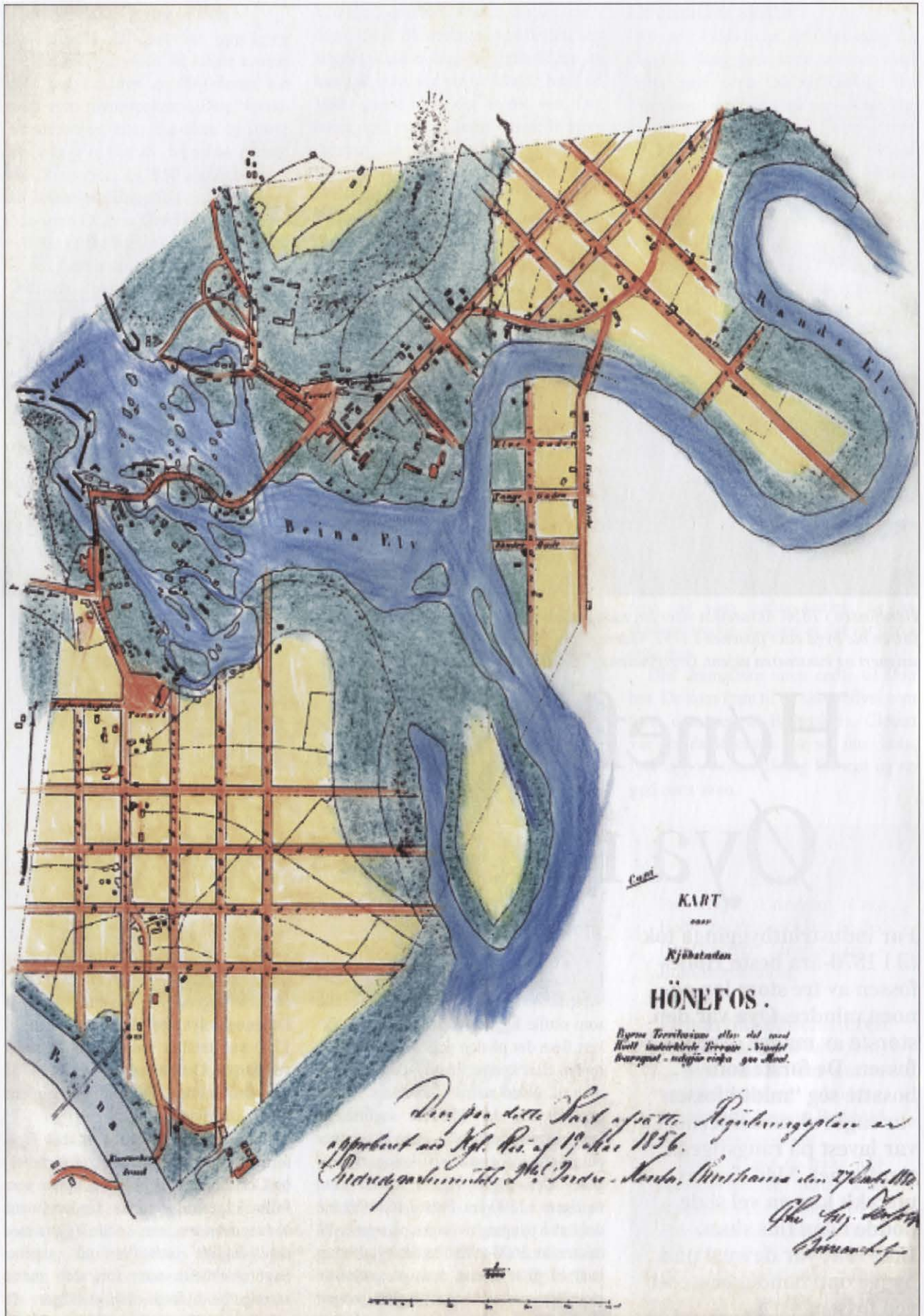
Av OTTO FRYDENLUND

I middelalderen ble fossen kalt Weienfoss. I 1337 er det nevnt en mølle som skulle ligge ved fossen. Det lå sikkert flere der på den tida. Når den første mølla, eller kverna, ble bygd, kjenner vi ikke til. Noen større virksomhet i dette området ble det ikke før sagbrukene langs kysten begynte å mangle tømmer på grunn av for stor avvirking av skogene. Den første saga i fossen kom muligens i 1590-åra. Først i 1620-åra ble det fart i bygging av sager på øyene. På midten av 1600-tallet ble det bygd bruer over til disse øyene, som på grunn av store flommer måtte fornyes flere ganger.

I 1640 var det seks sager i drift, i 1654 var det hele 16 og i 1658 var det

nådd toppen med 23 sager. De var i drift ut hele 1600-tallet. For å få kortere transport på de ferdige materialene, overtok sagene på Modum og langs Drammenselva for Hønefoss-sagene. I 1720 var antallet redusert til 11 sager ved fossen. Det kan nevnes at det i 1758 var åtte møller. De tilhørte gårdene rundt i distriktet.

Som eiere av disse sagbrukene figurerte byborgere fra Branæs (Bragernes) og Christiania. "Sagfuter" fungerte som fullmektiger for eierne. Under futene var sagmesterne, som hadde å gjøre med det daglige arbeidet på sagene. Sagbruksarbeid var for det meste sesongarbeid fordi mange sager var avhengig av flomvannet. I begynnelsen var det husmenn og lauskarer fra distrik-

Bykartet fra 1854, laget av Hans Berg fra Hole, viser hvordan Hønefossen rant før den ble lagt i rør.

tet som tok jobb som "saugdrenger".

Da virksomheten økte kom det folk fra opplandet. Disse hadde et småbruk oppe i dalene og kom til sagbrukene i slutten av april og i begynnelsen av mai og arbeidet der så lenge sagene var i drift. Deretter dro de hjem igjen.

I 1685 arbeidet 43 sagdrenger ved Hønefoss-sagene. To av tre var fra andre bygder omkring. Etter hvert ble en del av disse folkene fastboende. Da det var vanskelig med muligheter for litt jord til et småbruk i omegn, var det en del som klumpet seg sammen ute på den trange Øya. Der ble det satt opp noe vi vel kan kalle hytter, tilfeldig plasserte inneklemt mellom sagbrukene som lå der.

Det var ikke noen reguleringsplan som lå til grunn for disse "sjølgrodde husa."

I 1743 var det 35 hytter på Øya. Folketallet ved Hønefossen i nødsårene omkring 1810 var ca. 340. I 1845 var det 793 innbyggere.

Kravene var ikke store den gangen. På midten av 1800-tallet hadde hver Øya-beboer gjennomsnittlig boligflate på 37 kvadratmeter. Husene besto av ett eller av og til to rom til disposisjon for familier som ofte hadde mange barn. Det er vel i dag vanskelig å forestille seg hvordan det var å bo slik midt i fossen. I dagens Hønefoss kan vi kjenne trekken en kald vinterdag når vi passerer bybrua. Var flommen riktig ille om våren, måtte befolkningen evakueres til "fastlandet".

Wiels beskrivelse

Den første som beskrev forholdene og folket på Øya var foged Iver Wiel i sin Ringeriges Beskrivelse fra 1743 i "Topographisk Journal":

Men fra Bøndene maa exciperes de, som boe og opfødes ved Saugbrugene, hvilke ere for det meste et ladt og liderlig Folk; thi som de ikke staae paa Saug uden om Sommeren, saa slaae de sig ganske til Ørkesløshed om Vinteren, og tære paa det, de enten kan have fortjent om Sommeren, eller paa ny Regning til etterfølgende Aar; og naar det ikke kan slaae til, benytte de sig paa en eller anden Maade af andres Sved og Arbeide. Et capiant vitium, moveantur, aqve. (): Og Vandene tar skade, naar de ikke røres). Saaledes leve Forældre, og saaledes oppdrages

Børnene, hvorføre der og ved saadanne Steder ere bekvemme Hvervingspladse, hvor de Gevorbne have godt Tilløb, Forældre og Børn ere saadanne, at man enten seer dem at fylde sig eller strække sig paa Benkene om Vinteren; Børnene udkommandere de til at betle og stjæle paa engang, og disse Haandverker ere de ret behændige til. For Resten bekymre de sig om ingenting, enten de have noget eller ei; have de noget, æde og drikke de det strax op; Qvid sit futurum cras, fuge qvære: (Sørg ikke for den Dag i Morgen).

Vi må her ta i betraktning at Wiel var futen som fikk med de lovløse å gjøre. Det var vel da som nå at det skal lite møkk til en bøtte klart vann, så alt vannet får samme grå tonen.

Det var sikkert mye bra folk blant disse ute på Øya også, selv om de bodde kummerlig. I en undersøkelse fra 1865 viser det seg at det bodde en gullsmed der og til og med en møller som hadde tjenestepike i huset.

Forholdene var litt spesielle på Øya. Det kan vi vel anta etter en uttalelse fra en av dem som kjente miljøet kom med: "Det er full religionsfrihet der på Øya." Med religionsfrihet mente vedkommende frihet for religion; for der gjorde de hva de ville; der drakk og sloss de og bedrev megen udyd ifølge vedkommendes mening. Kvinnene hadde ord på seg for å være litt av den "lette garde". En kan legge merke til at så snart kvinner fra Øya er nevnt i historien, så kalles de "kjerringer". Hva det nå kan komme av.

Salg av øl og brennevin

Drukenskap førte til ganske ville forhold ved fossen i 1700- og 1800-årene. Det var vel ikke stort bedre i landet for øvrig på den tiden. Drikkevarene var billige og lette å få tak i. En kan jo forstå at ølet og brennevinet var en måte å kople av i den tarvelige tilværelsen. Det heter seg at når arbeidet begynte klokka fire om morgenen, så arbeidet de i to timer før de fikk førdugurd. Den foregikk på steder hvor det var lett å få tak i noe å styrke seg på. En halv pegel brennevin, som ofte ble helt over brødskiva, var nok noe å friske seg opp på.

Lønna den gang ble ofte betalt i naturalier, og da hendte det at de også fikk

noe brennevin som betaling.

Så sent som på første formannskapsmøte i 1852, etter at Hønefoss fikk bystatus, ble det besluttet at de tre utvalgene: Glatved ved M. Thams, Lagesen ved Christian Tandberg og gjestgiver Elling Amundrud skulle få selge det følgende år 14500 potter brennevin, det vil si nesten 14000 liter. Så det var mye å stille tørsten med. At dette var første sak de behandlet i formannskapet, forstår vi når vi ser at inntektene fra øl og brennevinssalget utgjorde halvparten av de kommunale inntekter, mens skattene utgjorde andre halvparten. Nå var det en del gjennomfart i byen av for eksempel valdrisser, som også var tørste. Dette økte forbruket av øl og brennevin en god del. En kan se av de gamle tingprotokoller at flere av Øya-beboerne prøvde seg med ulovlig øl- og brennevinssalg, med mer eller mindre hell. En måtte jo prøve alle utveier for å skaffe til livets opphold for seg og sine.

Kjerringene på Øya

Ett av de mest kjente kapitler av Øyas historie er hvordan kjerringene på Øya tok imot soldatene som var budsendt for å ordne opp i "Hattemakerkrigen" i 1851. Arbeiderforeningene som Marcus Thrane stiftet her i distriktet i 1849--50 var veldig populære, også blant annet for kjerringene på Øya. Da soldatene kom marsjerende over brua, hadde kjerringene stilt seg opp på en rekke, foroverbøyd med baken mot soldatene. I rette øyeblikk heiste de stakken og viste de bolde krigere den blanke messingen. Den gang var det ikke vanlig at kjerringene var iført "brok". Så det var en lettvinnt måte å gjøre det på. Som det heter: I virkeligheten var "Hattemakerkrigen" til ende med denne kraftige oppvisning av Øia-amazonerne.

Egen skole

Noen sageiere besluttet så tidlig som i 1781 å opprette en fast skole for "bruksarbeidernes børn" i Hønefoss. Hvert sagbruk skulle yte en viss sum til skoleholderen så unga fikk gratis skole. Lønna ble betalt i spesidaler. I en tid måtte en også betale i en tylvt vraktømmer. Skolen ble bygd nederst på Øya. Bygningen sto helt til 1960, da den dessverre ble revet. Den

sto nedenfor brua ved et steinhuggeri.

På bruksskolen gikk det ca 25 elever. Fra 1793 til 1837 – 38 var Engebret Engebretsen Tandberg lærer ved skolen. Han var en tidligere underoffiser som var blitt lam i det ene beinet. Det sies at han holdt militær kustus på sine elever. Han hadde riset liggende ved sida av seg, men brukte det sjelden. Den flinkeste konfirmanten i 1838 i Hønefoss skal ha vært en bruksarbeiders datter.

Men det var mange flere barn i Hønefoss. Disse fikk sin første faste skole på Nordsida et sted ca. 1808. På grunn av minkende sagaktivitet ble det uholdbare forhold for driften av bruksskolen. I 1826 tok kommunen over begge de private skolene. I 1858 ble

elevene i begge skolene samlet i den nye skolen som lå der Lys & Kraft på Nordsida ligger i dag.

I rør

Da Øya-miljøet forsvant fra 1850-åra, ble sager og møller etter hvert kjøpt opp. Sliperiet ble bygd i 1880. I 1920 kom det nye kraftverket, og Øya gikk over i historien.

I dag er det ikke enkelt å forestille seg hvordan det så ut før sliperiet ble bygd og kraftverket omskapte terrenget med sprengning og fyllinger. Deler av elveløpene ble lagt i rør. Øyabakken, som egentlig heter Arnemannsveien og går fra krysset ved Samfunnshuset og opp til Stabels gate, er i dag ett av de få minner om navnet Øya.

Kilder:

Hønefossbøkene.

Om forfatteren:

Otto Frydenlund (79) er født i Åsa hvor han nå bor. Han er utdannet bygningsingeniør 1944. De første åtte årene som ingeniør arbeidet han med oppmåling, mesteparten av tida i Finnmark.

Fra 1952 var han rådgivende ingeniør i bygg i Oslo. Fra 1966 hadde han kontor i Hønefoss.

Frydenlund har vært bidragsyter til heftet "Ringerike" fra 1991. I 1998 ble han med i redaksjonen, hvor han representerer Ringerikes Museum.

Klesvask før og nå

Storvask i det fri ved Juveren, rundt 1912: Fra venstre på bildet sees prost Skaars svenske svigerdatter, så Bjørg Jenssens bestemor Andrea Feragen, moren Ingrid Thingelstad, prostinne Skaar, Bjørg Jenssens far Gulbrand Thingelstad og prost Skaar. De to siste var neppe kommet for å hjelpe til med klesvasken, men sikkert for å få seg en kaffekopp i det fri.

Både storvask nede ved Juveren og felles andelsvaskeri på meieriet hadde sin sjarm. Her skal jeg gi et tilbakeblikk hvordan utrolig utviklingen av klesvaskingen har vært i vårt århundre.

Av BJØRG JENSSEN

Selv om det hadde sin sjarm å være flere sammen om storvasken, oppveide ikke det slitet. Jeg setter mer pris på min nye vaskemaskin med elektronisk tidsinnstilling.

Fra gammelt av hadde Nedre Tanberg, Prestegården og Gusgaarden vann fra en brønn, som lå på Tanbergjordet. Dette vannet var både kalk- og jernholdig, og helt ubrukbart til vask av klær. Slik var nok forholdene stort sett ellers rundt på Ringerike også.

Vann til klesvask måtte kjøres fra

elven eller Juveren. Det ble brukt en stor trestamp til å kjøre vannet i. Om vinteren stod den på sleden, og om sommeren på en vogn. Trestampen måtte fylles med bøtter. Om vinteren ble det hugget hull på isen, og vannet hentet der. Vi hadde en stor kum i kjelleren, og brukte en slange for å få vannet ned i kummen. Om sommeren hadde vi alltid store tønner under nedløpsrøret fra takrennen for å samle opp regnvannet.

Skylling i elven

Storvask var en strevsom affære. Kvelden før ble alt tøyet lagt i vann, lagt i bløt, som vi sa. Neste dag måtte vann varmes opp i bryggepanna. Så ble plagg etter plagg skrubbet på vaskebrettet, som stod ned i en stor trestamp. Vaskebrettet bestod av en riflet sinkplate. Derefter ble alt det hvite tøyet kokt med såpe i bryggepanna. Var ikke været altfor kaldt om sommeren, ble tøyet etter vask kjørt ned til elven og

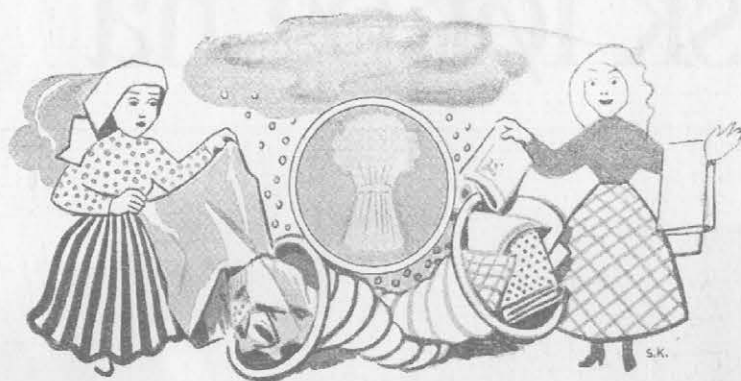
skyllet der. Da fikk vi fergemannen til å komme over med den store fergen. Den var fin å stå på, når vi skyllet tøyet. Dette var lenge før Busundbrua ble bygget. All ferdsel til Ask-siden måtte gå med båt eller ferge over elven. Om vinteren måtte tøyet skylles inne, så da ble det enda mer vannkjøring. Etter vask måtte tøyet henges opp til tork. Når alt tøyet var tørt, ble duker og alt sengetøy dynket forsiktig med vann og lagt pent sammen. Og så ble alt med håndkraft rullet på klesrulla.

Nede ved Juveren

På varme sommerdager hendte det at storvasken ble foretatt nede ved Juveren. Da måtte bryggepanne og vaskestamper kjøres ned til vannet, og snorer henges opp.

Skjør voldstranda ved Steinsfjorden var en fast vaskeplass for mange i den tiden. Der stod bryggepanna nede ved vannet til avbenyttelse hele sommeren.

3027

Andelsbrev i
**RINGERIKES
 ANDELSVASKERI**

Frå Bjørg Jenssen

er tildelt 2 andeler i Ringerikes Andelsvaskeri. Andelseieren får dermed de rettigheter, og påtar seg de forpliktelser som vaskeriets lover bestemmer.

I styret for Ringerikes Andelsvaskeri,
 Hønefoss den 10 mars 1947

Alfhild Oppen *Jonas Marie Tandberg*

Gerda Strand *Gerda Hallingby*

Borghild Kåsin *Hjerdin Langset*

Andelsbevis fra Ringerike Andelsvaskeri.

Ringerike Andelsvaskeri

20. mars 1947 ble Ringerike Andelsvaskeri stiftet. Det var Alfhild Oppen i spissen for bondevinnelagene på Ringerike som fikk startet det for å lette slitet med klesvasken. Leverandørene til Ringerike Meieri og bondevinnelagene på Ringerike skulle ha fortrinnsrett til å tegne andeler. Hver andel kostet 20 kroner.

Vaskeriet fikk lokaler på meieriet. Det ble anskaffet store vaskemaskiner, og likeledes store elektriske ruller. Fra starten var prisen 60 øre per kilo tøy når husmoren var med selv og rullet tøyet. Ellers var prisen 80 øre.

Vaskeriet hadde fått laget spesielle kasser med lås til å sende tøyet i. De hadde fått avtale om transport med melkerutene rundt i bygdene. Vi satte kassa ut på melkerampen, og så ble den tatt med til meieriet. Den tiden var det melkeramper på hver gård. Her ble melkespannene satt ut og kjørt til meieriet hver dag. Frakten av kassene kostet til å begynne med 50 øre hver vei.

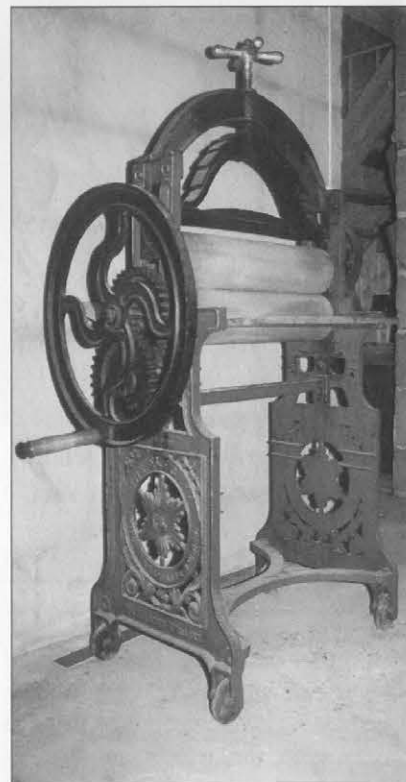
Nytt vannverk

I 1971 ble mange utover bygdene tilknyttet vannverket i Hønefoss. Da var man selvhjulpne med fint vaskevann. På

ekstraordinært årsmøte 5. desember 1991 ble det besluttet å selge vaskeriet. Da hadde man holdt på i 43 år. Alfhild Oppen var formann i 34 år. Arbeidskraften har vært meget stabil. Marit Frøhaug var bestyrer i 36 år, og Marit Jensen var ansatt der i 30 år. Det var et savn da vaskeriet sluttet, for det var et sosialt liv når flere husmødre var samlet der.

Min første Evalett

Efterhvert ble det vanlig med vaskemaskiner hjemme. Min første vaskemaskin fikk jeg i begynnelsen av 50-årene. Den het Evalett og var en meget enkel sådan, kjøpt i Oslo. Den måtte fylles med varmtvann, og det måtte fremdeles kjøres vann til gården. Og skyllingen måtte foretas separat. Det er et langt sprang til dagens vaskemaskiner. Nå kan du velge mellom mange forskjellige vaskeprogrammer. Det er til og med klokkeviser, så du kan velge selv, når vasken skal starte.

Den gamle rulla står fremdeles i kjelleren – nå til pynt. (Foto: Olav Norheim)

Om artikkelforfatteren

Bjørg Jenssen (85) er kårkone på Gusgaarden i Norderhov.

Skremt av skrømt i Ådalen

Det sto en stri nordvestavind over setervollen inne i en av Ådalsskogene der vi lå. Lauv fra noen gamle rognøkaller som sto spredt bortover vollen fauk forbi det vesle vinduet vårt. Oppe på berget ovenfor setra satt en kattugle og huiet oppi en gammel vindslitt gran som svaiet att og fram i vindkastene. En diger rognøkall som sto like ved seterveggen strekte ut en lang grein og klorte bort på flis-taket somme tider.

Av ELLING KR. HANSEN

Illustrasjon OTTO SOLLI

Vi hadde roet oss for kvelden. Flesket var stekt og potetene kokt, og vi hadde spist middag. Eller kanskje vi burde kalle det kveldsmat. Kara hadde fått fyr på pipa og kveiet seg på plassen sin borti hjellen. Det var liksom kosetunden vår dette, etter dagens slit.

I slike kvelder og i slikt vær kom pra-

ten inn på skrømt og andre underlige opplevelser fra skauen. Især var det en, la oss kalle ham Gustav, som var svær til å fortelle alle slags historier. Om han trodde på alt han fortalte, er ikke jeg så sikker på. Men han var i alle fall god til å fortelle og han hadde nok opplevd mye i sitt lange liv i skauen. Denne historien har han fortalt mange ganger, og likt hver gang. Her kommer den slik han fortalte den:

Det var ein høst før mange år sea. Je trur det var i tjuåra. Det var ingen trafikk i skauen i den tia straks etter krigen, og je gikk arbeidslaus i fleire veker. Det var å gå tel fattigkassa etter matlapp tel hår veke. Og itte var det stort ein fekk. Ti kroner veka.

Je hadde kjerring og fire unger, så je måtte prøve å skjote på med no attåt. Så fant je på at je skulle ta ein rangletur tel skauen med børsa og se om det skulle finnes ein fuggel eller ei ekønn. Det var bra pris på ekønnskinn i den tia. Opp tel et par kroner. Je tenkte at om je fekk en fire, fem skinn så gjorde det bra mon attåt matlappen. Men det hadde begynt å minke stygt på den au, for alle flaug

etter denna stakkar'n da.

Je hadde itte anna enn ei salongrifle sjøl, men så lånte je ei hagle ta'n Anton, naboen min. Det var ein gammel Remington med et uforskammerlig langt løp. Han hadde itte mere enn seks patroner, men je trudde det skulle greie seg.

Je dro av gårde tidlig om mårran. Gikk beint opp på åsen og tok leia søretter åsleggen. Je hadde tenkt meg sørover så langt som tel Breitjern, og så ta over tel Flåbekksetra der je hadde tenkt å legge meg tel før natta. Men je skjønte straks at det fanns itte ekønn oppå åsen. før det er sjelden det er kongler på skauen så høgt som je var. Men je labba sørover og tenkte at det kunne vel hende at jeg kunne komma borti et eller anna lell. Da je kom så langt som bortover mot Ranetjern, dom kaller, fekk je høre en århåna som spelte bortmed ei lita myr. Det hender han speller somme tider om høsten, men da er itte hønna me'n. Je fekk stilt meg inn på'n og ga'n ein fres fra Remington'ten. Je såg fjørgauven sto ta'n. Han spratt høgt i været og datt ned igjen og baska og stupte kråke bortover. Så je flaug og fekk tak

Je såg
ffjörgauven
sto ta'n.

i'n og peisa'n i hjæl me børsetrompen. Da je kom lenger ned i lia var det ganske my ekønnspar, og jeg fekk se ein oppi ei høg gran. Je peisa på'n med hagla og han datt ned au. Men han var itte dau, og jeg måtte slå'n i hjæl denna au. Da begynte je å lure på denna børsa. Så skaut je eit prøveskøtt mot ei gran på en 30 meters høll. Da satt hagla i borken så vidt det var. Je kunne pella dom utatt med negla. Dom var avlange som egg. Da skjønnte je at børsa var blyskøtin som vi sier. Den drap itte så godt som ei mus. Så blei det tel at jeg brukte salongrifla da etterpå, og je fekk to ekønn tel.

Så kokte jeg kaffi nere ved Breitjern. Da var det så langt på dag et jeg måtte dra meg bortover mot Flåbekksetra. Je skaut ein hjerpe på innslag borti lia, og når jeg kom til setra begynte det å bli mørkt. Det var lett å gå, før det var bare et par tommer skarasnø på bakken og alle myrer var tæla. Je tok inn i den gamle bua og tenkte å roe meg til der før natta. Det hadde nok liggi noen høggerer der før om høsten, skjønnte je, før det sto igjen noen kaffipåsar og noe anna rask, og så var det rotete der.

Je hadde ei lita jaktøks i sekken og fant ei lita tørrgran bortaførr vollgaren. Fekk høggi meg litt ved så vidt je kunne

greie meg over natta. Da dette var gjort, kokte je meg kaffi og satt meg ved bordet før å ta litt mat. Da fekk jeg høre de krasa og gjekk i snøen utafør. Så banka det på døra. Det var bare krok på døra, og je gjekk bort å låkte opp. Men det var ingen utafør. Je gjekk innatt og satt meg ved bordet, men litt etter banka det igjen.

Er det folk som prøver å drive spell med meg, tenkte je, så skal dom treffe meg heme. Je hadde ei lommeløkt i sekken. Den fekk je tak i og drog ut og flaug rundt veggen. Så tverrsnudde je og flaug den andre vegen, men såg ingenting. No spår utenom mine egne fans itte. Så folk kunne det itte være.

Så gjekk je inn igjen da, og satte meg ved bordet og tente på pipa og tenkte at je fekk vente og se om det hendte no mere. Redd var je itte, før je har opplevd litt a hvert sånt i skauen før.

Det sto ei skjermlampe på bordet - ein sånn flatbrenner dom kaller. Det fanns

begynte å bli ganske nifst, men je tenkte som så at det ska bli ganske livat før dere får jaga meg ut herifrå. Je tok lom-melykta mi og skauv døra til melkebua forsiktig opp, men der var det sjølsagt ingen å se. Så je tente parafinlampa igjen, satte den på bordet og satt klar med fyrstikk til å ripe. Da blei den itte slåkt mere, men denna skriken under gulvet holdt på enda en halv times tid. Da hørtes det ut som om ein skulle ha dratt ei granbuske eller ein høysekk etter veggen fra det eine laftet til det andre, og så blei det stilt. Levenet hadde holdt på i over to timer, og klokka var over elve.

Je la meg tel å sova, men je låg og tenkte på dette je hadde hørt, så det blei itte rare svevnen. Je starta tel bygds igjen straks om mårran. Jeg lovde på at jeg itte skulle ligge åleine i denne bua meir. Det har je itte gjort heller, sa Gustav til slutt.

...ein gammal Remington med et
uforskammerlig langt løp.

itte glass tel'a, så je brente sånn sparalampe. Det var bare så vidt det var en liten lysning rundt bordet. Som je satt slik begynte det å skrike borti et hjørne i bua, omtrent som ein gris. Denna skriken vart høgere og høgere. Nå ska du se det blir moro her, tenkte je. Je begynte å lye og leite borti der je syns skriken kom frå. Men så syns je at det var i det andre hjørnet, og da je kom dit syns je det var i det andre hjørnet igjen. Til slutt fant je ut at det var i det nordvestre hjørnet denne stygge skriken kom fra. Hadde je hatt no å bryte opp gulvet med, hadde je gjort det. Men denne vesle jaktøksa jeg hadde, dustra itte tel slikt arbe.

Så mens je dreiv med detta blei lampa slåkt, men je hadde fyrstikker i lomma og fekk tent lampa på nytt. Men ikke før je hadde gjort det, ble lampa blåst ut igjen. I det samma hørte je at kroken på melkebudøra spratt å slo tre klakk mot døra før det vart stille. Da syns je at det

Etter denne historien kom det sjølsagt mange kommentarer og forklaringer. Det ble også flere andre historier, men etter hvert dubbet den ene etter den andre av - trøtte etter dagens slit. Det ble stilt i bua, og snart hørtes bare nordvestavinden som peip rundt vegga, og vi sov alle sammen.

Om forfatteren

Elling Kristian Hansen (1899 – 1982) var født i Ådal. Etter konfirmasjonen var han melkekjører på Kile utenfor Hønefoss. I 1920 ble han uteksaminert fra underoffiser-skole og tjenestegjorde i tre år som sersjant. Deretter vendte han tilbake til Ådal hvor han drev som tømmerhogger. Som pensjonist begynte han å skrive om livet i bygda i gamle dager og historier om jakt og fiske, hulder og spøkeri.

Kulturhistorisk filmpremiere

Det hender at en enkelt sak er som et brennpunkt for en større kulturutvikling, selv om man i utgangspunktet ikke kan ane at den vil bli det. Et rått dobbelt-drap på Ringerike i august 1926 ble en slik sak, både for journalistikk, litteratur, film, rettsvesen, personvern og ytringsfrihet. Først 5. mars i år ble ringen sluttet da filmen om drapene kunne hentes opp fra låste hvelv og få sin premiere nesten 50 år etter at den ble laget.

Av STEINAR HANSSON

At den ble vist ved åpningen av det nye, fine Filmmuséet i Oslo var helt på sin plass. Tancred Ibsens "To mistenkelige personer" er i dag en museumsfilm, og den er heller ikke filmskaperens beste, men det er viktig at den nå trosser sitt visningsforbud fra Høyesterett. Likevel er det ikke selve filmen og dens innhold som er den viktigste delen av norsk kulturhistorie, men forbudet mot å vise den. Dessuten er det historien utenfor filmen som viser de lange linjer. De går tilbake til en tid da store drapssaker var sjeldnere enn i dag, og de viser et samfunn som var tilnærmet hysterisk i en langvarig morderjakt hvor avisene spilte en meget brutal rolle. Linjene går videre framover mot en ny og mer litterær form for kriminaljournalistikk som toppet seg i Gunnar Larsens berømte roman fra 1933, som igjen dannet grunnlaget for filmen til Tancred Ibsen.

Mordene på de to ubevæpnede lensmennene Solumsmoen og Aalde førte til en to måneders jakt i skogene over hele Østlandet og inn i Sverige. Befolkningen reiste seg i en avsky mot morderne som vi knapt har sett maken til i andre kriminalsaker. Ved begravelsen i Norderhov kirke til den ene av de drepte kom 2000 mennesker. Så mange hadde ikke vært samlet på Ringerike siden middelalderen, meldte avisene. Under jakten ble det satt inn militære tropper, og i annenhver bygd så folk to misten-

Jakten på morderne. Scene fra filmen. (Foto: Utlånt fra Filmmuséet).

kelige personer. En rekke menn ble arrestert og under fullt navn utropt til morderne fra første dag. En uskyld i en ung nasjons liv var brutt. En eksplosiv utvikling av kriminaljournalistikken var startet. "Den uhyggelige måten lensmann Solumsmoen er drept på, med to stikk i halsen, tyder på at dennes overfallsmann kan ha vært en tater eller finn _ det er meget sjelden at alminnelige norske forbrytere verger seg på denne måten", skrev Dagbladet, som noen dager senere brukte hele førstesiden slik: "Hvem har sett lensmannsmorderen, svensken Anton Svensson?"

Personvern fantes ikke. Kanskje underlig at det nettopp var en meget streng fortolkning av personvernet som fikk Høyesterett til å forby filmen om de samme personene nesten 25 år senere? Det viser forskjellen på tidsånden før og etter krigen. En og samme sak demonstrerte først mellomkrigstidens bloddryppende journalistikk og totale fravær av personvern, og siden 1950-tallets ønske om å legge slør over ondskap og ubehag, selv om både boka og filmen i motsetning til de tidligere reportasjene hadde anonymisert gjerningsmennene. Forbudet gikk ikke bare på bekostning av ytringsfrihet, men var først og fremst et anslag mot den kunstneriske friheten

som også senere på 50-tallet ble utsatt for angrep, blant annet i Mykle-saken.

Om filmen er stor kunst, kan likevel diskuteres. Men når det gjelder boka til Gunnar Larsen er tvilen neppe til stede. Han skapte noe nytt i norsk litteratur ved "To mistenkelige personer", en bok som kanskje foregrep den amerikanske dokumentarromanen og Truman Capote med tredve år. Som journalist i Dagbladet hadde han fulgt saken og laget noen ufattelige skildringer av skogene der jakten på morderne foregikk, reportasjer som stilte naturens detaljerte mangfold opp mot mordernes entydige ondskap:

"For folk synes nu engang at det ikke er to forbrytere de er ute og leter efter. Men at de jager to villdyr." Men i romanen sju år senere er bildet et annet, morderne er blitt mennesker med nyanser.

"Den boka skulle jeg gjerne ha skrevet", var Johan Borgens utrop. Om dagens filmskaper vil si det samme om Tancred Ibsens film, er mer tvilsomt. Men ønsket om å få se den, har mange hatt. Og nå er ønsket endelig gått i oppfyllelse.

Om artikkelforfatteren

Steinar Hansson (52) er ansvarlig redaktør i Dagsavisen.

Høyesterett forbød filmen

«Filmen "To mistenkelige personer" skulle hatt premiere 2. påskedag 1950. Byretten i Oslo sa imidlertid nei av hensyn til personvernet. Høyesterett stadfestet dommen to år etterpå.

Av FRED HARALD NILSSEN

Flertallet i Høyesterett mente at filmen ville virke støtende på den alminnelige rettsfølelse. Dette var imidlertid en vurdering som hører hjemme i en annen virkelighet enn dagens og bygger på en forgangen tids rettsfølelse.

Tancred Ibsen hadde laget en film på Gunnar Larsens dokumentarroman fra 1933. Larsen hadde som journalist i Dagbladet, dekket etterforskningen rundt dobbeltdrapet på lensmennene Aalde og Solumsmoen. Hovedpersonene i filmen har oppdiktede navn, men alle visste at filmen handlet om lensmannsmordene på Ringerike i 1926. Det var en svensk ransmann og en ung nordmann som sto bak drapene. Etter en dramatisk jakt ble nordmannen pågrepet høsten 1926. Svensken skjøt seg. Den unge nordmannen fikk livsvarig fengsel. Da han hadde sonet straffen sin, gikk han til sak mot Norsk Film og

Politi og presse på drapsstedet. (Foto: Fra Filmmuséet).

fikk rettens medhold for stanse visningen av filmen. Det var for å beskytte seg og familien sin at han gikk rettens vei for å stanse filmen.

Scener er likevel blitt vist på film. I 1954 brukte regissøren Sigval Maartmann-Moe og manusforfatteren Axel Kielland mye av opptakene fra "To mistenkelige personer" i filmen "Savnet siden mandag". Den viser hovedpersonenes flukt i en annen historie.

Dommen er fortsatt rettskraftig. Bare Høyesterett kan oppheve en høyesterettsdom. Slik sett var det sivil ulydighet både å vise og se filmen. Jusprofessorene Johs. Andenæs og Birger Stuevold Lassen har imidlertid uttalt at

neppe er ulovlig å vise filmen i dag.

Etter at hovedpersonen døde for vel ti år siden har Norsk Film hatt kontakt med de etterlatte i håp om å få deres tillatelse til å vise filmen. I 1996 arrangerte Norsk Redaktørforening en fiktiv rettsak over dommen. Juristene konkluderte med at personvern hensynet fra 1952 ikke lenger hadde samme kraft.

Selv om det ikke er uproblematisk å vise filmen offentlig gjør ikke personvern hensynene seg like mye gjeldende i samme grad i dag. Derfor tror jeg at det faller innen lovens ramme å vise filmen etter så lang tid, sa jusprofessor Andenæs til NTB i forbindelse med visningen i Oslo.

Ringeriksgardist med i filmen

Han hadde hørt mye om mordene som guttunge. Derfor ble det veldig artig for Arne Loeshagen fra Haug å få være med på innspillingen av filmen. Han er den eneste ringerikingen som er med i filmen "To mistenkelige personer". Fullt så artig var det ikke å vente i 50 år før han fikk se filmen.

Av FRED HARALD NILSSEN

Loeshagen (71) var i musikkroppen i Garden da filmen ble spilt inn. Som en av 10-12 gardister, fikk han være med i filmen. De spilte de militære mannskapene som jaktet på morderne.

Opptakene tok to dager. Det var svært oppstyr med folk, men vi skulle være

hovedfigurene som lette etter morderne, forteller Loeshagen.

– *Hvordan var det å måtte vente i 50 år før du fikk se filmen?*

Det har vært så lenge å vente, at jeg nesten glemte filmen. Vi ble lovt å få se hva vi hadde vært med på, men det ble det jo ikke noe av.

– *Hvordan var det endelig å få se filmen?*

– Jeg la mest merke til det jeg var med på, og kjente igjen meg sjøl to ganger, sier Loeshagen og forteller at filmen ble spilt inn i Sørkedalen. Noen jeg har snakket med etter at filmen ble vist i Hønefoss, har uttrykt skuffelse over at ikke opptakene ble gjort på Vågård.

– *Du ble ikke fristet til å bli skuespiller etter å ha fått være med på innspillingen?*

– Nei, det fikk jeg ingen tanker om. Opptakene var et avbrudd i tjenesten for oss og som det etterpå ble prata mye om,

Arne Loeshagen som gardist i 1949.

sier Arne Loeshagen. I stedet for å bli film-skuespiller, ble han selvstendig næringsdrivende. De åtte siste årene før han ble pensjonist, var han vaktmester på Austjord.

For 150 år siden var spørsmålet kanal eller jernbane

I 1846 sendte herredstyret i Land en framsynt søknad til Indredepartementet. Herredstyret ville ha nedsatt en komité for å undersøke mulighetene for å sette Randsfjorden i forbindelse med Tyrifjorden og derfra videre til Drammen enten "ved en Kanal eller ved en Jernbane". 17 år senere ble det første spadetaket tatt. Etter fem års anleggstid var Ringerike knyttet til Drammen med jernbane.

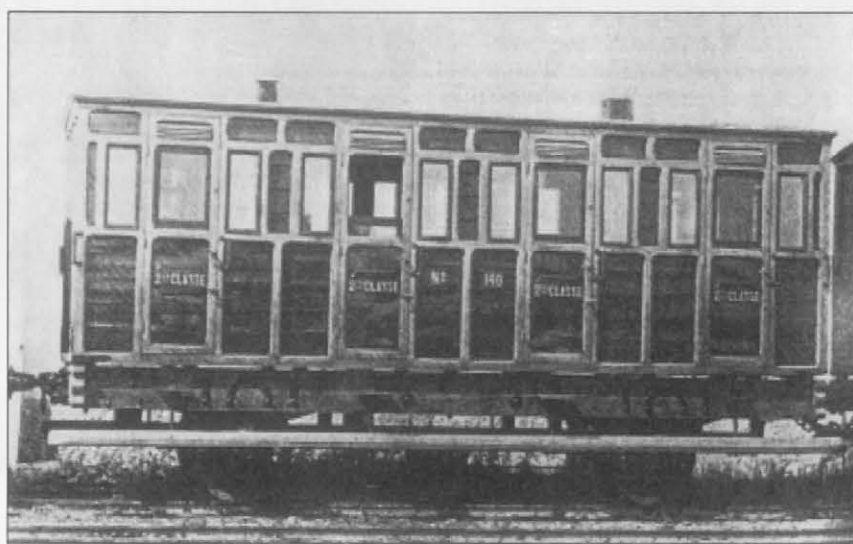
Av KJELL LUNDSTAD

Etter henvendelsen fra Land ga departementet kanaldirektøren ordre om å gjøre det som ble nødvendig i saken. Han mente det ville være umulig å bygge en kanal mellom Svangstrand og Drammen, men at det derimot ville la seg gjøre å bygge en sammenhengende vannveg opp Drammenselva til Tyrifjorden og derfra videre til Randsfjorden med forbindelse til Sperillen.

Vann og veg

Fram til 1850 årene ble all transport her i landet samordnet på veger og på båter. I vårt distrikt kjenner vi til at trafikken fra Drammen til Hønefoss først gikk til Svangstrand. Derfra videre med båter, og vi har hørt hvordan mannskapet på de såkalte røyertene måtte ta ekstra i når strømmen i den øvre delen av Storelva var stri. I verste fall måtte det leies med et par ekstra stakekarer for å nå helt opp.

Etter hvert ble interessen for å knytte

De første personvognene på Randsfjordbanen ble kalt kareter. Hver kupé hadde inngangsdør. Konduktøren gikk på stiggjerd utvendig og tok seg inn gjennom kupédørene.

en bedre forbindelse med havet større, og det var naturlig at Drammensvassdraget ble det mest aktuelle alternativ.

Det var først 1851 at saken ble aktuell. Diskusjonen dreide seg vesentlig om kostnadene, da utbyggingen av Randselva og Begna ville bli kostnadskreven. Det oppsto uenighet mellom Drammen og Hønefoss. Drammenserne sa seg enige med kanaldirektøren i at Drammenselva skulle kanaliseres opp til Tyrifjorden, men at Storelva opp til Hønefoss og Begna fra Stavlundsstøa opp til Sperillen, bare skulle renses opp.

Interesse for jernbane

Etter hvert begynte interessen for jernbanen å tilta. I et møte på Sundvollen våren 1857 for å forberede aksjetegning til et kanalselskap, ble det besluttet å utsette dette for å avvente hva som ble

bestemt med jernbaneanlegget.

Ved kongelig resolusjon av 11. juni 1857 overførte Indredepartementet myndighet "til avgjørelse af spørsmålet om den hensigtsmæssigste Retning for en Jernvei - at lade anstille Undersøgelser angaaende anlæg af en Lokomotivjernbane fra Drammen gennem Hønefos til den Søndre Ende af Randsfjorden".

Mannen som fikk i oppdrag å foreta disse undersøkelser, var sivilingeniør C. A. Pihl (1825 - 97). Han var utdannet i Sverige og hadde erfaring med jernbanebygging i England og ved hovedbanen. Han ble seinere landets første jernbanedirektør og kom til å prege jernbaneutbyggingen i 1860- og 1870-årene.

31. mai 1858 la Pihl fram resultatene av sine undersøkelser. Han hevdet at ter-

Bjørkebrua som ble revet i 1936. (Bildet utlånt fra Samferdselsmuseet i Hønefoss)

renget ikke var ugunstig og at stigningsforholdene til og med var særdeles heldige, men at jordbunnsforholdene på enkelte steder var vanskelige. Pihl foreslo at endestasjonen ble lagt til Strømsøsidea i Drammen og at linja skulle følge Drammenselva til Tyrifjordens utløp. Derfra skulle den gå langs fjordens vestre side og over i Storelvas dalfører til Hønefoss. Herfra dels langs den vestlige og dels på den østlige siden av Randselva fram til Bergertjernet, "4000 Alen sønderfor Randsfjordens Bund". Pihl mente banen skulle bygges med smalt spor, slik han hevdet alle jernbaner her i landet burde ha.

For å oppnå forbindelse mellom Sperillen og Randsfjordbanen foreslo Pihl en sidelinje fra et punkt "noget ovenfor Hønefos til Gaarden Heen ved Beinaelven" da elva herfra og opp til Sperillen var farbar med mindre båter, og at Elven efter et af Kanaldirektørens oppgjort Overslag antages for en

Bekostning af 10.000 Spd at kunne farbargjøres for gruntpaaende Damskibe".

Sivilingenøren kostnadsberegnet anlegget av Randsfjordbanen med sidelinjen til Hen, samt opprensing av Begnaelvas øvre del, til vel 1.160.000 spesidaler.

Departementet ga deretter Pihl i oppdrag å "anstille en almindelig Befaring af de Linier, hvorom der opstod Spørgsmaal, naar Christiania tænkes som Endepunkt." Et alternativ var at banen skulle gå om Hønefoss gjennom Ringerike til Sørkedalen. Etter å ha undersøkt forholdene ville Pihl ikke tilrå dette, vesentlig på grunn av den "betydelige Høide over Havet hvortil Jernbanen maatte bringes op".

Dermed var denne planen skrinlagt og første akt i historien om Ringeriksbanen ute, skriver Andreas Ropeid i annet bind av Hønefossboka vel hundre år seinere.

Uenigheten mellom Drammen og Hønefoss, både når det gjaldt kanal og

jernbane var fortsatt betydelig. Men da jernbanealternativet over til Christiania ikke ville bli gjennomført, samlet interessen seg etter hvert om Randsfjordbanen. Kanaldirektøren la i 1860 fram et revidert og detaljert forslag for kanalisering av vassdraget. Det viste at kostnadene ved et kanalanlegg ville bli betydelig større enn ved å bygge jernbanen. Etter dette avtok interessen for kanalanlegg i Drammenvassdraget.

Under et møte som amtmannen sammenkalte til i Hønefoss 12. september 1859 møtte ordførerne og andre utsendinger for kommunene langs vassdraget. Her ble det hevdet at det fortsatt var en del interesse for kanal i distriktet, men da spørsmålet jernbane eller kanal ble satt under avstemming, var det bare to av møtedeltakerne som var for kanalisering. Deretter ble det enstemmig bestemt å innby kommuner og private til å tegne aksjer i Randsfjordbanen, samt å søke departementet og Stortinget om bistand i det videre arbeide. Amtmannen

fikk sammen med formannskapet i Drammen i oppdrag å foreta det som ble nødvendig i saken.

Aksjetegningen gikk over all forventning. I alt ble det av kommunene og private tegnet aksjer for 346.000 spesidaler. Med dette som bakgrunn sendte amtmanden den 3. desember 1860 "Andragende om, at der nu for det forsamlede Storting maa blive fremsat naadigst Proposition om Bevilgning af de fornødne Midler til Anleg af Lokomotivjernbane fra Drammen til Randsfjorden med Sidelinie til Heen i Aadalen".

Første spadetak

På den tida var de økonomiske forholdene i landet vanskelige og bedre ble det ikke da hele Østlandet ble rammet av storflom dette året. Regjeringen fant derfor at den ikke kunne fremme saken da. Men den 6. mars 1863 la Indredepartementet fram proposisjon om bygging av Randsfjordbanen og 11. juni bifalt Stortinget dette. 4. desember samme år ble det første spadetaket tatt som markerte at anleggsarbeidet var i gang.

Noe seinere la anleggstyret fram forslag om å endre linjetraseen fra den opprinnelige planen, for å legge banen om Heen. Dette førte til at linjen fra nordenden av Tyrifjorden måtte legges lenger mot vest ved Ask, og derfra føres om Tolpinrud og Hønefoss. På den måten får banen en jevnere stigning opp til Heen "idet Linien fjernes fra de steile, i Brud staaende Bredder af Storelven og Randselven". Etter forslaget skulle "Sidelinie fra Gaarden Alme til Heen" og stasjonen ved Monserud samt flere bruer langs Randselva sløyfes. I stedet ville det bli nødvendig å legge en stasjon ved Ask, og i tillegg bygge bru over Sogna ved Bjørke. Regjeringen vedtok forslaget om endringene i planene, uten å be Stortinget om samtykke. Dette vakte seinere en del kritikk, da omleggingen ble dyrere enn forutsatt. Detaljene ved byggingen av Bjørkebrua er lite kjent, men ifølge en arbeidsbeskrivelse med kostnadsoverslag, datert under byggingen, var grunnforholdene i området svært dårlige og pæling med rambukk ble en viktig del av grunnarbeidet. Det er ukjent om det ble benyttet dampspill eller sveivespill og manuelle krefter for å trekke loddet opp i rambukk-

ken. Stolpene som ble brukt til pælingen var fra 12 og ned til 10 tommer på topp. I reisningen og i overbygget ble det benyttet tømmer fra 12 og ned til 8 tommer på topp og i tverrleggere og spenn kløvninger, det vil si kløvd tømmer. Under vedlikeholdsarbeidet seinere ble disse kløvningene laget på stedet. Stokkene ble lagt opp på et stativ, og to mann med en kraftig stokksag bearbejdet materialene. En mann sto over og en under, og vekselvis trakk de sagen opp og ned. Det var først i 1930 det ble satt opp sirkelsag for lette dette arbeidet.

Åpning i 1868

To dager før banens åpning ble det sendt en beretning til Indredepartementet vedrørende banens øvre del. Her heter det blant annet at "Bjærke Bro af Træ har samme Konstruksjon som den på vore Jernbaner for Træbroer er almindelige. 560 Fod lang, har 7 Pæleaag, foruden Landfæsterne. Den har et Løb 40 Fods, 23 med 20 Fods og 4 med 15 Fods Spand. Skinnegangens Høide over Lavvande er 36 Fod og over Flomvandslinien for 1860 : 24 Fod".

Ifølge kostnadsoverslaget kostet det

5392 spesidaler og 111 skillinge å bygge brua.

Etter at Randsfjordbanen var tatt i bruk fra Drammen til Vikersund i november 1866 og opp til Skjærdalen året etter, ble banen offisielt åpnet i sin fulle lengde 12. oktober 1868. Med tre lokomotiver fraktet åpningstoget kong Carl med følge, representanter for regjering og storting, samt spesielt innbudte oppover. Turen gikk uten stans fra Drammen til Randsfjord stasjon. Folk var møtt fram for å vise sin begeistring etter hvert som toget dro forbi stasjonene, som var pyntet med blomster og flagg. På Hønefoss spilte et musikkorps da toget passerte.

Vedtak om Bergensbanen

2. juni 1898 ble det besluttet å bygge Bergensbanen ned gjennom Hallingdal fram til Roa. Det ble snart klart at dette ville få virkninger for Randsfjordbanen, da det var sannsynlig at den nye banen ville bli bygd med bredt spor. Hvis Randsfjordbanen skulle bygges om til bredsporet, ville det føre til store kostnader. Ikke minst ville det gjelde de mange bruene langs banen som måtte

Bjørkebrua som ble åpnet 1936. (Foto: Kjell Lundstad)

Veirvarsels-signaler

for

østlandet.

	Trekant alene.	Tørt veir.	Klarveir med varme om sommeren. Solskinsdage med klare, kolde nætter om høsten. Eller litt skyet veir, men ingen nedbør.
	Trekant over firkant.	Utrygt veir.	Vekslede veir, delvis med regn eller begyndende regnveir. Undertiden om sommeren lokale tordenbyger.
	Firkant alene.	Regnveir.	Dagsregn eller regnveir med korte avbrytelser.
	Firkant over trekant.	Opklarende veir.	Opklarende himmel etter utrygt veir eller regnveir. Overgang til „Tørt veir“. Man maa være belavet paa en enkelt eller flere regnbyger under opklaringen.

Form. nr. 714

Hovedstyret.

Jernbanen brakte også med seg værvarslinger. Her er de ulike signalene som ble brukt.

forsterkes betraktelig. Samtidig kom diskusjonen om Ringeriksbanen opp igjen med full tyngde, og også denne gang var synet på forholdene ulikt i Drammen og i vårt distrikt. I Hønefoss var meningene delte, men for øvrig var det størst interesse for bane direkte til Kristiania. Mange mente også at ombyggingen av Randsfjordbanen kunne utsettes, og at de innsparte midlene ved dette skulle benyttes på Ringerikslinjen. Spesielt var den kjente industrimannen, ordføreren i Norderhov og seinere stortingsmannen, brukseier Ole Røsholm

(1839-1925), ivrig for å få gjennomført dette. Men myndighetene holdt fast ved tidligere vedtak. Dermed ble Roalinja lagt, og Randsfjordbanen bygd om til bredt spor. Ved Bjørkebrua begynte arbeidet med dette høsten 1907 og brua sto klar til å ta imot den tyngre trafikken ved åpningen av Bergensbanen to år seinere.

Fra Hønefoss stasjon ble linjetraséen for Randsfjordbanen lagt noe om i retningen mot Hen, idet stasjonsområdet ble vesentlig utvidet med de store jord- og leirmassene som ble fraktet ned fra Storskjæringa.

Ut med trebruene

I den første delen av dette århundre ble trebruene på Randsfjordbanen etter hvert erstattet med bruer av stein, stål og jern. Til sist kom turen til Bjørkebrua. Etter omfattende grunnundersøkelser tok arbeidet til i 1932. Da brua sto ferdig i 1936 hadde Ringerikes Blad en rede-gjørelse om byggearbeidet. Her ble det opplyst at de fire brupilarene i elva hvilte på 84 pæler som med rambukk ble rammet ned til fast grunn. I alt ble det laget fundament til åtte pilarer og to brukar. På pælene er det plassert to meter tjukke betongblokker som danner fundament for den opptil åtte meter høge overmuren. I løpet av en måned ble jernkonstruksjonene satt opp. Bruspen på tjue tonn ble løftet på plass av en løfte-kran som var montert på en jernbanevogn og buksert av et lokomotiv. På grunn av beregnet temperatursvingninger fra 35 grader minus til 45 grader pluss, er brulegemet gitt en bevegelighet på 17 centimeter. Brua har en total lengde på 173 meter.

Etter dette ble den gamle trebrua som hadde vært i banens tjeneste i 68 år revet, og den siste trebrua på Randsfjordbanen var dermed borte.

Sammen med jernbanens trebruer forsvant også behovet for brutømmermennene. Denne yrkesgruppa var viktig for jernbanens drift i de første årene. Ved byggingen av bruene og det store kravet til vedlikeholdsarbeidet seinere, ble det lagt et stort ansvar på disse arbeiderne. En av dem var Iver Christensen som ble født i 1834. I sin ungdom kom han til Randsfjordbanen i 1860-årene, ble seinere bruformann ved Bjørkebrua og var det til han gikk av med pensjon. Hans sønn Christian Iversen Bråthen (1860-1936) begynte som brutømmermann 16 år gammel og tok over stillingen som bruformann etter sin far ved århundredskiftet. I 1886 kjøpte han eieendommen Bråthen i Sørgefoss, hvor han bodde til sin død. Bråthen arbeidet ved Bjørkebrua til oppnådd pensjonsalder i 1927. Gjennom to generasjoner og i over 60 år kom disse to til å utføre brutømmermannsarbeidet ved Randsfjordbanen og Bjørkebrua.

Den nye jernbanebrua var et solid byggverk som ble tatt i bruk samtidig med at trafikken økte betydelig på Randsfjordbanen. Spesielt gjaldt dette godstrafikken.

Ikke alle var like fornøyd etter åpningen av Randsfjordbanen. Mange hadde nok satt for store forventninger til en raskere framgang for folk flest. Men i det store og hele førte byggingen av jernbaner i siste halvdel av det forrige århundre med seg betydelige forbedringer i bygde-Norge. Etter hvert som postkontorene ble knyttet til jernbanestasjonen i bygda, ble denne det sentrale samlingsstedet hvor bebyggelsen gjerne grodde

opp. Det ble et nytt innslag som ofte forandret en del gamle tradisjoner, og handel, handverk og industri vokste fram.

I tida før radio med tidssignal og værmelding, kunne folk stille klokkene etter stasjonsuret. Dette var under stadig kontroll og var festet til en kraftig brakett ut fra stasjonsveggen. Uret hadde NSBs vingesymbol på toppen og ble trukket opp en gang i uka fra et skap inne i stasjonsbygningen.

Jernbanen besørget også værvarsling. Hver dag etter at varslingstelegram var sendt ut fra Kristiania, ble det påhengt signaler på siste vogn i togene. De ulike signalene varslet hva slags vær som var i vente. Folk langs linjen merket seg dette, og kunne sende meldingene vi dere til naboene. Værvarslingssignalene var også slått opp på venteværelsene i stasjonsbygningene. Ordningen ble innført i 1884 og var i bruk til og med sommeren 1917.

Krigen rammet Bjørkebruene

Bjørkebrua etter at den var sprengt 8. mai 1944. (Buskerud Fylkesfotoarkiv)

Under krigshandlingene i 1940 kom en tysk avdeling fra Vikersund fram til Bjørkebruene om kvelden den 12. april. Begge bruene var sprengt og norske styrker var plassert for å forsvare stedet.

Sivilbefolkningen hadde fått beskjed om å forlate området, da det var ventet kamphandlinger. Men de norske styrkene ble trukket tilbake like før tyskerne nådde fram, antagelig fordi en tysk tropp kom raskere over Sollihøgda enn ventet. Tidlig neste morgen var den tyske avdelingen i ferd med å forsere

jernbanebrua med lette biler. Den sprengte delen av brua, var ikke mere skadet, enn at soldatene med noe arbeid kunne få bilene over. For å få bilene inn og ut av skinnegangen, ble terrenget benyttet der dette er i samme nivå som jernbanesporet. Skjøter i jernbanegjerdet viser fortsatt hvor dette skjedde.

Samtidig som dette foregikk kom en norsk ordonans fram til bruene. Ved en misforståelse var han sendt ut fra Hønefoss. Ordonansen ble beskytt og skjøt selv et par skudd mot eget kjøretøy for å skade dette. I ly av bygningene på Bjørke trakk han seg ut av faresonen uten å bli skadet. Et av skuddene fra de tyske soldatene gikk gjennom veggen på det nærmeste våningshuset, streifet et piano, og skuddmerke på dette vitner om det som skjedde den gangen.

Episoden førte til en amper stemning blant de tyske soldatene, som ville ha klarhet i hva som hadde skjedd. På de fleste omkringliggende eiendommene var alle i gang med dyrestellet denne uvanlige morgenen. Thea og Eldor Bjerke fikk sammen med sin fjørsrøker merke tyskernes vrede. Alle ble kommandert ut av fjøset. Med geværløpene mot seg, måtte de med sitt beskjedne kunnskap til tysk forklare at de ikke hadde noen opplysninger å gi om forholdet. Dette ble etter hvert godtatt. Soldatene gjenopptok arbeidet med å få bilene over brua.

Etter ordre fra det tyske sikkerhetspolitiet sendte lensmannen i Norderhov ut innkallelse til borgervakt ved Bjørkebrua i oktober 1943.

I instruksjonen for vakt holdet var det gitt klare retningslinjer for hvordan vaktene og spesielt vaksjefen skulle opptre. Blant annet skulle han påse at vaktene fulgte gjeldende instruks og at det ble

ført vaktbok. I den tida vakttjenesten varte, skjedde det lite det var grunn til å bokføre. Et vaktlag som ventet avløsning hadde notert at det eneste de merket i løpet av natta var en grå katt på veg over brua.

Borgervakttjenesten var trukket tilbake da et ungt ektepar natten til 8. mai 1944 var på hjemvegen som fører under Bjørkebrua. I grålysningen merket de flere mann oppe i bruspennene. Hvilke oppgaver disse hadde tatt på seg, var det ikke vanskelig å gjette. Selv gikk paret hjem til boligen de hadde 150 meter unna. De ble vekket klokka fire og rystelsene var kraftigere enn de hadde ventet. Dører ble slått inn og vindusglass pulverisert og spredd ut over gulvene. Brannmurer og pipa ristet kraftig og slo store sprekker. Sprengningen førte til at tre spenn i brua falt ned og faren for at tog skulle havne i elva var stor, men dette ble avverget av jernbanens egne ansatte.

Tyske militære kom raskt til stedet og foretok undersøkelser, uten at det førte til represalier for lokalbefolkningen. Men da 30 mann fra Ask ble arrestert og sendt til Grini i september, unngikk ingen spørsmålet om brusprenghningen under forhørene på Victoria terrasse.

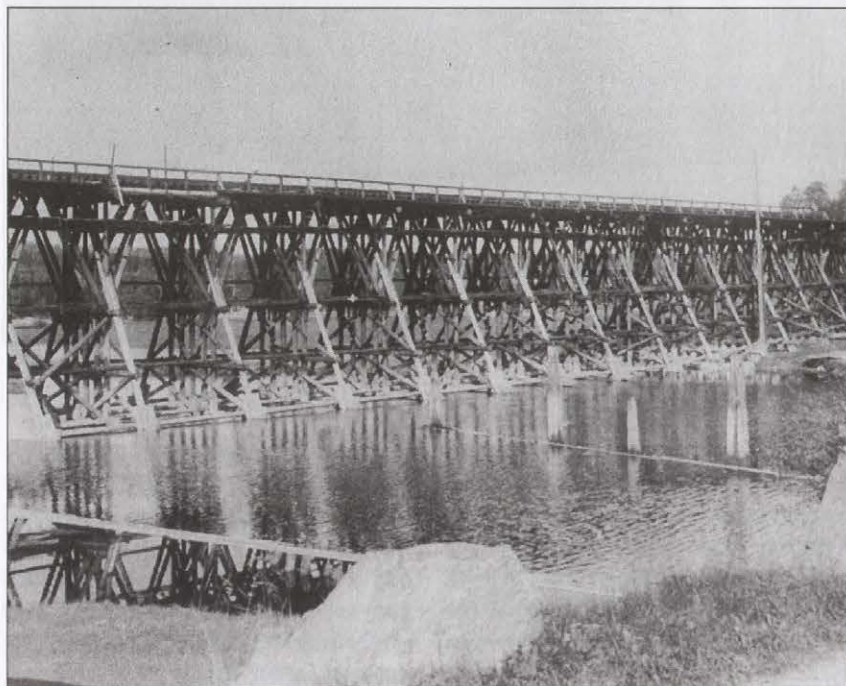
Arbeidet med å få brua kjørbær etter sprengningen ble straks satt i gang. De tyske myndighetene tvangsutskrev arbeidskraft blant distriktets befolkning. Mange forretningsfolk i Hønefoss var

blant disse. Seinere ble russiske krigsfanger satt inn i arbeidet. De bodde i jernbanevogner. Utover lyse forsommerkvelder hørtes fangene som sang kjente russiske folkesanger.

Det tok ti dager å få brua provisorisk bygd opp igjen, og trafikken kunne passere bruddstedet med nedsatt hastighet. Etter krigens slutt ble brua satt i den stand som den opprinnelig hadde hatt.

I ettertid er det klarlagt at sprengningen ble utført av "Osvaldgruppa" som ble ledet av den kjente kommunisten Asbjørn Sunde (1910-85). Han hadde krigserfaring fra den spanske borgerkrigen og ble betegnet som en av de mest dramatiske skikkelser under motstandskampen. Gestapo lovet i 1943 en betydelig pengesum for opplysninger om ham. I Sundes gruppe deltok flere fra Ringerike og Modum som særlig var aktive i vårt distrikt i 1943 - 44.

I desember 1951 gikk det et leirras ca. 500 meter ovenfor Bjørke-brua. Leirmassene havnet i elva Sogna og hadde så stort omfang at banelegemet ble hengende i lufta i 50 meters lengde. Dette førte til at jernbanelinjen måtte legges om ved innkjøringen til brua. Ask ble i en måneds tid endestasjon på Randsfjordbanen, idet de reisende måtte fraktes med vegbuss mellom Hønefoss og Ask så lenge omleggingsarbeidet pågikk. I 1959 var arbeidet med elektrisk drift av banen fullført.

Kilder:

Ringeriges Ugeblad
Ringerikes Blad
Hønefossboka, annet bind
Jernbanemuseet på Hamar

Om artikkelforfatteren

Kjell Lundstad (76) er født på Ask. Etter å ha gjennomgått landbruks- og skogskole, har han drevet som bonde i hjembygda. Han har tidligere vært bidragsyter til heftet.

Kapellet på Tanberg

Jordet der kapellet sto, sett fra Sjefsgården. (Foto: Geir Odden)

Gårdsfolket på Tanberg i Norderhov kaller jordet mellom Øvre Tanberg og Sjefsgården for kapelljordet. Dette er et navn det kan ha hatt i snart tusen år. Gården var antageligvis blant de første gårder i Norge som fikk satt opp et høgendes eller privatkapell på eiendommen. Gjennom århundrene forfalt det. I et kongebrev fra 1304 blir det omtalt å være i fullstendig i forfall.

Av GEIR ODDEN

Navnet Tanberg skriver seg fra Tornberg, altså berget med tornekratt. Det er et naturnavn som beskriver de

naturlige forhold der gården ble bygget. Gårdene med naturnavn er blant de eldste og største i landet vårt. Vi finner gjerne høvdingsetet i bygda blant disse gårdene, og vi regner med at Tanberg fra de eldste tider var høvdingsetet i nærmiljøet rundt dagens Norderhov kirke. På Ringerike regner vi med at disse gårdene ble til i århundrene rundt Kristi fødsel. I nærheten av gårdene finner vi gjerne flere gravhauger. Det gjør vi også på Tanberg. På oppsiden av Øvre Tanberg finner vi i dag mange gravhauger på Stavhella. Forskjellige beskrivelser forteller oss at det på jordet nedenfor Stavhella nedover mot dagens Ringvold (Hønen) også har vært hauglagt folk.

Religionskifte

Ringerike har flere stedsnavn som forteller oss at det har stått hov for tilbe-

ding av de norrøne guder der. I nærmiljøet rundt Tanberg finner vi Njardarhof som har gitt navnet til dagens Norderhov. Njardarhof betyr hovet som er viet til guden Njardar (Njord). Vi vet ikke sikkert hvor dette hovet har stått, men man antar det har stått der Norderhov kirke, bygget i andre halvdel av 1100-tallet, står i dag. Det er funnet spor etter eldre hus bygget av tre på kirketomta på Norderhov. Det er verdt å merke seg at hovet kanskje like gjerne kan ha vært våningshuset på en gård som et eget hus kun dedikert til gudsdyrkelse.

Man regner med at enkelte folk på Ringerike var kristnet før Olav den hellige startet sin omvendingskampanje. I en overgangsfase skal vi ikke se bort fra at de tidligere hovene ble brukt som kirker.

De første kirkene

De første kirkene som ble bygget på Ringerike, var nok trekirker. De var bygget med reisverkvegger av jordgravde stokker. Ettersom det ikke fantes noen grunnmur av stein, så råtnet disse kirkene opp etter ganske kort tid.

I den første kirkereisingstid ble en kirke på Stein bygget som høgendes eller privatkapell for storfolket der. På Bønsnes sies det at Olav den hellige lot bygge en kirke. Vi vet ingenting om kirka på Tanberg på denne tida og kan således kun spekulere på hendelsesforløpet. Spørsmålet er om storfolket på Tanberg skulle være noe dårligere enn annet storfolk og ikke ha sitt eget kapell. Det kan også være at Tanberg fikk sitt privatkapell en gang like etter år 1000. Runesteiner funnet på Tanberg fra 1000-tallet kan tyde på det.

Da trekirka på Stein var så forfallen at den måtte rives en gang i første halvdel av 1100-tallet, ble det bygget en kirke av stein på den samme tomte. Den fikk etter hvert status som soknekirke. Spørsmålet er om også storfolket på Tanberg da satt med en forfallen trekirke

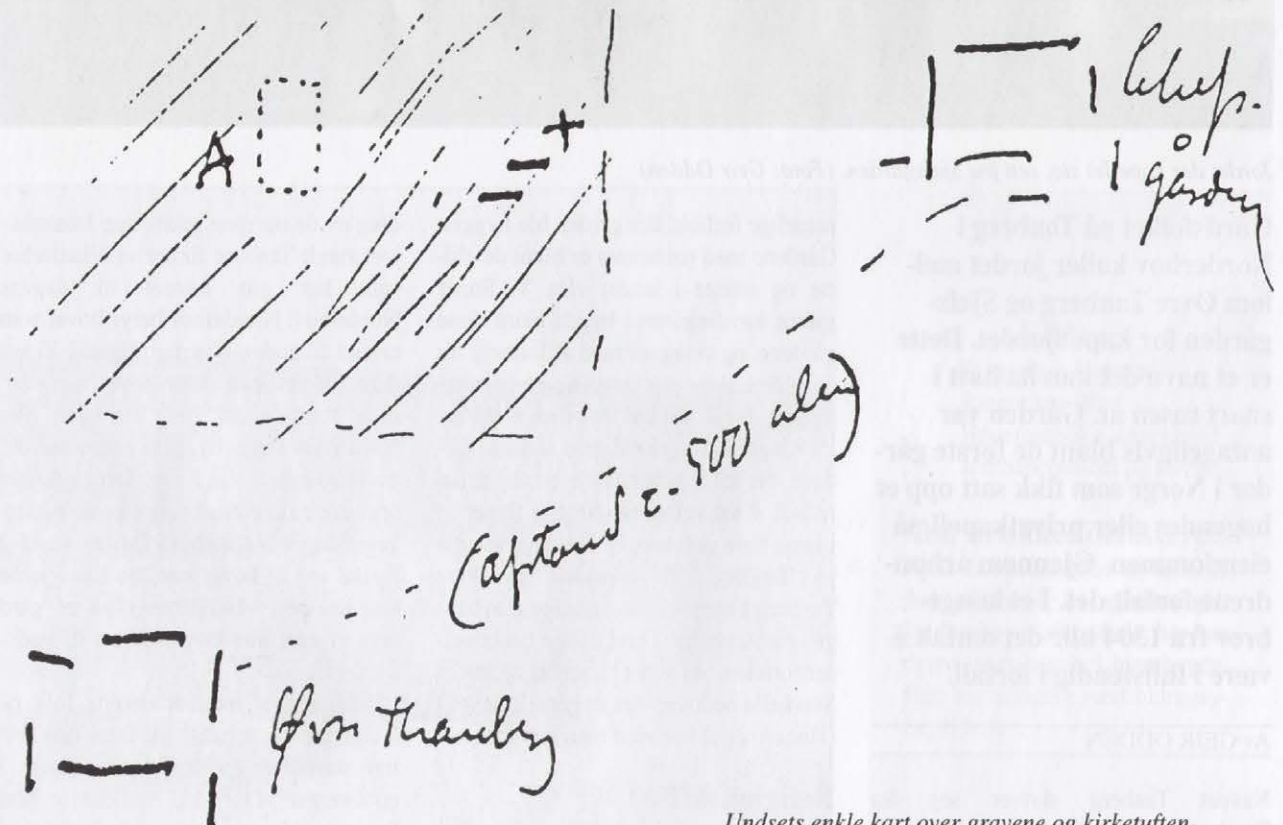
og bygde en steinkirke på sin kirketomt rundt de samme tider. Når vi kommer til siste tredel av 1100-tallet, finner vi det første beviset for at det har vært en kirkegård på Tanberg. Beviset er gravsteinen til Gudtorm Sleiker.

Kongebrevet og senmiddelalder

I et kongebrev skrevet av kong Håkon den femte Magnusson i Bergen i 1304, får vi vite at Tanberg kirke var i så dårlig stand at kongen bruker ordene fullstendig i forfall. De siste generasjonene av Tanbergsmenn hadde vært mye ute og reist i embets ærend, og de to siste generasjonene har sannsynligvis ikke bodd fast på gården i det hele tatt. Dermed har vel ikke behovet for privatkapellet vært så altfor stort, og Norderhov kirke lå jo bare en knapp kilometer vekk. Sannsynligvis har gårdsbestyrere skjøttet gården i Tanbergsmennenes fravær, og etter at kongen tok over Alv jarls eiendommer har sannsynligvis leilendinger drevet Tanberg. Antageligvis var Tanberg på denne tiden delt i en østre og en vestre del. Vi hører ellers av konge-

brevet at et alter ble oppsatt i kongens eget kapell, Mariakirken i Oslo, til Tanbergsmennenes ære. Et slik alter fikk som regel kun de som testamenterte kirken store formuer.

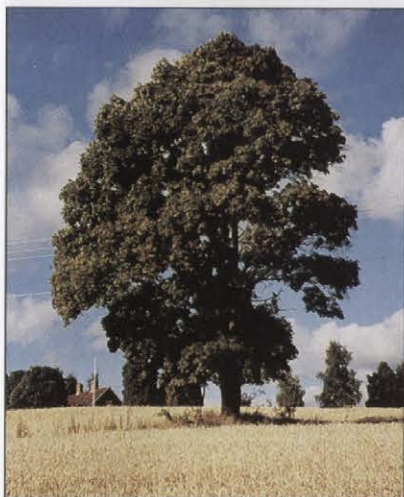
Vi hører ikke noe mere til Tanberg kapell i middelalderen, men la oss følge gårdens historie. I 1390 får en Kristin Nikolasdotter en del gods i gave fra dronning Margrethe for hennes avdøde mann ridder Jens Hjernes fortjenester. Blant dette godset er Tanberg, og Kristin stammer på farsiden fra Alv jarl. Tanberg er sannsynligvis i Hjernefamiliens eie inntil rundt 1470. En gang før reformasjonen i 1537 blir Tanberg gitt til Mariakirken i Oslo. Etter reformasjonen blir østre Tanberg lagt under kanten i domkirken, og vestre Tanberg under kanonikatet til soknepresten i Oslo. Disse leier så gården ut til leilendinger. På 1600-tallet blir østre Tanberg solgt til privatpersoner. Vestre Tanberg blir brukt som sjefsgård for den militære kommandanten på Ringerike og Hallingdal frem til 1892 da den blir solgt til private.

Undsets enkle kart over gravene og kirketuften.

Kirkeruinen

I 1743 skriver fogd Ivar Wiel en beskrivelse over Ringeriges og Hallingdals fogderi på oppdrag fra det danske kanselli. Her nevner han at det på Tanberg finnes grunnen av en grunnmuret bygning og mange stykker av tak og murstein hist og her i jorden. Videre nevner han at det fra denne bygning sies å gå en lønngang av mur til en stor jordhaug straks ved gården. Han nevner også at

Dr. philos Ingvald Undset fant i 1885 restene etter kapellet mellom Sjefsgården og Øvre Tanberg. Jordets eneste upløyde del består av et lønnetre. Treets røtter kan skjule restene etter Tanberg kapell. (Foto: Geir Odden)

det på den andre siden av gården er en annen stor jordhaug, der de 50 år før gravde opp et stort sverd.

Antikvar Lorentz Diderik Klüwer fremhever i en beskrivelse fra 1823 tre runesteiner ble funnet i det som må ha vært kirkegården på Tanberg. Han nevner imidlertid ikke om han har sett selve kirkeruinen. For øvrig nevner han lønngangen.

I 1885 fant man tre fragmenter av en billedstein i ringeriksstil på samme del av jordet på Tanberg der de tre runesteinene lå. Dr. philos Ingvald Undset, Sigrud Undsets far, kom da til Tanberg. Billedsteinen har sannsynligvis vært en del av en likkiste av stein. Undset undersøkte den del av jordet der billedsteinen ble funnet. Her fant han restene etter kapellet mellom Sjefsgården og Øvre Tanberg. Undset nevner også at jordsmonnet her inneholder stumper av tegl og kalk. Videre nevner han at det stadig treffes på gamle begravelser på jordet som alminnelig dannes av på kant reiste

heller som omgir skjeletter. Undset tegnet også et enkelt kart over gravene og kirketuften. Kartets plassering av kirkeruinen og dagens lønnetre stemmer dårlig om man holder det slik Christie gjorde. Om man derimot vrir det en gang mot venstre så matcher

det bedre lønnetreet og hagen på Sjefsgården. Det gir også mer mening at kirka ligger på en topp synlig fra alle kanter av jordet og med gravene i kirkebakken ned mot sjefsgården. Om kirka hadde ligget der Christie lagde søkegrøfta si, ville den ikke være synlig fra så mange kanter.

Lønngangen

Eivind S. Engelstad nevner i boka "Fortidsminner på Ringerike" at jorda på en lengre strekning av jordet på Tanberg plutselig styrtet sammen i 1892. Hullet ble straks fylt igjen uten nærmere undersøkelser.

Om man skal spekulere på hvorfor det har gått en lønngang på Tanberg, må det nevnes at Iver Wiel i sin beskrivelse omtaler en eldgammel bygning på gården Hafnord på Ringerike, laget av laft over en grunnmur av stein. Den skal ha vært brukt som kombinert våningshus og festning. Spørsmålet er om lønngangen på Tanberg kan ha vært brukt til å evakuere folk og verdisaker til steinkirka ved angrep i ufredstider.

Vår tid

I 1964 kom nåværende eier av Tanberg, Carl August Mohn, borti noen store rullestener ved pløying i åkeren nord-øst for Sjefsgården. Det ble tatt kontakt med arkitekten og forskeren Håkon Christie som kom på befarings. Konklusjonen på funnet var at steinene kunne være deler av en ringkjede som har tilhørt en gravhaug.

I 1983 kom Christie tilbake for å lete etter restene av Tanberg kapell. Tegl, kalk og beinrestene som Wiel, Klüwer og Undset nevner, var ikke observert av Mohn i alle de år han hadde pløyd på jordet. Christie valgte seg ut et område av jordet han mente stemte med Undsets kart og beskrivelse over kapellruinen. Der gravde han en ni meter lang og 75 cm bred søkegrøft. Søket førte ikke til at de fant noe som stammet fra kapellet eller kirkegården. Pløyejorden på stedet var kun 25 cm tykk, og sanden under

bar tydelige spor etter plogspor. Dette kan bety at eventuelle rester etter kapellet og kirkegården er blitt pløyd i stykker. Dessuten nevner Undset i 1885 at det den gang var funnet og fjernet flere graver. Christie mener likevel det er grunn til å ha området under observasjon.

Etter at Christie var der, er gårdsveien som gikk fra Hesselberg-krysset over jordet til Sjefsgården og Øvre Tanberg, pløyd igjen. Dette var muligens den gamle middelalderveien som førte til kapellet og de to gårdene. Mohn nevner også at det har stått smie og/eller bastu her langs veien i eldre tider. Det mener han kan være grunnen til at det er pløyd opp trekull, trekullholdig jord og skjorbrent stein på jordet her. Eller kan det være spor etter et nedbrent Tanberg kapell slik vi vet har hendt med både Stein og Bønsnes kirker?

Det er bare et sted på jordet som ikke er pløyd opp. Det er et lønnetre som har stått like i nærheten av gårdsveien i krysset der man kjørte opp til Øvre Tanberg. I høst fant Mohn teglstein her. Plantet Undset lønnetreet for å markere kapellruinen, og for å hindre plogen i å ødelegge ruinen? Bare videre utgravninger kan gi oss svar på det.

Kilder:

Magnus Olsen: Norges innskrifter med de yngre runer bind 1 og 2, Oslo 1941,1951

Øystein Ekroll: Med kleber og kalk. Oslo 1997

Andreas Gjerdi: Ringerikes kirker. Oslo 1973

Hole Kommune: Pilegrimsleden. Oslo 1995

Eivind S. Engelstad: Fortidsminner på Ringerike, Oslo 1930

Ivar Wiel: Ringerige og Hallingdal, Christiania 1802-1805
Artikler i heftet "Ringerike"

Om artikkelforfatteren

Geir Odden (34) år er født i Oslo og bor nå ved Semsvannet i Asker. Han arbeider som IT-konsulent ved Ericsson AS i Asker. Han er amatørhistoriker med spesiell interesse rundt de norrøne på Grønland og Vinlandsferdene.

Anders Castus Svarstad – bymaleren fra Røysetangen

Ved Themsen. (Rasmus Meyers samlinger, Bergen).

Anders Castus Svarstad er holecværingen som ble Oslos maler. I heftet 1994-95 trykket vi en artikkel om mennesket og maleren. Under avslutningen av arbeidet med artikkelen kom vi over at Ellen J. Lerberg da nylig hadde fullført en magisteravhandling om maleren. I årets heftet har vi fått Lerberg til å skrive hvorfor Svarstad, med sin bakgrunn i et bondesamfunn, mest viet sin oppmerksomhet mot byen og dens egenart.

Av ELLEN J. LERBERG

Anders Castus Svarstad ble født 22. mai 1869 på gårdsbruket Lille Svarstad på Røysetangen. Han var sønn av Guldbrand Hansen Svarstad (1815-1895) og Maren Gudbrandsdatter Gommæs (1832-1926), også kjent som "Maren måler". Guldbrand Hansen Svarstad hadde kjøpt Lille Svarstad i 1861, og Anders Castus levde sine tidligste år her sammen med sine søsken. Som resultat av uheldige økonomiske plasseringer måtte Guldbrand Hansen Svarstad selge gården ved slutten av 1870-årene. Familien beholdt en fraskilt part på omkring 15 mål, Sørjordshaugen, hvor de fikk satt opp et bolighus, etter sigende ei stue fra Helgelandsmoen. Familie-

faren begynte etter salget av gården å livnære seg som maler, og han utførte også dekorative maleropdrag. Anders Castus fulgte sin far i arbeidet, og som 15-åring begynte han i malerlære hos sin fars fetter, malermester Nils Hunstad på Lillestrøm. I et par bygninger på Lillestrøm kan man den dag i dag se noen av Svarstads arbeider fra denne tiden.

Kunstnerisk utdanning

Når det gjelder Svarstads tidligste kunstneriske utdanning, har vi få presise årstall. I siste halvdel av 1880-årene var han elev ved Tegneskolen i Kristiania. I begynnelsen av 1890-årene reiste han omkring i Europa som håndverker. Han var også i USA hvor han blant annet var knyttet til Verdensutstillingen i Chicago

i 1893. I slutten av 1890-årene var Svarstad elev ved Académie Colarossi i Paris.

Allerede i noen av Svarstads tidligste malerier finner vi motiver fra Kristiania, så også i hans debutmaleri på Høstutstillingen i 1902, *Skisse fra Ekeberg*. Etter debuten deltok han jevnlig på kunstutstillinger, men livnærte seg og sin familie fremdeles også gjennom dekorasjonsmaling. Svarstad hadde i 1902 giftet seg med Ragna, født Moe, og de fikk etter hvert tre barn.

Bymotiver livet gjennom

Svarstad er nok for allmennheten mest kjent for sine bymotiver, samt det faktum at han var gift med Sigrid Undset. Etter at Svarstad forlot Hole som unggutt flyttet han aldri tilbake til landsbygda, men foretrakk å bo i byen. Selv om han hadde sin bakgrunn i det agrare samfunn, ble Svarstad snart et "bymenneske", og det var som sagt særlig i byene han fant de fleste av sine motiver. Ved en gjennomgang av Svarstads

kunstneriske produksjon viste det seg å være svært få malerier blant hans landskapskunst som har tilknytning til hans hjemtrakter på Ringerike. Noen hederlige unntak finnes selvfølgelig, deriblant en serie med dekorative arbeider han utførte til apoteket Løven på Hønefoss i 1932. I denne serien, som i dag er i privat eie, finnes motiver blant annet fra ruinene på Stein gård, Norderhov kirke og Krokkleiva. Nei, det var nok byene som fascinerte Svarstad mest, og gjerne byer hvor den moderne tid i form av telefontråder, gasstanker eller fabrikkpiper hadde gjort sitt inntog. Klassiske motiver som berømte monumenter eller bygninger opptok ham mindre.

Svarstads *Fabrikker ved Themsen* viser nettopp et slikt motiv, med fabrikker, lagerbygninger, lastebåter og heisekraner. Da det ble stilt ut i Kunstnerforbundet i Kristiania i 1914, berømmet kunstkritikeren Jappe Nilssen i Dagbladet Svarstad for at han hadde maktet å skildre dette fabrikkmiljøet så levende og virkelig. I de aller fleste av

A.C. Svarstad på Sørjordshaugen.

Svarstads byskildringer er mennesket framstilt lite og betydningsløst, så også i denne komposisjonen hvor det kun ses noen små skikkelser om bord i båtene og inne på land. Menneskene i maleriene er svært sjelden viktige for komposisjonen på annen måte enn som en målestokk for forholdet mellom menneske og den menneskeskapte moderne byen. *Ved Themsen* ble malt i London i 1912, da Undset og Svarstad oppholdt seg der som nygifte.

Stadig på reise

Gjennom hele sitt liv var Svarstad mye ute på reise, noe som ble muliggjort gjennom flere stipender. De fleste av hans reiser gikk nettopp til storbyer som München, Paris, London, Dresden, Roma og Napoli. Fra Svarstads opphold i Italia finnes blant annet en meget interessant skildring av en av Napolis smale trappegater. Her er det ikke den moderne byen som skildres, men mer det yrende folkeliv som møtte Svarstad i Napoli. Der var innbyggerne mer ute på gatene enn inne i sine leiligheter, og alt mulig foregikk ute i bybildet, noe Svarstad med glede har skildret i *Palonetto Sta. Lucia, Napoli* fra 1909. Her spises det, her krangles det, her ammer man sine barn, her friseres man. Utenfor en slaktebutikk henger to lyserøde skrotter, og ei ku blir melket. Gateløpet er trangt og smalt med høye hus på hver side. Mellom husene henger fargerik klesvask til tørk, og høyt over

A.C. Svarstad: *Empirekvartalet*, (1916-17) Privat eie.
(Foto: Jacques Lathion, Nasjonalgalleriet.)

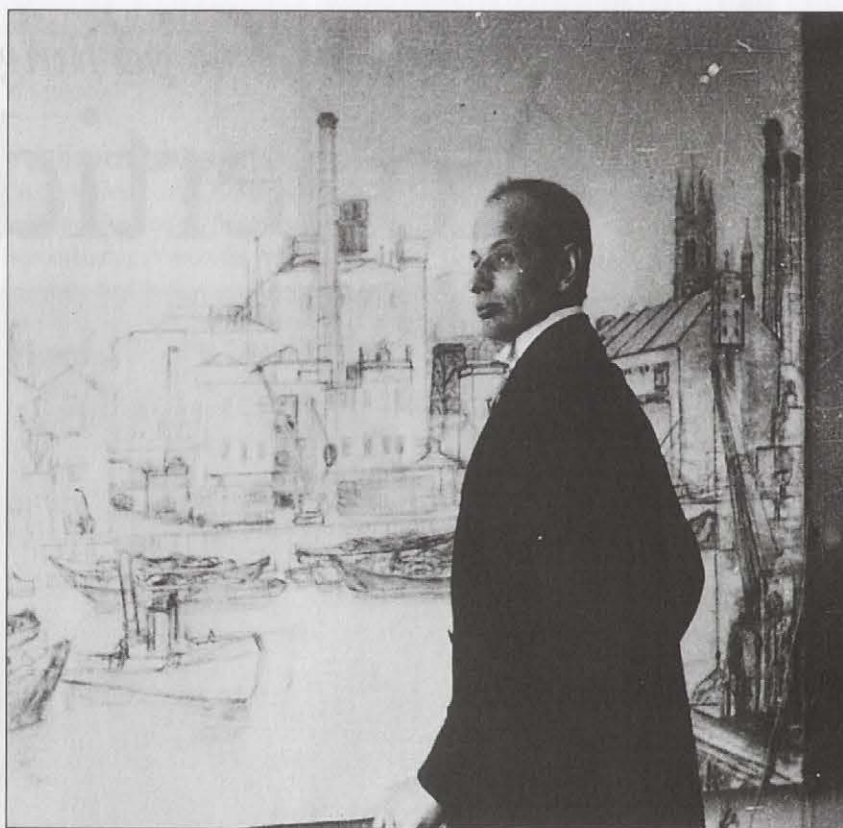
A.C. Svarstad: Palonetto Sta Lucia, Napoli, 1909. Rasmus Meyers samlinger, Bergen.

det hele ses den blå himmelen. Det er langt fra Røysetangens jordbrukslandskap til det rike folkelivet i denne særpregete trappegata i Napoli.

Byene som motiv

Byen som framfor noen mest flittig ble skildret av Svarstad, var Kristiania. Her var han bosatt det meste av sitt liv og her oppsøkte han de typiske fabrikkstrøkene langs Akerselva, gassbeholdere, arbeiderstrøkene på Østkanten, men også mer pittoreske steder som klosterruinene på Hovedøya. Hans mange motiver fra hovedstaden skildrer ofte de mindre påaktede, men karakteristiske stedene og er i dag også interessant dokumentasjon av datidens Kristiania. Et eksempel på dette er *Empirekvartalet* (1916-17), hvor det gamle militærhospitalet ses til høyre i bildet og Trefoldighetskirken med sin lett kjennelige kuppel dominerer bildet sammen med frodig grønn vegetasjon.

Hvorfor fenget byene Svarstad slik de gjorde? Hvorfor foretrakk han det moderne livet i storbyene i stedet for de frodige jordene på Røyse? Jeg tror noe av årsaken var kontrasten. Det pulserende og nye i byene, håpet for den nye tid i motsetning til det gamle, tradisjonelle bondesamfunnet. Og når Svarstad skulle male, valgte han det moderne bylivet framfor det velkjente og tradisjonelle. Svært mange kunstnere, og særlig i generasjonene før Svarstad, har satt

A.C. Svarstad i arbeid med *Ved Themsen*, 1912.

den norske bonden og den norske naturen i høysetet. Svarstad valgte seg den nye verden med alt det den brakte med seg av godt og vondt, og til tross for en litt gammelmodig uttrykksform (den moderne kunstens fargebruk og komposisjon sto ham fjernt) var det moderne liv og det fremskrittrettede samfunnet han valgte å skildre. Svarstad er en av de

få kunstnere som så konsekvent har viet store deler av sin produksjon byens motiver.

På Røyse om sommeren

Svarstad beholdt Sørjordshaugen fram til sin død i 1943, og han var der ofte, særlig sommerstid. Eiendommen er fortsatt i familiens eie.

Ringeriksmotiver

Svarstad laget mange malerier med motiver fra Ringerike. Mange av dem har skiftet eier både en og to ganger siden de siste årene. Ingen av dem er fotografert med tanke på gjengivelse. I magisteravhandlingen sin har Lerberg registrert malerier:

Interiør med den gotiske madonna, Bønsnes kapell (ukjent eier)
Ungdomsminner, ved Tyriffjorden (ukjent eier)
Utsikt over Bønsnes (privat eie, Oslo)

Utsikt over Røysetangen/Bønsnes kirke (tilhører familien)

Interiør fra Bønsnes kapell (ukjent eier)

Bønsnes kirke (privat eie, Holmestrand)

Høstdag på Ringerike (ukjent eier)

Landskap fra Njardarhov (ukjent eier)

Krokkleiva (ukjent eier)

Følgende er laget som utsmykning til apoteket Løven i Hønefoss 1932:

Ruinene på Stein gård (privat eie, Oslo)

Hønen bru (privat eie, Oslo)

Bønsnestangen (privat eie, Oslo)

Krokkleiva (privat eie, Holmestrand)

Ringerikslandskap med Norderhov kirke (privat eie, Holmestrand)

Tyriffjorden (ukjent eier)

Om artikkelforfatteren

Ellen Lerberg (35) bor i Oslo. Hun er utdannet magister i kunsthistorie, og har blant annet arbeidet som redaktør av tidsskriftet "Kunsthåndverk" og som konservator ved Bergen kommunes kunstsamlinger. Lerberg skrev sin magisteravhandling om A.C. Svarstad i 1993, og var ansvarlig for utstilling "A.C. Svarstad og byen" som ble vist i Bergen Billedgalleri og Lillehammer Kunstmuseum i 1998.

Bussens historie på Ringerike:

Pionertiden

Sjåfør Anders Smeby fra Sogn fotografert ved en av Oslorutens vogner på Søndre Torv i Hønefoss ca. 1928. (Foto utlånt av Hans Andreas Kristiansen, Nordstrand Foto).

Veinettet i distriktet var ferdig utbygd like før århundreskiftet. Det åpnet for helt nye muligheter til å komme raskere fram på. Bussens inntog på Ringerike er historien om et mangfold av entusiastiske pionerer som i 1920-årene med små midler gjennom hele livet satset på å utvikle kollektivtilbudet. På kort tid bygde de opp et finmasket rutenett som dekket store deler av Ringerike, Jevnaker og Hole.

Av SVEIN ÅGE ERIKSEN

Det skulle likevel ta noe tid før innbyggerne og bussene ble "gode busser". Buss var tross alt noe helt nytt. Langs de støvete bygdeveiene stilte folk seg opp i god tid før bussen kom for å studere det nymotens vidunder. I begynnelsen var det også mange som var livredde for å bli med denne kjøredoningen; det kunne aldri gå bra med så store biler. Derfor var det ingen enkel oppgave de første rutebileierne tok på seg. Bussdriften ble startet av småkårsfolk som håpet å skaffe seg et brukbart levebrød. Gjerne ved siden av et småbruk, eller kombinert med annen virksomhet. De var alle blitt fanget av dette tekniske vidunderet og muligheten til å komme seg fortere

fram. De satset sin egen arbeidskraft og lånte penger.

Sundvollen først

I Hønefoss-distriktet ble den første rutebilen tatt i bruk i 1910, året etter at Bergensbanen åpnet. Olaf Færden begynte da bilrute mellom Hønefoss og Sundvollen. Imidlertid varte ikke dette rutebiltiltaket lenge. Det ble heller ikke noen suksess med rutebil mellom Hønefoss og Oslo fire år senere.

Men i 1920 ble det for alvor kontinuitet i rutebiltilbudet. Adolf Karlsen og Jul Eriksen fikk konsesjon på strekningen. 15. mai 1922 startet Karlsen bilruten nr. 3731 Hønefoss - Oslo. Rutebilen ble kjørt med en seks seter og taksten var 25 øre per kilometer. De første årene var

det bare trafikk om sommeren. Året før hadde drosjeeierne i Hønefoss trafikkert strekningen

Med i alt syv drosjer og en takst på 30 øre per km. Snart gikk det opp for svært mange at dette kunne bli en lønnsom geskjeft. Allerede i 1921 snappet Schøyens Bilcentraler konsesjonen på strekningen fra Oslo til Hønefoss. De kjørte to turer daglig fra 27. juni 1921. Først med fem syv-setere. Senere på sommeren ble hele ni syv-setere satt inn i trafikken. En av turene gikk også gjennom Hole. Trafikken ble holdt i gang til og med 2. november 1921. Første driftsår var ingen økonomisk suksess. Med et underskudd på 9855,35 kroner ble det bekreftet for mange at det å drive rutebiltrafikk på ingen måte var lettjente penger. Derfor var det bare å krumme halsen og gå på med ny giv neste år. I 1922 startet Schøyens trafikken i påsken den 12. april og kjørte til 8. desember med i alt 12 syv-setere. Året ble gjort opp med et overskudd på 1095,23 kroner.

Sterk konkurranse

I takt med de bedre resultatene var det stadig flere som ville friste lykken. Dette var bakgrunnen for at aksjeselskapet Ringeriksruuten ble stiftet den 18. april 1923 av Jørgen Skahjem, Ingvald Bratlund, Olaf Brekke og Gulbrand Skollerud. Ruten mellom Hønefoss og Oslo ble kjørt med to seks-setere. Dermed var det hele tre selskaper som drev rutebiltrafikk mellom Hønefoss og Oslo.

I 1923 kjørte Schøyens med ni vogner. Foruten de daglige to turene, ble det også kjørt en tredje tur på lørdager, samt en billig familietur hver onsdag til Sundvollen. Takstene var dette året 12 kroner til Hønefoss, 9 kroner til Sundvollen og 6 kroner til Sollihøgda. Stadig flere biler ble satt inn i rutekjøringen og konkurransen presset prisene kraftig nedover. Allerede neste år var taksten fra Oslo til Hønefoss sunket til 8 kroner og på høsten sank taksten helt ned til 5 kroner. Slik kunne det naturlig nok ikke fortsette. Derfor ble de som trafikkerte ruten enige om at det i de minste skulle være et tidsintervall mellom rutene på en time. Blekket hadde knapt tørket på denne første overenskomsten før det igjen var full strid

mellom rutebilselskapene. Behovet for et bedre samarbeid og samkjøring var innlysende.

Snøbrøying et problem

De første årene ble Oslo-ruten bare kjørt om sommeren, og det hadde sin helt naturlige forklaring. Vinters tid var det kun snøbrøying med hester, og brøytingen gikk for høyt for bussene. Derfor tok Peder Engeseth saken i egne hender. Han overtok brøytingen over Sollihøgda med et par busser og en lastebil. Dermed ble han også den første som kunne kjøre rutebil mellom Oslo og Hønefoss hele året.

Peder Engeseth kom til å bli svært sentral i den rivende utviklingen av rutebiltrafikken på Ringerike. Selv hadde han drevet med rutebil i Romsdal mellom Dombås og Åndalsnes inntil Raumabanen ble åpnet i 1924. Han flyttet da til Oslo og gikk inn i Schøyens Bilcentraler og tok seg av Hønefoss-trafikken. I 1925 overtok Engeseth driften av ruten Oslo - Hønefoss. Senere overtok han også selskapet Rutebilene II som kjørte strekningen Oslo - Hønefoss - Jevnaker. Etter hvert ble det etablert samkjøring med de andre som hadde konsesjon på strekningen. Samkjøringen kjøpte etter hvert opp nærmere 20 ruter. Men først i 1926 ble det benyttet buss på Oslo-ruta.

Finmasket nett

Utover i 20-åra var det svært mange som søkte konsesjon på rutebilkjøring i Ringeriks-distriktet. Også her startet trafikken i det små. Olaus Garlie fra Nes i Ådal var pioneren når det gjaldt personbefordring med motorkjøretøy i Ådal og Begnadalen. Men det var en heller beskjeden begynnelse. Vinteren 1922 - 23 startet han med å frakte folk på en slede trukket av en motorsykkel. I 1927 ble det første bussen satt inn i Ådals-trafikken. Garlie kjørte da ruta Bagn - Hønefoss. Men han fikk raskt konkurranse. Tidlig i 1920-åra begynte også Sigurd Granheim rutebiltrafikk i Begnadalen. Også Ringeriksruuten drev med trafikk mellom Ådal og Hønefoss.

I begynnelsen gikk all rutebiltrafikk på østsida i Ådal, men i 1927 fikk Anders Østvold konsesjon på bilrute Hønefoss - Elsrud. Den ble riktignok innstilt etter kort tid, men etter at flere konsesjonshavere hadde vært innei bildet kom Anders Tunga inn i 1928. Til å begynne med kjørte han en tur hver vei om dagen med en femseters Ford. Etter hvert som trafikken tok seg opp, ble bussene større. I 1932 kjøpte han en 15-seter buss og i 1934 en 18-seters.

Den første selvstendige bilruten på Bønsneslandet startet i 1927, selv om det allerede i 1924 og 1925 var korre-

Adolf Karlsens bilrute Hønefoss - Kristiania i 1920-åra. (Foto utlånt av Buskerud Fylkesfotoarkiv).

Nordre Torv i Hønefoss 1. mai 1926. (Foto: Hans A. Kristiansen/Buskerud Fylkesfotoarkiv).

sponderende ruter med Oslo-trafikken. K. Engebretsen fikk konsesjon for å kjøre rutebil på strekningen Libakke - Hønefoss hver onsdag og hver lørdag med en Ford personbil. Men også her vokste trafikken raskt. To år senere var det plutselig fire konsesjonshavere i denne trafikken. Også Tyrstrand og Nakkerud kom tidlig med i rutebiltrafikken. I 1928 ble det gitt konsesjon på strekningen Hønefoss - Veholdt ved

Tyrstrand-delet. Imidlertid var snu-

plassen ved Veholdt så liten at ruta måtte kjøre til Fegri på Tyrstrand for å snu. Her fikk de nærmeste naboene til snuplassen kjøre gratis med bussen mot at de sørget for snøryddingen! De første årene var Johan Glaserud alene om å kjøre denne strekningen. I de neste tre-fire årene var det flere som søkte konsesjon og fikk kjøre, men konkurransen ble likevel kortvarig. Først i 1932 ble Glaserud utfordret. Sigurd Øveren fra Nakkerud fikk tillatelse til å kjøre ruta

helt til Hønefoss. Han drev denne som en kombinert melke- og personrute. Dette måtte nok ha falt Glaserud tungt for brystet, for han gjorde flere forsøk på å få sin rute forlenget både til Tyrstrand kirke og Åmot bru, men uten resultat. Derfor fortsatte Øveren og Glaserud å kjøre side om side fram til 1954 da statsbanene overtok.

Ruta til Sokna er en av de eldste på Ringerike. Våren 1922 fikk Ole Lerfaldet konsesjon. Han kjørte strek-

ningen alene i mange år, og klarte å overtale både formannskap og bystyre til at det ikke ble gitt flere konsesjoner på denne strekningen. Men eventyret og monopolet varte ikke evig. I 1932 avslo Arbeidsdepartementet konsesjonssøknaden fra OleLerfaldet, fordi bilruta hans konkurrerte med jernbanen om passasjertrafikken. Avslaget vakte stor harme, men dette hjalp ikke.

Jernbanen skulle ikke utfordres, men pussig nok var det nettopp statsbanene som fikk lov til å starte opp igjen rutebilkjøringen til Sokna i 1951. I slutten av 1920-åra ble det også kjørt personruter mellom Hønefoss og nedre Hallingdal. Endestasjonen var enten Ørgenvika, Flå eller Nesbyen.

Rutebiltrafikken i Krødsherad begynte først i 1951. Derimot er bilruta Hønefoss - Åsa en av de gamle rutene i distriktet. Allerede i mai 1923 fikk Jul Eriksen konsesjon på denne. I slutten av 1920-årene ble det opprettet tre nye bilruter mellom Hønefoss og de nærmeste bygdene ord og øst for byen.

Rause med konsesjon

I 1920-åra var det mange som gjerne ville begynne med bilrute og som søkte om konsesjoner, både på nye ruter og på ruter som alt var opprettet. Bystyret var også en tid nokså rause med å gi konsesjon. Dette fordi dengang regnet man med at fylkesveistyret ville regulere bilrutenes antall.

Men etter hvert tok rutebiltrafikken helt av. I slutten av 1920-åra ble bystyret langt mer forsiktig med å gi konsesjoner, fordi det var blitt altfor mange konsesjonshavere på enkelte strekninger.

Karakteristisk for rutebiltrafikken på Ringerike var det at den ble grunnlagt av enkeltpersoner som begynte å kjøre rute på en bestemt strekning. Dette gjaldt spesielt for lokaltrafikken. I Oslo-trafikken var det flere aksjeselskaper, men også enkeltpersoner, som for eksempel Adolf Karlsen. I rutebiltrafikken på Hønefoss finner vi heller ikke kommunale rutebilselskaper og eller selskaper der bygdefolket selv har aksjer eller andeler. Grunnleggingsstida for rutebiltrafikken på Ringerike sluttet omkring 1935. Da var det 16 personruter som hadde sitt avgangs- og ankomststed i Hønefoss. 1. juni 1934 var det 494 avganger uke fra Hønefoss og i vinterhalvåret 480 avganger. I 1939 var det 19

Noen av de første bussene til Engeseth trolig fotografert ved Bilcentralen i Hønefoss ca. 1930. (Foto utlånt av Buskerud Fylkesfotoarkiv).

ruter. Det var ingen sterk stigning i rute tilbudet i siste halvdel av 1930-åra. Sommerrutene i 1939 viste en stigning til 525 avganger per uke.

Året før ble Europas største buss, en semitrailerbuss med trekkvogn og tilhenger, satt i trafikk mellom Hønefoss og Oslo. Bussen fikk snart tilnavnet "Ormen Lange" og hadde 60 sitteplasser og 30 ståplasser. Historien om "Ormen Lange" vil jeg komme tilbake i Del 2 om bussens historie i neste utgave av heftet "Ringerike".

Hole Bilselskap var først ute med å

etablere en godsroute på Ringerike. De fikk tillatelse til å "trafikkere Byens Gader med Lastebil". Det skulle gå flere år før bystyret fikk mye bry med godsrutene. I hele tiåret 1920-29 hadde det bare kommet inn 10 konsesjonssøknader til behandling, 10 år senere var interessen for godsruiter langt større og bystyret fikk hele 80 søknader til behandling. Melketransporten var grunnlaget for de fleste godsruiter på Ringerike.

Les også Otto Frydenlunds artikkel om Hønefoss rutebilstasjon.

Kilder:

Anders Ropeid: Hønefoss - tredje bind, utgitt av Ringerike kommune 1968

25 års jubileumsberetning Oslo og Omegns Rutebileierforening 1951.

Jubileumsberetning Norges Rutebileierforbund avd. Buskerud N.R.F. Tidende nr. 5. mai 1938 Materiale fra bussutstillingen ved Ringerikes Museum 1996

Om artikkelforfatteren

Svein Åge Eriksen (38) er født i Ringerike og er i dag bosatt på Nakkerud. Han er utdannet journalist fra Norsk Journalisthøgskole i Oslo og arbeider i dag som journalist og internettansvarlig i Finansforbundet i Oslo. Eriksen er engasjert i samferdselsspørsmål og sitter blant annet i styret i Ringerike Pendlerforening som han var med å starte våren 1999.

Hønefoss rutebilstasjon

– 60 år i sentrum

Rutebilene har flyttet fra den stasjonen de har hatt siden 1939 i Hønefoss. Vi skal her se litt på historien til dette sentrale byggverket som er plassert i sentrum av byen, og som går en ny framtid i møte.

Av OTTO FRYDENLUND

Etter at Hønefoss fikk bystatus i 1852, flyttet mye av bytrafikken over på søndre side av fossen. I 1868 ble Drammen/Randsfjordbanen åpnet og Hønefoss fikk sin jernbane-stasjon. Dermed ble "Sø-sia" med Søndre Torg sentrum for byen. Åpningen av Bergensbanen i 1909 førte også med seg økt trafikk i Hønefoss.

Trafikkmessig var det vel ikke så store problemer i bybildet før bilene kom i gatene.

Olaf Færden startet den første bilrute mellom Hønefoss og Sundvollen i 1910. Dette tiltaket varte ikke lenge. I 1914 forsøkte man på nytt med en rute mellom Hønefoss og Oslo, men dette strandet også.

Men fra 1920 har det vært fast ruteforbindelse med Oslo. Adolf Karlsen og Jul Eriksen fikk da konsesjon på den ruta. 1920-30 årene var det en kraftige økningen av antall rutebiler som satte sitt preg på trafikkmønstret i byen. I 1934 var det 16 personruter som startet fra Hønefoss med 494 bussavganger i uka, som økte til 525 i 1939. I 1930-årene kom også godstrafikken med lastebiler for fullt.

Det vanlige var avgang for rutebilene fra Søndre Torg, for noen annen rutebilstasjon var det ikke tatt noen bestemmelse om. Torget var også holdeplass for drosjene, og da sier det seg selv at det ble trangt om plassen. Det ble behov for en rutebilstasjon. I 1931 bestemte formannskapet at Oslo-ruta og Hofsfossruta skulle gå ut fra Nordre Torg,

Rutebilstasjonen, første utbygging, med Venne kro, Kjøttkontrollen og den gamle hestevanninga. (Fotografi lånt av Håkon Løbben)

dette avlastet Søndre Torg en del.

Med alle bussforbindelsene utover i distriktene, økte interessen for Hønefoss som handelsby. Nå kunne en Hønefoss-tur gjøres på dagen om en bodde ganske langt ute i periferien.

Framtidsvyer

Faktor L.E. Widju fortalte en gang fra et møte i Hønefoss bystyre i første del av 1920-årene at rutebileier Adolf Karlsen med flere andre søkte om tillatelse til å parkere den sjuseter som disse bilkarene brukte til en daglig rute Hønefoss- Oslo, foran Kaffistova på Søndre Torg. Bystyret fryktet bråk og eksoslukkt fra bilen og at hestene ville bli skremte, derfor var de inne på å avslå søknaden. Da kom et innlegg fra Andreas Sørensen (banksjef Sørensen far) omtrent slik: "Det er klart vi må imøtekomme en slik ansøking, for dette har fremtiden for seg. Om 30-40 år går det automobiler så store som hus, med plass til 40-50, ja 100 passasjerer, til og fra Oslo. Ikke

bare en gang om dagen, men hver time, og det samme vil skje på alle veier til og fra Hønefoss". Ifølge Windju lo Hønefoss bystyre av en slik fantast. Men søknaden ble godtatt.

Ny rutebilstasjon

I mai 1928 reiste Rolf Wiborg Thune spørsmålet om de kommunale myndigheter var villige til å "gi konsesjon for anlegg av en centralstasjon for rutebiler på hans eiendom i Kong Rings gate". Byingeniøren ville imidlertid ikke gi konsesjon, fordi plassen var for liten. Derfor ble rutebilene værende på Søndre Torg og rutebileierne leide lokaler til venterom og ekspedisjon like ved torget.

Seks år senere i 1934 ble det nedsatt en komité som skulle utrede spørsmålet om opprettelse av en centralstasjon i Hønefoss for rutebiler og foreslå en beliggenhet. I desember 1935 ble det lagt fram et forslag om å leie et 5,7 mål stort område øst for brua, like ved

Søndre Torg, som Hønefoss Bruk med Kraftanlegg eide. I 1938 fikk kjøpmann Nils Tronrud og byggmester Christian Pettersen leid tomta. De fikk kontrakt på å føre opp en rutebilstasjon på området. Da tomta delvis lå 10 meter under gateplan, ble en betongplate på 2685 kvadratmeter prosjektert på pilarer og søyler som ga god plass under plata. Dette ble siden garasje- og vaskeplass for bussene. På plata ble det bygget en bensinstasjon og i det sydvestre hjørne av plassen ble det oppført en stasjonsbygning på tre etasjer i tilknytning til Hønefoss-bankens gård. Den 20. januar 1939 ble anlegget tatt i bruk og all busstrafikk fikk nå sin utgang derfra. Hønefoss hadde nå fått en av landets fineste rutebilstasjoner.

Brukerne av rutebilstasjonen var "Hønefoss Rutebilstasjon A/S". Det var et aksjeselskap som besto av alle rutebileierne. Selskapet forpliktet seg til å gjøre klar garasjer og vaske- og smørehall under plata.

Krigen skapte vanskeligheter for busstrafikken, som på alle andre områder. Mangel på bensin gjorde at det ble redusert rutekjøring. Etter forholdene må en vel si at rutetrafikken ble holdt godt ved like. I 1944 var det 11 personruter, 6 kombinerte ruter og 7 godsruiter i gang.

Kroa sto

Det var om kvelden den 12. mai 1940. Innover nordfra mot Hønefoss Jernbanestasjon, kom det første toget tøffendes som var satt opp på Gjøvik Jernbanestasjon etter felttoget i april. Ut av vinduene kikket spente soldater som var frigitt fra krigsfangenskapet på Lillehammer. Da var det en av soldatene som ropte ut: "Kroa står, karer!" Ingen av gutta visste hvordan det så ut i Hønefoss, vi var jo bare foret med alle slags rykter. Mange av soldatene hadde brannene i Haug og Ringsaker i friskt minne da de måtte trekke seg nordover i landet. Hvor mye var Hønefoss rasert? Man var forberedt på det verste. Men byen lå der som før, ingen folk var å se på stasjonen eller nede i byen p.g.a. portforbudet.

Kroa var "stedet" for ungdommen fra starten av i 1939. Lokalet lå i 2.etasje av stasjonsbygget, der Tronrud A/S nå holder til. Den joviale kroverten Lars Venner, den første bestyreren på Løvli turisthytte fra 1937, var nå den som

Bebyggelsen der hvor rutebilstasjonen ble bygd. En del av elva som er lagt i rør, sees lengst til høyre.

holdt orden på ungdommene om kveldene når halvlietene skulle nytes og dansen frisket opp gjestene. Det lokale dansbandet var veldig populært blant ungdommen.

I første etasje var blant annet forretningen til Hans og Olav Tronrud og ekspedisjonslokale for rutebilene samt venterom for busspassasjerene. Langs Fossveien var det plass til noen andre butikker. I tredje etasje av bygget var det kontorer. Den kjente tannlege og naturfotograf Nils Viker hadde i alle år sitt kontor der. Kroa var i drift til i 1981, da overtok Tronrud A/S lokalene i 2. etasje og ominnredet dem til forretningslokale. Et samlingssted med mange minner var gått over i historien.

Utvidelse av Rutebilplassen

Etter krigen økte trafikkmengden stadig. Antall avganger var i 1962 for 33 personruter til sammen 1254 avganger per uke. Godstrafikken økte også kraftig i denne perioden. Nå meldte behovet seg for utvidelse av stasjonen, selv om det nok var de som syntes stasjonen var i største laget i 1939. Bystyret vedtok derfor en plan for utvidelse av plassen i 1963.

Arbeidet ble satt i gang i 1967 med A/S Ellingsens Entreprenørforretning som utførende entreprenør. Plassen fikk nå også inn- og utkjørsel mot Kongens gate. Det var en stor fordel trafikkmessig.

En liten del av elva rant før åpent

under en bro i Arnemannsveien, videre ned der drosjene har plass og der Rutebilstasjonen nå ligger. Denne er nå lagt i rør i samme leia.

Denne måtte det tas hensyn til ved fundamenteringen av bæresøylene. Prefabrikkerte dragere kom fra Østlandske Spennbetongindustri A/S, hvor på dekket ble støpt. Dekket hvilte på støttevegger mot øst og syd. Under den nye plata ble det nå oppstillingsplass for bussene.

Selve plata var på 1735 kvadratmeter, med fordelingsplate mot Kongens gate ble det til sammen 1853 kvadratmeter.

Trafikken ble nå avviklet på en rasjonell måte i mange år. Men så i 90-åra kom det foruroligende meldinger om svekkelse av den gamle plata. Armering i dekket kom delvis til syne i underkant, og i den fuktige, varme luften fra garasjene, ble armeringen angrepet av rust. I januar 1995 ble så den gamle delen stengt for rutebiltrafikken.

På grunn av den sterkt økende privatbilismen de siste 10-15 årene, er det lokale rutetilbudet etter hvert blitt noe redusert. Det er skoleelever fra distriktene rundt Hønefoss og pendlere til og fra Oslo som i dag fyller opp bussene. Det øvrige passasjerantallet er noe glissent.

Nå når Rutebilstasjonen skal legges et annet sted, blir det interessant å se hva som blir den framtidige bruken av dette sentrale området.

Rørleggerens eventyrlige ferder

Rørlegger Ole Chr. Nilsen fra Hønefoss arbeidet på Akers mek. Verksted i 1914. Da kom polarforsker Otto Sverdrup bort til Nilsen. De kjente hverandre fra før, og Sverdrup sa: "Kanskje du har lyst til å bli med meg en tur?" Det ble starten på en rekke eventyrlige ferder jorda rundt.

Av ANDERS SKRATAAS

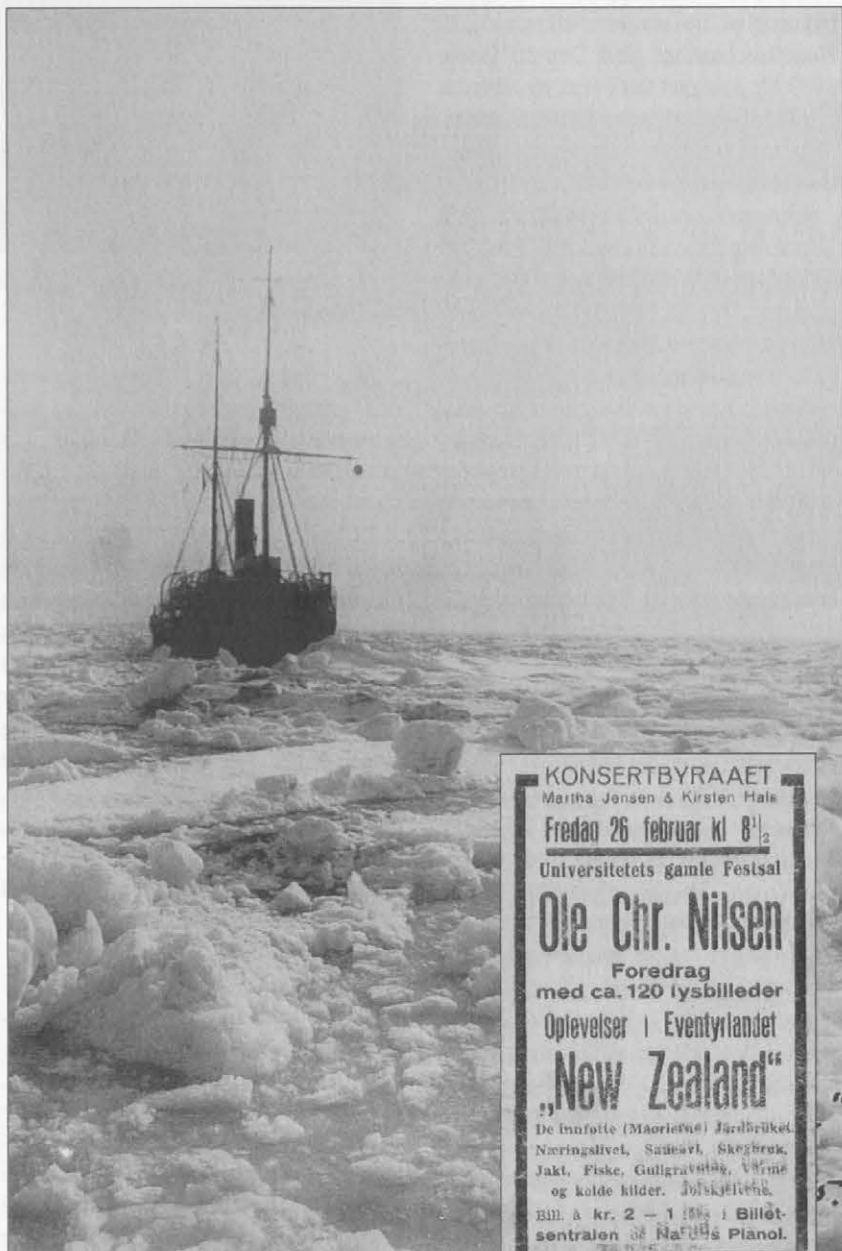
Invitasjonen gjaldt en unnsetningsekspedisjon til russere innefrosset i Karahavet i Nord-Sibir på 78 grader nord. Nilsens svar var et uforbeholdent ja til det som ble hans første ishavsferd. Siden dro han på hvalfangst. I stedet for å reise hjem i 1926 dro han til New Zealand og arbeidet der fem år. Han ble etter hvert en stor venn av New Zealand. Tilbake i Norge holdt han foredrag om "Eventyrlandet New Zealand".

I introduksjonen til et foredraget i gamle festsal i Universitetet i Oslo het det:

"Nilsen har vært med på mange vågsomme ferder med Otto Sverdrup, han har vært i Sibiria og drevet med hundekjøring i fire år, han er blitt torpedert under verdenskrigen, han har ridd på en planke to timer i Nordsjøen, han har trampet gjennom Tyskland, Italia, Grekenland, Spania, Frankrike, England og Russland, reist gjennom Amerika og har bodd de siste fem år på Ny Zealand."

Ole Christian Nilsen ble født i Oslo i 1883 hvor han utdannet seg til rørlegger. Han flyttet til Hønefoss omkring 1910, og bodde de første årene på et småbruk på Mælingen.

21. juli 1957 var Ole Chr. Nilsen hedersgjest ved avdukingen av Otto Sverdrup monumentet i Steinkjer.

KONSERTBYRAAET

Martha Jensen & Kirsten Hale

Fredag 26 februar kl 8¹/₂

Universitetets gamle Festsal

Ole Chr. Nilsen

Foredrag

med ca. 120 lysbilleder

Oplevelser i Eventyrlandet

„New Zealand“

De Innfotte (Maori) Jærbruket

Næringslivet, Sænevi, Skogbruk,

Jakt, Fiske, Gullgravning, Værne

og kolde kilder. Jøfskjellene

Bil. à kr. 2 - 1 1962 i Billøt-

sentralen og Natl. og Planol.

Nilsen var da eneste gjenlevende av de menn som foretok unnsetningsekspedisjonen til Karahavet i 1914. Daværende kronprins Olav var til stede under begynnelsen, og slo av en hyggelig og hjertelig prat med Nilsen.

En tid før 1940 hadde eventyreren bosatt seg i Heradsbygda. De siste årene bodde han på Kullerud i Haugsbygd. Sine dager endte han på en bærtur på Vikarfjell høsten 1962. Han ble funnet død, bokstavelig talt med støvlene på.

Ny tur til Karahavet

I 1920 var Nilsen med på en ny unnsetningsekspedisjon sammen med Otto Sverdrup. En isbryter med 85 mennesker var frosset inn i Karahavet. Båten hadde sluppet opp for kull. Otto Sverdrup, som da var 65 år, og hans mannskap dro til unnsetning med isbryteren "Svjatogor". Dette oppdraget tok omkring fire måneder, og ble vellykket på alle måter. Men uten dramatikk var det ikke. Fra denne turen fortalte Nilsen i et intervju for mange år siden:

"Sammen med en kamerat var jeg på en ekspedisjon innover isen på 82 grader nord. Vi slapp opp for proviant før vi kom tilbake til skuta, og omkring 15 mil unna orket vi ikke mer. Vi var klar over at uten noe å spise ville vi aldri nå tilbake.

Enda så fælt det var måtte vi ta den ene bikkja. Vi hadde ikke noe å fyre med, og spiste hundekjøttet rått."

Dagbok fra ishavet

På sin første ishavsfærd i 1914 under ledelse av Otto Sverdrup skrev Nilsen en fyldig dagbok. Ekspedisjonen skulle komme et mannskap og forskere på to russiske skip til unnsetning. Skipene

Nilsen etterlot seg en fyldig utklippbok med bilder og tekst om sitt begivenhetsrike liv. Øverst til høyre er dagboka han skrev under den første unnsetningsekspedisjonen til ishavet. (Foto: Anders Skrataas)

"Tajmyr" og "Vajgatsj" lå innefrosset i Karahavet. Det var den russiske tsaren som bad Sverdrup utføre bergingen.

Nilsen var som ung trikkekonduktør blitt kjent med Otto Sverdrup som ofte benyttet trikken. Sverdrup slo gjerne av

Dette bildet er trolig fra unnsetningsekspedisjonen med "Eclipse" og viser Ole Chr. Nilsen (til venstre) sammen med andre av mannskapet

en prat med den unge trikkekonduktøren. Senere, da han fikk se Nilsen som rørlegger på Akers mek. Verksted, ble Nilsen hyret som fyrbøter, smed og altmuligmann til ekspedisjonen i 1914. Båten som ble benyttet het "Eclipse".

Verdenskrigen

"Eclipse" la ut fra Oslo 13. juli 1914. Mannskapet var norsk, med unntagelse av en tysk telegrafist og en russisk lege. Den første verdenskrig brøt ut samme sommer, og det skulle komplisere hele ekspedisjonen. Den tyske telegrafisten ble for øvrig arrestert i Russland, og senere henrettet.

2. august 1914 skrev Ole Chr. Nilsen i sin dagbok at "Eclipse" ankom Aleksandrovsk i Russland og der fikk de vite at det var brutt ut krig mellom Tyskland og Russland.

4. august skrev Nilsen: "Tirsdag blev vor tyske Telegrafist taget til fange, for di mistenkte ham for at have telegrafert om forholdene. Alle tyskere i området blev siden ført til Kola 3 km herfra. Telegrafisten var bakbunden, og nu naar vi gaar ud ifra havnen tror dem at de er skudt alle. Sørgelig, men sandt.

Omfattende

Nilsen skrev om ekspedisjonen at det lå en omfattende planlegging bak, og blant annet var det proviantert for fire år. Man hadde omkring 50 hunder med, og ellers alt som hører til på en polarferd.

"Eclipse" skulle etter planen gå til Novaja Semljas østkyst og videre nordover langs Sibirskysten til Karahavet.

Nilsen omtalte Otto Sverdrup som en førsteklases leder. Han forlangte mye av sitt mannskap, men også av seg selv. Under ferden nordover var det tolv timers dag om bord, og det var aldri kortere arbeidsdag i løpet av ekspedisjonen.

Otto Sverdrup satt ved symaskinen hele dagen. Han visste på en prikk hvordan han ville ha polarutstyret, og sydde selv telt, soveposer og annet det ville bli bruk for. Ferskt kjøtt skaffet ekspedisjonen seg ved at de var i land og jaktet. Skinnene laget Sverdrup godt og varmt utstyr av.

78 grader nord

Planen var at "Eclipse" skulle fryse inn på 78 grader nord, og i september fant man en havn som ble ansett som egnet. Der holdt det på å gå helt galt med båten, men takket være iherdig arbeide dag og natt klarte mannskapet å hugge båten løs fra isen.

Polarnatten ble en påkjenning for mange, og med den kom storm og kulde. Mannskapet hadde imidlertid mye å gjøre, og det var nok en god medisin mot ensomheten og de andre påkjenningene. På denne turen skjøt mannskapet i alt 15 isbjørner, og Nilsen hadde ansvaret for tre av dem.

Nilsen forteller i dagboka at han flyttet smia ut på isen, hvor han murte opp

rom av isblokker. Temperaturen var imidlertid helt nede i 60 kuldegrader, og mang en morgen var det hardt å ta fatt på dagens gjøremål.

Julaften og nyttårsaften

“22. desember udpakning av julesager som bestod av benkleder og brune skonjakker og tørkede bananer. Julaften hadde vi juletre i mandskabslugaren. Det besto av en trestang med staaaltraad og papir i alle slags kulører. Julemaden var deilig etter all hermetikken. Det var risengrynsgrot, skinke, rumpudding eller kage og dram. Efterpaa var det toddy, 2 flasker til 10 mand, 5 sigarer til hver mand og mandler, rosiner og kager, og ikke at forglemme julegaver av Sverdrup.

Nytaaften: Dram til middag og toddy til aftens. Taler, sang og musik. Kl. 12 gik vi ud det gamle aar og ind i det nye. Gik rundt skuden og sang “Ja, vi elsker”. Skjøt 30 skud. 42 gr. kulde.

Depoter

En tid etter nyttår ble det foretatt flere turer for å legge ut depoter til det endelige fremstøtet for å unnsette de russiske ekspedisjonene. Ole Chr. Nilsen var med på disse turene, som bød på mange spennende opplevelser. Blant annet observerte de stadig ulveflokker, men uten å komme på skuddhold, som Nilsen skriver i dagboken sin.

“Tirsdag 6te april var det til å laye sig i stand til en sidste depotkjørning, og turen frem og tilbake skulde være 318 kilometer. Den 1ste dag gik vi 28 km i taagen.

Søndag 11te vasset vi til knes i snø, og baade vi og hundene var utkjørte. Men straks teltet er reist og primusen tendt stiger humøret. De sidste 25 km saa jeg svært utydeligt omgivelserne, for jeg havde faat ondt i øinene.

14de april blev vi liggende værfaste en tid. 20de april fik Einar Holsbø en kniv i foden. Saa var det i 30 graders kulde at faa av støvel og sette paa en forbindelse og saa videre igjen for vi kunde ikke slappe av længe i den kulde. Vi kom tilbake til skuden den dag, og saa begyndte forberedelserne til turen til “Taimyr”.

Bergingen

29. april om morgenen la bergingspatruljen i vei. Den besto av Ole Chr. Nilsen,

Otto Sverdrup og to karer til. De hadde med seg fire fullastede sleder, 24 hunder og fire tomsleider til bruk for russerne.

Nilsen ble angrepet av snøblindhet under turen. Sverdrup beordret da en ekstra dag i teltet, for at Nilsen skulle komme seg. 5. mai har Nilsen skrevet i dagboken: “De kan tro Sverdrup er kammerat naar det dreier sig om slede-ture og det er en mann som ikke gaar av veien for nogen ting men rolig og sindig saa har han overveiet tingene før han gaar til handling.”

12. mai nådde mennene fram til “Taimyr” der mannskapene fra begge båter var, og fikk en meget hjertelig mottagelse. Med kaptein Vilkitsky i spissen ble det viftet og gitt hurrarop. På grunn av vedvarende dårlig vær måtte tilbaketuren utsettes til 19. mai, og kaptein og mannskap gjorde sitt beste for at nordmennene skulle få en fin 17. mai. Det ble gratulert med dagen, og Sverdrup ble overrakt et fotografi av “Taimyr”.

Tilbaketuren

Mannskapene fra de to russiske båtene var på 39 mann i alt. De var utrenet, og det ble strie dager for dem. Ingen av dem gikk på ski, og de hadde dårlige telt. Takket være depotene sto de imidlertid strabasene ut, med en gjennomsnitt på 36 km pr. dag. Om morgenen 4. juni ankom folkene “Eclipse” i strålende vær og alle var i beste velgående.

“Vi kom da om bord kl. 6 morgen omtrent 1 time før russerne, og da blev alle mann purret og det russiske flag gikk til topp”, skrev Nilsen i sin dagbok.

Det ble duket til fest, og kokk Lindstrøm fikk befestet sitt kulinariske ry. Alle russerne fikk hver sin nye dress og nytt undertøy.

Russerne skulle etter planen bli hentet av en reinsdyrskaravane, og imens gikk mye av tiden med til jakt og fiske. Nilsen skriver i sin dagbok blant annet at en dag skjøt han to gjess og fant 20 egg.

Tilbake

11. august kom “Eclipse” løs av isen etter bruk av sprengstoff. Fem dager senere ankom båten Dickson-havn, og etter å ha tatt om bord kull og proviant gikk båten ut for å møte “Taimyr” og “Vaigatsch”. De tre båtene møttes ved 75 grader 20 minutter nordlig bredde, og etter et par dagers følge brøt

“Eclipse” av og gikk til “Ensomhetsøen”, hvor man skulle lete etter Kusanows ekspedisjon. Det ble foretatt en grundig befarung av øyas kyst og innland, men uten å finne spor etter ekspedisjonen. På øyas høyeste topp ble det murt opp en varde og det russiske flagg ble plantet, idet øya ble tatt i besittelse for Russland i keiserens navn.

Turen gikk så tilbake til Dickson-havn, og derfra til Arkhangelsk 16. september. Der ble besetningen mønstret av og hjemsendt med et norsk skip. Sverdrup dro til Petrograd hvor han ble hyldet på det hjerteligste før hjemturen til Norge.

Jubel

“I Arkhangelsk var der en masse mennesker som viftet og ropte hurra så det var et syn at se og vi som hadde vært i isen syntes dette var storartet”, skriver Ole Chr. Nilsen til slutt i sin dagbok.

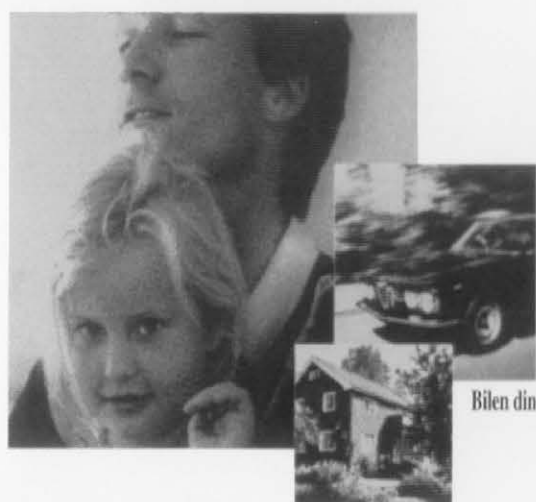

Ole Chr. Nilsen slik mange kanskje vil huske ham på hans gamle dager. Bildet er tatt av Ringerikes Blad, antakelig i slutten av februar 1962, seks måneder før han døde.

Om artikkelforfatteren

Anders Skrataas (58) er født i Steinkjer, flyttet til Ringerike i 1966 og bor på Hallingby. Han er utdannet typograf, og har arbeidet som sådan i TrønderAvis og i Ringerikes Blad. Skrataas har arbeidet som journalist i Ringerikes Blad siden 1976. Han har skrevet jubileumsberetningen “Ringerike Samvirkelag 100 år”.

Trygghet

Bilen din

Hjemmet ditt

Nå får du skadeforsikring i banken

Vi er ikke lenger bare banken din, vi er blitt forsikringselskapet ditt også. Det du finansierer hos oss skal du også få forsikret hos oss. Fra nå av kan du snakke med kunderådgiveren i banken uansett om det gjelder bank eller forsikring.

Handler du raskt og forsikrer bilen din hos oss får du ikke bonustap ved første skade.

Toppforsikrer du boligen din får du dessuten en trygghetsgaranti som gjør at alt du kjøper i løpet av det første året automatisk inkluderes i forsikringen.

Snakk med en kunderådgiver i SpareBank 1 enten det gjelder forsikring av bil, båt, bolig, reise eller andre ting.

Enklere, bedre og mer praktisk skadeforsikring

SpareBank **1** Ringerike

DELER AV HALVDANSHAUGEN PÅ STEIN HAR SUNKET DE SISTE ÅRA. PRØVEGRAVING BLE GJORT FOR Å FINNE UT HVORFOR. SVARET VET VI IKKE ENNÅ.

26. AUGUST 1997

SKAL JEG BEGYNNE?

DET ER KLART!

FINNER DERE NOE?

BLÅLEIRE

DA ER DET GODT BEVART, VISS DET ER NOE INNI DER!

HØSTEN 1997 BLE DET BORA I HAUGEN. SKAL TRØ OM HELE HAUGEN BLIR GRAVD UT?

